

אלי' ברוך שולמן

שיעורים ע"פ כיצד הרגל

[דף י"ז ע"א]

פטור רגל וצורות ברה"ר

הרי"ף בריש מכילתין כתב דשן ורגל פטורים ברה"ר משום דאורחיהו הוא. וכתב הרא"ש (סי' א') שהוא טעמא דקרא דובער בשדה אחר. והרמב"ם (פ"א נזק"מ ה"ח) כתב דשן ורגל פטורים ברה"ר מפני שיש לה רשות להלך כאן וכאן ודרך הבהמה להלך ולאכול כדרכה ולשבר בדרך הלוכה, וזהו על דרך הרי"ף, ומדברי הרמב"ם מבואר טפי הסברא בזה, שהבהמה יש לה רשות ללכת ולאכול ברה"ר כדרכה ולכן ל"ש לחייב את הבעלים על כל מה שכלולה בהליכה ואכילה כדרכה.

וכתב הרא"ש דנפק"מ לפי"ז דאם היה דף ארוך ודרס הבהמה עליו ברה"ר ועי"ז נשבר כלי ברה"י פטור.

ב. דברי הרי"ף וסיעתו מסתמא מבוססים על דברי הגמ' (יט:): יתיב רבי יהודה נשיאה ורבי אושעיא אקילעא דרבי יהודה נפק מילתא מבינייהו כשכשה בזנבה מהו א"ל אידך וכי יאחזנה בזנבה וילך אי הכי קרן נמי נימא וכי יאחזנה בקרן וילך הכי השתא קרן לאו אורחיה הא אורחיה וכי מאחר דאורחיה מאי מבעיא ליה כשכוש יתירא מבעיא ליה ע"כ. דבפשוטו משמע דטעמא דרגל פטור ברה"ר וקרן חייב משום דרגל הוי אורחיה, ולכן שייך הטענה דכי יאחזנה בזנבה וילך, פי' דכיון שהבהמה יש לה רשות ללכת ברה"ר, ואורחה לילך ולהזיק, ואינו מחוייב לילך אחריה כל שעה ולאחוז ברגלה, לכן פטור. אבל אין לה רשות ללכת ולהזיק בקרנה כיון דלאו אורחה. וגם אחר שהועדה מ"מ אי"ז אורחה דבהמה ואין לה רשות ללכת ולהזיק בקרנה.

אבל רש"י שם (ד"ה הא אורחה היא) כתב וז"ל ותולדה דרגל היא עכ"ל, משמע דמה שהיא אורחה אי"ז סיבת הפטור דרגל, אלא להיפך, פטור רגל הוא גזה"כ, רק מה דכשכשה בזנבה הויא אורחה זה טעם דלכן הוי תולדה דרגל וממילא פטור ברה"ר מגזה"כ (ועי"ש מה שנבאר עוד בדבריו).

ועי' לק' (כ.) בסוגיא דקופצת ומה שיתבאר שם.

ג. היש"ש הקשה לשי' הרי"ף למה בהלכה ברה"ר והתיזה צורות ברה"י מסקינן (יט.). דחייב, ומאי שנא זה מדף ארוך. ותירץ דצורות הוי משונה קצת דאין זה דרכה ממש ללכת בשגעון ולהתיז צורות, ולכן אף שברה"ר ממש פטור אבל אם התיז לרה"י חייב.

והסברא צ"ב דממנ"פ אם יש לה רשות ללכת ברה"ר ולהתיז לענין זה שפטור על מה שהתיזה בתוך רה"ר, מאי שנא כשהתיזה לרה"י.

ועוד דהרא"ש שם הקשה כיון דקיי"ל דבתר מעיקרא אזלינן א"כ הוי כאילו שברו ברה"ר וייפטר, ותי' דובער בשדה אחר כתיב ואזלינן בתר הפירות. ואין הקושיא מובנת ולא התירוץ, דלא היה צריך להיות תלוי אלא באורחה, ואם אורחה להתיז לרה"י יהיה פטור אף שההזיק נעשה ברה"י, כמו בדף ארוך, ואם אי"ז אורחה יתחייב.

ד. והנחלת דוד (יז:): תי' דגם להרי"ף אין רגל פטור ברה"ר אלא משום דכיון שיש לה רשות ללכת כדרכה לכן על בעל הפירות להרחיק את פירותיו ולא להניחם שם, כדמשמע מדברי הרא"ש (כ.) בסוגיא דאילפא (ועי' מה שביארנו שם). וכן בדף ארוך כיון שיש שם דף המגיע לרה"ר, אין לבעל החצר רשות להניח פירותיו סמוך לדף, ולכן בעל הבהמה פטור. אבל בהתיזה צורות, אמנם גם שם יש לבהמה רשות ללכת כדרכה ולהתיז צורות, אבל מ"מ ל"ש שם לומר דאין לו לבעל השדה רשות להניח שם פירותיו, דכי יכול בעל השדה לדעת איפה ינחתו עליו צורות הניתזים, ולכן בהמה הבהמה חייב, וק"ל.

אכן בעיקר הקושיא לק' (עמ' ב') יתבאר דרך אחרת יותר מרווחת.

עי' בפיה"מ להרמב"ם, שכתב דמש"א המשנה הבהמה מועדת להלוך כדרכה היינו לאפוקי בעיטה וגם צרורות, דשניהם אינם נחשבים כדרכה, בעיטה משום דמשונה, וצרורות משום שאי"ז פעולה ישירה של הבהמה עיי"ש. וראיתי שהבינו מדבריו, דטעמא דצרורות אינו משלם אלא חצי נזק משום שמשונה קצת, ומייתי עלה דברי המהרש"ל הנ"ל.

אבל באמת המהרש"ל לא אמר מעולם דטעמא דצרורות אי"ח אלא ח"נ הוא משום שמשונה קצת, רק כלפי סברת הרא"ש דאם הבהמה דרסה על דף ברה"ר ושברה כלים ברה"י פטור משום שמהלכת כאורחה, ואילו בצרורות מבואר בגמ' (יט.) דאם התיזה לרה"י חייב, כתב מהרש"ל דהיינו משום שצרורות משונה קצת ואין לבהמה כ"כ רשות להתיז צרורות. וגם זה קשה וכמשה"ק לעיל.

עוד ראיתי מביאים סיוע לסברא זו מדברי ר"ח לק' (יט.) דבעי רבי אבא בר ממל היתה מהלכת במקום שאי אפשר לה אלא אם כן מנתזת ובעטה והתיזה והזיקה מהו כיון דאי אפשר לה אורחיה הוא או דלמא השתא מיהא מחמת ביעוט קמנתזה צרורות, ורש"י פי' דהבעיא אם הוי צרורות כאורחיה וחיוב ח"נ, או צרורות ע"י שינוי ואי"ח אלא רביע נזק. אבל ר"ח פי' דהבעיא היא אם חייב נ"ש או ח"נ. וכן משמע ברי"ף עיי"ש. ובהגהות חשק שלמה תמה דגם אי לא חשיב שינוי אבל הרי צרורות הוא ואיך מספק"ל שמא חייב נ"ש. וביאר באבן האזל דר"ח ס"ל דטעמא דצרורות משום שמשונה קצת, אבל כאן שא"א לה אלא א"כ מנתזת אינו משונה כלל, ולכן אם התיזה כדרכה פשיטא לגמ' דאינו בדין צרורות כלל, ורק כשבעטה מבע"ל.

אבל סברא זו דטעמא דצרורות אינו משלם נ"ש משום שמשונה קצת קשה, דהרי דין צרורות הוא ברשות הניזק, והרי דעת ר"ט דאפילו קרן משלם נ"ש ברשות הניזק, וכי לית ליה לר"ט דין צרורות.

ולק' (יט.) נבאר שיטת ר"ח והרמב"ם בהרחבה, וכאן אכתוב רק יסוד הדברים, דר"ח (ג.) ס"ל דהטילה גללים הוי תולדה דשן וחייב נ"ש, ומפרש כן לדברי הגמ' שם דטינפה פירות להנאתה הוי תולדה דשן וכיוצא בה. וקשה דלק' (יח:) מפורש דהטילה גללים הוי צרורות. ורש"י (שם) הביא שיטת ר"ח וחילק דלק' מיירי במשולשלת דאין לה הנאה. ורש"י עצמו פליג על ר"ח וס"ל דהטלת גללים לעולם הוי צרורות, והגמ' לעי' (ג.) מיירי בנתחככה בפירות להנאתה. ומבואר דס"ל לר"ח דכל שיש הנאה להזיקה נעשה שן ופקע מיניה דין צרורות, וס"ל דהיא סברא פשוטה אצל הגמ' (ג.). גם הרמב"ם (פ"ג נזק"מ הי"א) כתב דאם הטילה מי לידה חייב נ"ש, והיינו ע"כ כר"ח. וביארנו דר"ח והרמב"ם ס"ל דצרורות הוי גריעותא בתכונה המחייבת דרגל, דהיינו שדרכה להלוך ולשבר והזיקה מצוי, ובצרורות אי"ז כדרכה כ"כ כמש"כ הרמב"ם בפיה"מ, ולא אלים ביה התכונה המחייבת דרגל, ולכן אי"ח אלא ח"נ. אבל אם נהנית הרי יש שם התכונה המחייבת דשן, דיש הנאה להזיקה, ובזה ליכא שום גריעותא בצרורות, וחייב נ"ש.

[דף י"ז ע"ב]

קמ"ל דחיה בכלל בהמה. עי' רש"י ותוס'. ולפרש"י ק' קושיית התוס' דמנ"ל דחייב בעופות.

ועי' שטמ"ק בשם תלמידי הר"י (ד"ה אבל שן בחיה) וז"ל פי' כגון שאין רגילות כמו צבי עכ"ל, והדברים עמומים דא"א לומר דהוא משונה דא"כ הו"ל קרן, וצ"ל דמ"מ אינו רגיל אצל בנ"א שייזק ולכן היה מקום לומר דאין שמירתו עליך כ"כ. ועכ"פ לדידה נחא הקושיא על רש"י דתרנגולין רגילים כמו בהמה.

וע"ע בשטמ"ק בשם מהר"י כץ שפי' דס"ד דחיה הוי תולדה ולכן א"א למשמע מתרנגולין דשמה חיובם באמת משום תולדה¹. והבית הלוי (ח"ג סי' מ"ט) כתב דרש"י יכול לסבור כמהר"י כץ, ותמוה דהא מפורש בלשון רש"י דהקמ"ל הוא דמחייב בשן דחיה, הרי מבואר דהס"ד היה שפטור, ולא שחייב משום תולדה².

¹ לשון המהר"י כץ קשה דלכאורה סותר א"ע דתחילה כתב דגם לס"ד דחיה אינה בכלל בהמה מ"מ היה חייב משום תולדה ולכן ליכא למשמע מתרנגולין דרישא דשמה חיובם משום תולדה, ואח"כ בס"ד כתב וז"ל אבל שן אע"ג דאשמעינן ברישא בתרנגולין הוצרך לאשמעינן בשן גופיה דחשיב אב כדפירש מורי עכ"ל, וזו סברא אחרת וכמש"כ השטמ"ק בשם מהר"י כץ לעי' מיניה, שכתב בשם ר' אברהם בן אברהם דכל הס"ד דחיה אינה בכלל בהמה הוא דוקא בשן דכתיב בעירה ואח"כ וביער, אבל ברגל דכתיב ושילח תחילה משמע כל מידי דבר שילוח עיי"ש, ולכן מתרנגולין דרישא דחייב משום רגל לא הוי ידעינן דחיה בכלל בהמה לענין שן. גם לשון המהר"י כץ מה שכתב "אבל שן..." לכ' אין לו מובן. ונראה דיש כאן ט"ס ובמקום "אבל שן" צ"ל "אי נמי" או כיו"ב, והוא מהלך אחר,

ועצם דברי מהר"י כץ קשים דמה נפק"מ אם הוא תולדה הא קיי"ל לתולדותיהם כיו"ב³. ושמה נפק"מ לתולדה ליכא תולדה, ואלמלא דחיה בכלל בהמה הייתי אומר דאם חיה נתחככה בכותל להנאתה פטור, דהוי תולדה תולדה. אבל א"א לומר כן, דא"כ הדרא קושיית הראשונים לדוכתה הרי מרישא דתרנגולין כבר שמעינן שרגל דתרנגול הוא אב, דהא יש לו צורות, וצורות הוא תולדה דרגל. אלא ע"כ דגם לתולדה יש תולדה. וא"כ שוב אין נפק"מ בין אב לתולדה ולמה הוצרכה לאשמעינן דשן דחיה הוי אב, וצ"ע.

והבית הלוי (שם) פי' דברי מהר"י כץ בהקדם מה שיל"ע כיון דאי שדית בור בינייהו אתיא כולהו לבר מקרן כמבואר בגמ' (ה:): א"כ מ"ט פטרינן שן ורגל ברה"ר נהי דאי"ח מתורת שן ורגל דכתיב ובער בשדה אחר אבל נחייבו מבינייהו דבור ואש. וצ"ל דכיון שהתורה אמרה ובער בשדה אחר דשן ורגל אי"ח ברה"ר ע"כ זהו מיעוט דלא ניליף מבינייהו דבור ואש. אבל כל זה לבתר דמסקינן דחיה בכלל בהמה, אבל לס"ד דבהמה דוקא ליכא לימוד, דהא בור פטור בכלים, וחייב רק על נזקי שור, ואילו שן דבהמה לא משכח"ל בנזקי שור דאין דרכו של בהמה לאכול בשר, וא"כ הא דממעטינן דשן אי"ח ברה"ר היינו דאי"ח על כלים דבלא"ה א"א למילף מבינייהו דבור ואש, אבל חיה שאכלה בשר ברה"ר נחייביה מבינייהו דבור ואש. אבל השתא דחיה בכלל בהמה, ושן דחיה הוי בכלל האב הכתוב בקרא, והרי בקרא כתיב ובער בשדה אחר, הר"ז מיעט דלא ניליף מבינייהו דבור ואש לחייבו ברה"ר.

ובזה ביאר גם דברי ר' ישעיה שהביא השטמ"ק שפי' דהס"ד בגמ' לא היה שייפטר על שן דחיה, דודאי לענין חיובו בערה לאו דוקא דממונו הוא, רק הס"ד היה דשן דחיה אינו בכלל בהמה לענין פטור ברה"ר. ותמוה לכאורה דמהיכ"ת לחלק דבערה לענין חיוב לאו דוקא, ולענין פטור הוא דוקא. והבית הלוי ביאר עפ"י דרכו דס"ד דשן דחיה הוי תולדה, וקרא לא מיירי אלא בשן דבהמה, ולכן ליכא גילוי קרא שלא ללמוד חיובא ברה"ר מבינייהו דבור ואש, דלא שייך ללמוד מבינייהו אלא נזקי שור דלא משכח"ל בשן דבהמה כנ"ל. ולכן היה ס"ד דשן דחיה דהיינו שאכלה בשר ברה"ר חייבת. קמ"ל דהוי אב ובכלל שן דקרא והמיעוט דווער בשדה אחר.

והגר"ז ביאר דברי ר' ישעיה על דרך זה אבל באופן פשוט טפי, דכיון דילפינן כל המזיקים מבינייהו דבור ואש, לכן כל שממונו ושמירתו עליך חייב גם בלי שנייחסו לאחד מן האבות, וכל הנפק"מ בתורת ד' אבות הוא להלכותיהן כמבואר בגמ' (שם) דהיינו לענין פטור. והס"ד בגמ' היה דשן דחיה אינו בכלל האב דשן כלל (ודלא כמהר"י כץ דס"ד דהוי תולדה), רק חייב מכח המה הצד דממונך ושמירתה עליך, קמ"ל דשן דחיה הוי בכלל האב דשן, להלכותיהן להפטר ברה"ר.

והנה לפי"ד הגרי"ז כונת ר' ישעיה דלחיוב שן דחיה אי"צ קרא אבל לפטור שן דחיה ברה"ר צריך קרא והיינו הלימוד דחיה בכלל בהמה. אבל באמת לשון ר' ישעיה יותר משמע לי דגם לפטור שן דחיה אי"צ קרא רק הוא נלמד מאותה סברא דמ"ש מבהמה כיון דממונו הוא, ואי"צ קרא לא לחיוב ולא לפטור, והגמ' דקאמר קמ"ל דחיה בכלל בהמה לאו דרשא קאמר אלא סברא והיינו אותה סברא דסוכ"ס ממונו הוא ומה לי בהמה מה לי חיה. ולא בא ר' ישעיה אלא לבאר למה הוצרך התנא לאשמעינן דשן דחיה בכלל בהמה כיון דכבר אשמעינן כן ברישא בתרנגולין, ולזה תירץ דמרישא לא שמעינן אלא דחיה בכלל בהמה (היינו הסברא הנ"ל דממונא הוא ואין מקום לחלק) כ"א לענין חיוב, וסיפא אשמעינן דה"ה לענין פטור ברה"ר. וממילא אף דעדיין יש לשאול כיון דהתנא השמיענו סברא זו לענין חיוב מה הס"ד לחלק לענין פטור, אבל כבר אין התמיה גדולה כ"כ דאיה"נ אין סברא אמיתית לחלק ומ"מ התנא רצה להשמיענו הדין הן לענין חיוב והן לענין פטור.

ובאמת יש לעיין אפי"ת שכונת ר' ישעיה כסברא הגרי"ז, אבל שאר הראשונים למה נידי מתירוף זה דלכאורה היא סברא נכונה. (ואם הם סוברים כדעת רש"י בל"ק לק' (יח:): דאין צורות אלא ברגל י"ל דהוקשה להם דממתני' דתרנגולין שיש להם צורות חזינן לא רק דחיה בכלל המה הצד הכללי דממונך ושמירתך עליך אלא בכלל השם המסויים דרגל לענין להפטר מחצי נזק.) ומשמע דלית להו סברא הגרי"ז אלא ס"ל כמש"כ החזו"א (סי' ג') דאף דמבור וחד מהנך יכולנו ללמוד כל המזיקים, אבל השתא דכתיבי כל האבות שוב א"א לחייב אלא

דתחילה כתב דס"ד דחיה הוי תולדה, ולכן לא קשה הא כבר שמעינן לי' מתרנגולין דרישא דשמה חיובם באמת משום תולדה, ואח"כ תי' עפ"י דברי ר"א בן אברהם דכל הס"ד דחיה פטור הוא לענין שן דוקא.

² ואכתי היה אפשר לדרש"י יפרש כפי' ר' אברהם בן אברהם, אבל כל כה"ג הו"ל לרש"י לפרש.

³ ושמעתי מפרשים דכונתו דהיה ס"ד שהוא תולדה, אלא דתולדה זו אינה כיו"ב דהאב (אלא חייב חצי ניזק, כפי' הר"ף בהא דמבע"ל בריש מכילתין אם תולדותיהם כיו"ב), דיש סברא לחלק דמיירי כגון צבי דאינו רגיל כסברת תלמידי הר"י. אבל א"א לקיימו דהא מפורש במשנה דתרנגולין מועדים דהיינו נזק שלם.

מתורת אבות ותולדות. ובאמת גם מה שכתבנו לעי' לבאר שיטת ר"ח והרמב"ם דהטעם דהקילה תורה בצורות משום שחסר בתכונה המחייבת דרגל שדרכה לילך ולהזיק, ולכן כשיש התכונה המחייבת דשן חייב נ"ש, הוא ג"כ דלא כהגרי"ז, דלפי"ד הגרי"ז למ"ל התכונה המחייבת דרגל, תסגי במה שממונך ושמירתה עליך.

שם. יש מקשים כיון דמבואר בגמ' דס"ד דפטור אשן דחיה, אלמלא דחיה בכלל בהמה, א"כ למה בעבד ואמה שהזיקו צריך לטעמא דשמא יקניטנו רבו, כמבואר בגמ' לעי' (ד). והוא מהמשנה (פ"ד ידים מ"ז), והא אפילו על נזקי חיה לא היה פטור אלמלא דחיה בכלל בהמה, וזה ל"ש בעבד ואמה.

ולפי' ר' ישעיה בשטמ"ק דאי"צ קרא לחיוב שן דחיה, דמפשיטא דחייב כיון שממונו הוא, רק המשנה אשמעינן דשן דחיה פטור ברה"ר, ניחא. אבל לשאר ראשונים שלא כתבו כן קשה.

אכן מהמשנה והגמ' הנ"ל באמת לא קשה די"ל דאי"צ קרא למעט עבד ואמה, אלא פשיטא דפטורים דאינם בכלל בערה, רק המשנה והגמ' דנים בטעמא דקרא למה התורה באמת פטרה אותו מנזקי עבדו ואמתו. וכ"כ החזו"א (ב"ק ריש סי' ג').

ואכתי יש לעיין מדברי הרמב"ם (פ"א גניבה ה"ט) וז"ל העבד שגנב פטור מן הכפל ובעליו פטורין שאין אדם חייב על נזקי עבדיו אע"פ שהן ממונו מפני שיש בהן דעת ואינו יכול לשמרן שאם יכעיסנו רבו ילך וידליק גדיש באלף דינר וכיוצא בזה משאר נזקין עכ"ל. ואם איתא דאי"ז אלא טעמא דקרא לא הו"ל להרמב"ם להביאו. אלא משמע דאלמלא טעם זה באמת היינו מחייבים אותו על נזקי עבדו (וכן על גניבתו). ואפשר דס"ל כר' ישעיה.

ורגילים לתרץ בזה דמה דס"ד דפטור אשן דחיה היינו משום דאלמלא דחיה בכלל בהמה לא הוי ידעינן די שן דחיה שם מזיק כלל. אבל בעבדו שהזיק הרי בלא"ה יש לו שם מזיק, שהוא אדם המזיק, דהתורה חייבתו בכ"מ. אלא שאנו דנים מי אחראי על היזק זה, וזה שפיר היינו צריכים ללמוד במה הצד מכל האבות נזקין דכל שהוא ממונך ושמירתו עליך כשהזיק חב הבעלים לשלם. ואין חילוק בזה בין בהמה לבין חיה לבין עבד. רק דבעבד יש סברא מסוימת דאין שמירתו עליך כמש"כ הרמב"ם דאינו יכול לשמרן שאם יכעיסו רבו ילך וידליק גדיש כו'.

חזיר הנובר. התוס' כתבו דהוי צרורות דשן. אבל לשון רש"י משמע דהרבנותא דחזיר הנובר אינו אלא דשייך צרורות גם כשהתיזה בחוטמה ולא רק ברגלה. ורש"י לשי' לק' (יח:) שכתב דאם הטילה גללים להנאתה כיון שהוא צרורות אינו שן. ומבואר דס"ל דכל צרורות הוא תולדה דרגל. ול"ש צרורות דשן.

ולר"ח שיטה שלישית, דלעיל (ג.) כתב ר"ח דהטילה גללים הוי תולדה דשן וחייב נזק שלם, וזה דלא כרש"י ודלא כתוס', דלתוס' אף שהוא שן אבל חייב ח"נ, ולרש"י כיון שהוא צרורות אינו שן. ורש"י עצמו לק' (יח:) הביא שיטה זו ודחאה. ולק' הארכנו בביאור שיטות אלו.

ולדעת ר"ח יקשה מה יענה להא דחזיר הנובר מ"ט אינו נחשב שן להתחייב נ"ש. ואי"ל משום שלא נהנה מההיזק עצמו, דא"כ הטילה גללים נמי. (ועי' בשטמ"ק ג: בשם תוס' שאנך דבאמת ס"ל דהטילה גללים לא הוי שן כיון שאינה נהנית מההיזק.) וצריך לחלק, דבהטילה גללים המעשה היזק נעשה להנאתה, משא"כ בחזיר הנובר המעשה התזת גללים אינה להנאתה.

כחו כגופו, ואם צרורות הוי מזיק מחודש

הרא"ש (סי' ב') דייק מנ"ל לגמ' למסקנא דכחו כגופו, דילמא כחו לאו כגופו, אלא דגמירי ח"נ צרורות מהלכתא. וכתב דפשיטא להש"ס דההלכתא בא לגרועי, כמו ההלכתא דדופן שלישית בסוכה דאתא לגרועי כדאיתא בסוכה.

ומלבד דעצם הסברא צ"ב מנא פשיטא לה להגמ' דההלכתא לגרוע, וכי כללא הוא דכל הלכתא צ"ל לקולא, גם מאי מייתי מהא דסוכה, הרי הוא ראייה לסתור, דשם באמת איכא דעה בגמ' דההלכתא בא להוסיף על הדפנות הנלמדים מקרא עיי"ש (ו:4).

ב. הרי"ף בריש מכילתין כתב דח"נ צרורות הלכתא גמירי לה "דממונא הוא", וכ"כ רש"י שם (ג: ד"ה בח"נ צרורות). והרא"ש פליג דאי"צ הלכתא דהוא ממונא, שהרי הוא תולדה דרגל, ואין ההלכתא אלא לעיקר דין ח"נ.

לכאורה משמע דכונתו להקשות דההלכתא היא שצורורות לעולם תולדה דקרן, ולא דשאר אבות, וכלישנא קמא ברש"י לק' (יח:): בסוגיא דיש העדאה לצרורות. וכיון שיש הלכתא דצרורות הוי תולדה דרגל ממילא כלול בזה דממונא הוא. וכ"כ רש"י בכתובות (מא:). אלא דקשה דמנ"ל להרא"ש דאי"ז כונת הרי"ף, דהלכתא היא דהוי רגל וממילא דהוי ממונא. והרי רש"י בכתובות כתב כן לבאר לשון הגמ' "דהלכתא גמירי לה דממונא הוא". ודברי הרי"ף לקוחים משם.

וביותר קשה, למה לא הקשה הרא"ש לפי שיטתו מסוגיין דמבואר דמסקנת הגמ' דכחו כגופו, וא"כ מסברא היה חייב נ"ש, וההלכתא בא להקל, וא"כ ממילא פשוט דממונא הוא. וכמו בקרן דנחלקו אמוראי אם הוא ממון או קנס, ומבואר בגמ' דיסוד פלוגתתם דאם סתם שוורים בחקת שימור קיימי ובדין הו"ל להפטר, א"כ קנסא הוא, ואם סתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי, ובדין הו"ל להתחייב, אלא דחס רחמנא עלי', א"כ ממונא הוא. וה"נ דכותיה, כיון דמסברא כחו כגופו, ובדין הו"ל להתחייב נ"ש, וההלכתא בא לגרועי ולחוס עלי', א"כ ממונא הוא. ומזה הו"ל להרא"ש להקשות על הרי"ף שהצריך הלכתא מיוחדת דממונא הוא.

ושמא נאמר דאיה"נ זו כונת הרא"ש במש"כ דתולדה דרגל הוא, לא שיש הלכתא מיוחדת דהוא תולדה דרגל, אלא דמסברא הוא בכלל רגל דכחו כגופו, וההלכתא להקל ולחוס עליה, וממילא נדע דממונא הוא.

ג. ולדעת הרי"ף י"ל דאדרבא, מה דמסיק הש"ס בסוגיין דכחו כגופו לאו היינו טעמא משום דפשיטא לן בכ"מ שההלכתא צ"ל להקל, אלא היינו טעמא משום דהלכתא גמירי לה דממונא הוא, וממילא מבואר דאי לאו ההלכתא היה חייב נ"ש, רק חס רחמנא עלי', ומזה ידע הש"ס דכחו כגופו. שו"ר דכ"כ בשטמ"ק בשם הרי"ש.

ונמצא דנחלקו הרא"ש והרי"ף בביאור סוגיין, מנ"ל להגמ' דכחו כגופו וההלכתא להקל, דילמא כחו לאו כגופו וההלכתא להחמיר. דהרא"ש מפרש משום דפשיטא לן מסברא דההלכתא בא להקל, וע"כ דכחו כגופו. ומזה נדע גם דממונא הוא, שהרי ההלכתא להקל ואלמלא ההלכתא היה חייב נ"ש, רק חס רחמנא עליה. והרי"ף מפרש דמסברא אפשר דכחו לאו כגופו, אבל כיון דגמירי הלכתא דצרורות הוי ממונא, ממילא נשמע דמן הדין היה שיתחייב נ"ש רק חס רחמנא עלי', והיינו ע"כ משום דכחו כגופו.

ד. ותלוי בביאור הסוגיא לעי' (טו:): וכן בכתובות (מא:): דהגמ' שם הק' למ"ד פלג"נ קנסא א"כ אמאי לא קאמר התנא דכל המשלם פחות ממה שהזיק אינו משלם עפ"י עצמו, ותי' משום דלא פסיקא מילתא דאיכא ח"נ צרורות דהלכתא גמירי לה דממונא הוא. והנה פשוט דהרי"ף מפרש דברי הגמ' שיש הלכתא דצרורות הוי ממונא, והרא"ש מפרש לדברי הגמ' בפסיק בין "דהלכתא גמירי לה" לבין "דממונא הוא", וה"ק דהלכתא גמירי לה שחייב ח"נ, וממונא הוא (שהרי ההלכתא להקל) ומשלם עפ"י עצמו.

אלא דלדעת הרא"ש צ"ב למה הזכירה הגמ' את ההלכתא כלל, דלכאורה אי"ז ענין להסוגיא, ולא הו"ל אלא דלא פסיקא מילתא משום דאיכא ח"נ צרורות דממונא הוא. וצל"פ שהוא על דרך ראייה, כיון דפשיטא לן שההלכתא לגרוע, הרי"ז ראייה דממונא הוא.

ה. ואכתי קשה, כיון דכל מה דפשיטא לי' להרא"ש דההלכתא בא לגרוע הוא ממה דמסיק הגמ' דכחו כגופו, כמבואר בדבריו בפירקין, והרי להרי"ף אין מזה ראייה דנוכל לומר דידיעין שכחו כגופו מן ההלכתא דגמירי דממונא הוא, א"כ מאי מקשה הרא"ש על הרי"ף. ודברי הרא"ש תמוהים, דממה דמבואר בסוגיין דכחו כגופו הסיק דההלכתא לגרוע, ומכח זה הקשה על הרי"ף דלמה צריך הלכתא דממונא הוא, והרי פשוט שיש לתרץ דהרי"ף יסבור להיפך, דההלכתא אי"צ להיות דוקא לגרועי, אבל כיון שההלכתא כאן כוללת שצורורות הוי ממונא, מזה נדע דכחו כגופו.

⁴ ועי' בהגר"א חו"מ סי' ש"צ וקצת משמע מדבריו דהראיה היא משום דלרוב הדעות בגמ' סוכה ההלכתא דשלישית טפח בא לגרוע וצ"ע.

ו. ולכן נראה דהרא"ש מפרש ספיקת הגמ' אי כחו כגופו או לאו כגופו, דאין הפירוש דאי כחו לאו כגופו אי"ז נזקי בהמתו להתחייב עליה. (דאז באמת אילו הוי מסקינן דכחו לאו כגופו, וההלכתא להחמיר עליו, היה ח"נ צרורות בגדר קנס, שהרי מדינא הו"ל להפטר.) אלא ענין כחו כגופו או לאו כגופו הוא דמספק"ל לרבא אם כחו דרגל הוי בכלל רגל. דשמא לאו כגופו ואי"ז צורת המזיק של רגל. וכמו שפירש הברכת שמואל (סי' י"ט) בשם הגר"ח. ושאלת רבא היתה, דאם כחו כגופו הו"ל רגל ממש, ואם כחו לאו כגופו א"כ אינו בכלל רגל, וכיון שאינו בכלל שאר האבות (שהרי אין הנאה להזיקה ליחשב שן וכן כולם) א"כ מכח איזה אב נחייב. (וצ"ל דא"א לחייב אם לא מכח אחד מהאבות, ודלא כסברת הגר"ז. ועי' חזו"א ריש סי' ג').

ועל זה מסיק רבא דכחו כגופו והו"ל רגל ממש, אלא דההלכתא בא לגרוע בדין תשלומין של אופן זה של רגל.

ועל זה הוא שדייק הרא"ש מנ"ל לגמ' דכחו כגופו וההלכתא לגרוע, ואמאי לא קאמר הגמ' דכחו לאו כגופו וההלכתא להוסיף. דאין כונת הרא"ש דנאמר דכחו לאו כגופו ומדינא הו"ל להפטר, ויהיה ח"נ צרורות בגדר קנס. רק כונתו מנ"ל דכחו כגופו והוי רגל ממש, וההלכתא לגרועי בדין רגל, נימא דכחו לאו כגופו, ואי"ז צורת המזיק של רגל, וההלכתא בא להוסיף מזיק מחודש דצרורות. דעכשיו שהוא מזיק מחודש מה לי דכחו לאו כגופו ואין כאן הצורת מזיק של רגל, הרי צרורות הוא מזיק חדש.

ולזה תירץ הרא"ש דפשיטא לגמ' דההלכתא לגרועי. דאין כונתו שיש איזה כלל שההלכתא צ"ל לקולא. רק כונתו דהגמ' ידעה שההלכתא דצרורות בא להקל בתשלומין דהאב דרגל, ולא לחדש מזיק מחודש.

ועל זה הביא מהא דסוכה, דמצינו כיו"ב שיבוא הלכתא לגרוע בשיעור הדפנות הקיימות, ולא להוסיף דין דופן מחודש. ואף דבדואי איכא מ"ד בגמ' דההלכתא שם להוסיף, מה בכך, הרי בודאי אין כל ההלכות בחדא מחתא, ולא קאמר הרא"ש אלא דמשם חזינן דיתכן הלכתא שיגרע בדין קיים, וכאן ידע הגמ' שההלכתא דצרורות לא בא לחדש מזיק חדש, אלא לגרוע במזיק הקיים דרגל, דכחו וגופו ויש כאן צורת המזיק של רגל.

ז. וזהו שהקשה על הרי"ף, למה צריך הלכתא דממונא הוא, הא תולדה דרגל הוא ופשיטא דהו"ל ממונא. פי', תינח אם היה מזיק מחודש, אז היה מקום לומר שהוא קנס, וצריך הלכתא שהוא ממונא, אבל כיון דמסקינן דכחו כגופו, והוי רגל ממש, וההלכתא רק לגרועי בדין רגל, א"כ פשיטא שהוא ממונא ואי"צ הלכתא מיוחדת לזה.

ומדוייק לשון הרא"ש דתלה לי' במה שהוא תולדת רגל.

ולפי"ז גם אין כונתו דצרורות הוי תולדת רגל דוקא, ולאפוקי דלא יתכן צרורות שהן שן (כמש"כ תוס' לעי' גבי חזיר הנובר), דבדואי משכח"ל, ואפילו צרורות של קרן משכח"ל עכ"פ להך צד בבעיית רב אשי (יט). דיש שינוי לצרורות לרביע נזק. (וגם לאיזך צד אפשר דיש צרורות דקרון רק דאינו יורד לרביע נזק.) רק כונתו כנ"ל דצרורות אינו מזיק מחודש, אלא כחו כגופו, וצרורות דרגל הוי בכלל רגל, וכן צרורות דשן בכלל שן, וממילא אי"צ הלכתא מיוחדת דצרורות דרגל הוי ממונא, וכמו"כ אי"צ הלכתא מיוחדת דצרורות דשן הוי ממונא, שהרי לא יצאו מכלל שן ורגל.

ח. אבל הרי"ף שהצריך הלכתא מיוחדת דממונא הוא, משמע דס"ל דצרורות באמת הוי מזיק מחודש, ולכן הוי ס"ד שהוא קנס, וצריך הלכתא דממונא הוא. ומש"א בסוגיין דכחו כגופו, אין הכונה דהוי בכלל רגל, אלא דהוי בכלל בהמתו שהזיקה ובדין שיתחייב, משא"כ אילו לא היה כחו כגופו לא היה זה נחשב נזקי בהמתו והיה בדין שייפטר, ואז ח"נ צרורות היה קנס. (והגדר בזה נראה, דכחו כגופו היינו שהבעלים חייבים לשמור בהמתם מנזקי כחה, אבל אם כחו לאו כגופו אי"ח לשמור מזה ופטור⁵). ומזה גופא ידע הגמ' דע"כ כחו כגופו, ממה דח"נ צרורות הוי ממונא, דהכי גמירי לה, וכמש"נ לעי'.

ט. והנה בדברי רש"י לכאורה מצינו סתירה דרש"י לעיל (ג: ד"ה בח"נ צרורות) כתב וז"ל שהיתה מהלכת והתיזה צרורות ברגליה ושיברו את הכלים דקי"ל דהלכתא גמירי לה למשה מסיני דממונא הוא ולא קנס ואע"ג דפלגא נזק של נגיחה הוי קנס כדאמרין לקמן האי פלגא נזקא ממונא הוא והלכך לאו תולדה דקרון הוא אלא דרגל דמכח רגל הוא דאתו וכרגל לא הוי דרגל משלם נזק שלם עכ"ל. וזהו כהרי"ף דבכלל ההלכתא דצרורות דהוי ממונא.

⁵ ובזה ניחא משה"ק הברכ"ש בשם הנחלת דוד, דמאי מספק"ל לרבא הא בכ"מ פשיטא לן דכחו כגופו. ולנ"ל ניחא, דספיקת רבא הוא אם יש עליו חיוב לשמור במה שהבהמה מזיקה ע"י כחה.

מאיך רש"י בכתובות (שם ד"ה כיון דאיכא ח"נ) כתב בלשון אחר וז"ל ובהווא חצי נזק קיימא לן בב"ק
דהלכתא גמירי לה מסיני שהוא תולדה של רגל ופטורה ברה"ר כי רגל וניזקי רגל לאו קנסא נינהו אלא ממונא
שהרי מועדת מתחילתה עכ"ל.

ומבואר דרש"י לעי' כתב שההלכתא אתא לומר דצוררות משלם ח"נ בתורת ממון ולא בתורת קנס. ומה שהוא
תולדת רגל אי"ז מההלכתא אלא ממילא ידעינן דהא מכח רגל הוא דאתו הצוררות. אבל רש"י בכתובות כתב
שההלכתא אתא לומר דצוררות הוא תולדה דרגל דוקא, וממילא הוא ממונא כמו רגל.

ונראה דתלוי ב' הלשונוות ברש"י לק' בסוגיא דיש העדאה, דמבע"ל לרבא (יח:) אי לקרן מדמינן לי' או"ד תולדה
דרגל הוא, ורש"י ב"ב פי' דקאי אצוררות כי אורחיהו, וא"כ מובן מש"א דתולדה דרגל הוא, משום שהוא
אורחיה, אבל צוררות ע"י שינוי אפשר דבאמת הוי תולדה דשן, וכן צוררות כשיש הנאה להזיקה הוי תולדה
דשן. אבל רש"י ב"ב פי' דמיירי בצוררות ע"י שינוי, ומבואר דצוררות לעולם חשיב תולדה דרגל, אף כשהוא
משונה, וע"כ משום דכך נאמרה ההלכתא. ודברי רש"י בכתובות הם כהל"ק, ודבריו לעי' (ג:) הם כהל"ב.

אלא דלמש"נ יל"ע בשיטת רש"י לעי', דממה דס"ל דצריך הלכתא שהוא ממונא, משמע שהוא מזיק מחודש,
דלכן הוי ס"ד שהוא קנס. ומש"א בסוגיין דכחו כגופו יפרש על דרך הר"ף, ודלא כהרא"ש דהוי בכלל הצורת
מזיק של רגל ואינו מזיק מחודש. אבל ממה שכתב דהוי תולדה דרגל כיון דמכח רגל הוא דאתו, משמע דרק
משום שדומה לרגל הוי תולדה דרגל, והטלת גללים שדומה לשן יהיה צוררות דשן, הרי שצוררות אינו מזיק
מחודש. ואם אינו מזיק מחודש, למה צריך הלכתא שהוא ממונא, וכמשה"ק הרא"ש.

וי"ל דאמנם כחו כגופו וצוררות אינו מזיק מחודש, אבל מ"מ הוא שם בפנ"ע והוי כמו תולדה, וההלכתא מגלה
דתולדה זו לאו כיו"ב, כמש"א ר"פ, וכיון שאינו כיו"ב אין ללמוד חיובו מן האב, והיה מקום לומר דכל חיובו
הוא קנס, וצריך שההלכתא יגלה שהוא ממון.

וגם בדעת הר"ף י"ל כן.

ועי' לק' (יט.) בסוגיא דכח כחו מה שביארנו עפ"י סברא זו.

י. והנה עי' לק' (מד:) גבי בהמה שנתחככה בכותל להנאתה והפילה על האדם ומת, דלשמואל חייב בכופר (אבל
רב ס"ל דכיון שהרגה בלא כונה פטור מכופר דאי"ח כופר אלא כשהבהמה חייבת מיתה), ומקשה הגמ' הא
צוררות נינהו. ופרש"י דהתורה לא חייבה כופר אלא כשהרגה בגופה. וקשה הרי בסוגיין מסקינן דכחו כגופו.

ונראה דרש"י לשיטתו דצריך הלכתא דצוררות הוי ממונא, וממילא דמהיכ"ת לחייב עליו כופר.

אבל להרא"ש דס"ל דכחו כגופו וצוררות הוי בכלל רגל ממש, רק שהתורה הקילה בחיוב התשלומין שלו, א"כ
איך יתפרש הסוגיא לק'. אכן עי' בחי' תלמיד הרשב"א והרא"ש שכתב בשם רבו הרא"ש דכונת הגמ' דלא יהיה
חייב אלא חצי כופר. והרא"ש לשיטתו, ודו"ק.

סוגיא דכל שבזב טמא בנזקין חייב נ"ש, ובגדרי נזקי גופה וצוררות

שיטת רש"י קשה, חדא מה ענין זב היושב על הקרון לעגלה המושכת בקרן, וכן הק' השטמ"ק בשם הרא"ש.

ועוד, למה נייד רש"י מלפרש בפשיטות דמיירי בזב המושך את הקרון, דמטמא היושב משום היסט, וכמו שפי'
הנמוק"י ועו"ר.

גם מש"כ רש"י בהו"א דכל שבזב טמא היינו בנגיעה ממש, ולא הזכיר טומאת היסט, והרי באוכף ושליף כו'
ליכא נגיעה ממש רק מסתמא להיסט מדמינן לי', וכן הוכיח המאירי. ומדברי התוס' משמע דבאמת הכונה
לטומאת היסט, שהוצרכו לבאר דאי"ז כלל גמור דהרי קנה בקומטו אינו מטמא משום היסט עיי"ש, ועכ"פ
מבואר דרבא מיירי בטומאת היסט.

ב. אכן ע"י רש"י בע"ז (ס:) על מש"א רב אשי כל שבזב טמא בעכו"ם עושה יין נסך, ופרש"י דלא איירי רב אשי בהיסט כלל, דהא זיקא בין מלאה בין חסרה שרי. אלא ה"ק כל מגע שבזב טמא כגון בחבורין בין בידו בין בקנה שאם העובד כוכבים זב והיין כלי או אדם מטמא בזב אף היין נעשה בכך יין נסך כגון אדם הנוגע בזב בין שנגע בו הזב ממש בין בקנה טמא אף היין שנגע בו עובד כוכבים בין בידו בין בקנה נעשה יין נסך עיי"ש.

ומבואר דס"ל דנגיעת זב ע"י קנה חשיב מגע בחיבורין ולא היסט, ובזה מיירי רב אשי, ולא בהיסט כלל, דבאמת יש שמטמא בהיסט ואינו עושה יין נסך, כמו שהוכיח מהא דזיקא.

אמנם תוס' שם ג"כ כתבו דעיקר המימרא דרב אשי לא בא אלא למעט זורק אבל יש גונא דמטמא בהיסט ואינו עושה יין נסך כגון זיקא, אבל מבואר מדבריהם דעכ"פ רב אשי מיירי בטומאת היסט אלא שא"ז כלל גמור. אבל רש"י פי' דרב אשי לא מיירי בטומאת היסט כלל, אלא בטומאת מגע לחוד, ומדמינן עשיית יין נסך לטומאת מגע, ואף שעושה יין נסך אפילו ע"י קנה, לזה כתב רש"י דגם נגיעה ע"י קנה חשיב מגע הזב, ולא היסט.

אמנם הרש"ש תמה ע"ז שיהיה שייך מגע בחיבורין בכה"ג, אבל עכ"פ חזינן שזוהי שיטת רש"י. ורש"י לשיטתו בסוגיין דג"כ פי' מעיקרא המימרא דרבא לענין "נגיעה ממש", ולעי' הקשינו משליף ואוכף כו' דחייב נ"ש, והרי א"ז נגיעה ממש, אבל מדברי רש"י בע"ז מבואר דגם זה נחשב מגע ממש, ולא גרע מנגיעה ע"י קנה.

ג. וא"ת סוכ"ס מנ"ל לרש"י לפרש דברי רבא לענין נגיעה ולא לענין היסט. תינח בע"ז דפירש דרב אשי לא מיירי בטומאת היסט הרי פרש"י טעמי' משום שהוקשה לו הא דאינו עושה יין נסך בזיקא, אף שמטמאו בהיסט, אבל בסוגיין למה לא נאמר שהמימרא דרבא כולל גם טומאת היסט.

ונראה משום דס"ל דהיסט שייך גם אם הסיטו ע"י זריקה, דלא בעינן נגיעה לטומאת היסט. וא"כ איך קאמר רבא דכל שבזב טמא חייב נ"ש, כיון שבזריקה אי"ח אלא ח"נ דהוי צדורות. וע"כ דרבא לא מיירי בהיסט כלל.

אמנם הנמוק"י כתב בסוגיין דלטומאת היסט צריך שיהיה ע"י חיבורין, היינו משום דכך מוכח בסוגיין לשיטתו ולשיטת רוב ראשונים דפירשו דרבא מיירי גם בטומאת היסט, דלפי דבריהם מוכח מדברי רבא דבזריקה אינו מטמא משום היסט. אבל לרש"י אין שום ראיה מסוגיין, דרבא לא מיירי בהיסט כלל, ומש"א רבא כל שבזב טמא משלם נ"ש היינו נגיעה ממש, וכל שבזב טהור היינו זריקה בלי היסט (כגון שזרק עליו אבן אבל לא ניסט), ולא מיירי רבא בהיסט, ולרש"י אין לנו מקור לחלק בין היסט בחיבורין לבין היסט שלא בחיבורין, ואדרבא מסתבר דזהו טעמא דרבא דפשיטא לי' דרבא לא מיירי בטומאת היסט, דאם באנו לומר דכל שבזב טמא אפילו טומאת היסט בנזקין חייב נ"ש א"כ גם צדורות יהיו בכלל, אע"כ דרבא לא מיירי בהיסט.

(אבל ק"ק דא"כ למ"ל לרש"י בע"ז להוכיח דרב אשי לא מיירי בהיסט מהא דזיקא, ולא הוכיחו מזורק דמבואר בסוגיא שם דרב אשי בא למעט זורק.)

ד. ומקשה הגמ' דמאי אתא רבא לאשמעינן, ומתרץ עגלה המושכת בקרון, ופרש"י דהקרון הו"ל כגוף הבהמה להתחייב נ"ש ונלמד מזב היושב על הקרון דמטמא משום מדרס. וקשה למה לא פי' דמיירי בזב המושך את הקרון דדמי טפי. ולנ"ל פשוט דאמנם גם בזב המושך את הקרון הו"ל כגופו, ומטמא משום מגע בחיבורין, אבל בזב אין בזה נפק"מ דהא בלא"ה היה מטמא את היושב על הקרון משום היסט, והרי מהיסט א"א ללמוד לנזקין כנ"ל. ולכן א"א לפרש מש"א רבא כל שבזב טמא דמיירי בזב המושך את הקרון, דהתם בלא"ה מטמא משום היסט ולא חזינן שם דהקרון הו"ל כגופיה. ולכן מוקי לה רש"י בזב היושב על הקרון דליכא היסט רק מטמא הכלי מדין מדרס ובזה נשמע שהקרון הוי כגופה דכיון שהקרון מעביר את כובד הזב אל הכלי הו"ל כאילו ישב על הכלי, ומינה דגם עגלה המושכת את הקרון כיון שהקרון מעביר את תנועתו לכלי הו"ל כגופיה.

(ויל"ע בזב היושב על הקרון למ"ל טומאת מדרס תפ"ל דהו"ל נגיעה ממש דומיא דנגיעה ע"י קנה.)

ה. אבל ש"י תוס' והנמוק"י ושאר דרבא מיירי בטומאת היסט וס"ל דצריך היסט ע"י חיבורין, והחידוש דעגלה המושכת בקרון ביאר הנמוק"י דאע"ג שאינו נוגע בקרון כיון שמחובר ע"י רצועות הו"ל כמאן דנגעה העגלה בקרון עיי"ש.

אבל לרש"י אינו תלוי ברצועות כלל דהא זב היושב ע"ג הקרון ליכא רצועות.

ו. והראשונים הקשו מ"ש דליל הקשור בתרנגול דחייב ח"נ מעגלה המושכת בקרון. והקושיא היא עפ"י שיטתם דתלוי בחיבור שע"י רצועות, וכל הדליל הרי קשור ברגלי התרנגול. והראב"ד תי' דאיה"נ והא דחייב ח"נ בדליל אינו משום צרורות אלא משום דהו"ל משונה. וכן הסכים הרשב"א. ולדידהו מבואר דתלוי בחיבור לחוד. אבל הנמוק"י (על מתני') תי' דכיון דמיירי דאדיי אדויי ואינו נמשך אחריו כקרון לכן הו"ל צרורות. והלשון משמע דאפילו לא נפסק מ"מ כיון שאינו נגרר אחריו אלא ניתז לפניו אינו אלא צרורות, ולדידהו בעי תרתי גם מחובר (כמפורש בדבריו גבי עגלה המושכת בקרון) וגם שנגרר אחריו. והרא"ש (סי' ב) ג"כ חילק דבתרנגול אדיי אדויי אבל לשון הרא"ש משמע דכונתו דמיירי בנפסק הדליל אבל כל שמחובר אינו בדין צרורות.

ז. והנה הרשב"א הביא מירושלמי דבטבלא מונחת וכלי זכוכית עליה ודרסה על הטבלה על הטבלה משלם נ"ש ועל הכלי זכוכית ח"נ. וכן בטבלאות מונחות זע"ז על העליונה משלם נ"ש ועל השאר ח"נ.

ובפשוטו דאזיל לטעמי' דפירש הסוגיא כתוס' ושאר דמיירי בטומאת היסט וצריך היסט בחיבורין וזהו ענין עגלה המושכת בקרון דמחובר ע"י הרצועות, משא"כ בטבלא דאינו מחובר הו"ל צרורות.

אבל ק' דהראשונים דנו בדף שמונח ברה"ר ומגיע לרה"י ודרס עליו ונשברו כלים ברה"י אם הוא כרגל ברה"ר ופטור או כרגל ברה"י וחייב. ועי' בגמ' (ו:) שור יוכיח דברשות, והקשו ראשונים הא רגל אי"ח אלא בחצר הניזק והרי אין לו רשות להכנס שם. ותוס' תי' דמיירי בהתיז צרורות מרה"ר לרה"י דחייב (כדאיתא לק' יט). אף שיש לו רשות לילך ברה"ר ולהתיז. והרא"ש (פ"א סי' א') הביא בשם ר' יצחק בר שמואל דמיירי בדף ארוך וכשי' הרי"ף דפטור רגל ברה"ר משום שיש לו רשות לילך וא"כ ה"ה בדף ארוך. והרשב"א הביא שני התירושים, ומבואר מדברי הרשב"א דדף לאו היינו צרורות. אף שאינו מחובר.

וע"כ צ"ל דכל מה שהצריכו חיבור ע"י רצועות הוא בעגלה המושכת בקרון שאינה נוגעת בקרון, אבל כל שנוגעת בקרון אי"צ חיבור ע"י רצועות, דומיא דזב שנגע ע"י קנה דמטמא משום היסט כמבואר בראשונים הרי דחשיב היסט ע"י חיבורים, והרי ילפינן נזקין מטומאת היסט להנך ראשונים. ולכן בדף שהבהמה דרסה על הדף עצמו הו"ל מחובר ואי"צ צרורות.

אבל א"כ שוב צ"ב מאי טעמא דהירושלמי דחשיב לי' הנך ציורים דטבלא כצרורות. ועי' לק' בסמוך מש"נ בזה.

בחילוק התוס' דבזרק חץ לא אזלינן בתר מעיקרא

במש"כ התוס' (ד"ה זרק כלי) דע"כ בזרק חץ לא אמרינן דבתר מעיקרא אזלינן, דאלת"ה לא משכח"ל דין צרורות, והקצה"ח (שצ"א א') תמה דמה ראייה היא, דימא לעולם בתר מעיקרא אזלינן והוי הכלי כשבור מיד, כיון שסוף האבן לפגוע בו, ומ"מ כיון שהשבירה תהיה ע"י כחו ולא ע"י גופו הו"ל צרורות.

ודברי הקצה"ח לכ' אינם מדוייקים דא"כ גם בגלגל כלי נימא דאי"ז אלא צרורות כיון דסוכ"ס השבירה תהיה ע"י כחו ולא ע"י גופו, והרי בגמ' מפורש דאי בתר מעיקרא אזלינן אינו נחשב צרורות. וצל"פ קושיית הקצה"ח, וכן מפורשת הקושיא בדברי תלמיד הרשב"א והר"י, דמה דמבואר בגמ' דאי בתר מעיקרא אזלינן אי"ז צרורות, ואף שסוכ"ס שבירת הכלי תהיה ע"י הנפילה ולא ע"י גופו, ע"כ משום דכיון דבשעת השבירה (דהיינו בשעת גלגול כיון דבתר מעיקרא אזלינן) הבהמה נוגעת בכלי אי"ז צרורות אלא נזקי גופו. וא"כ מה ראייה מייתי התוס', לעולם נימא דגם בזרק אבן אזלינן בתר מעיקרא והו"ל שבור מיד, ומ"מ חשיב צרורות, שהרי בשעת השבירה – דהיינו שעת זריקת האבן – אין הבהמה נוגעת בכלי, אלא באבן.

ולכן תלמיד הרשב"א והרא"ש באמת פליג על התוס' וס"ל דגם בזרק חץ או אבן אזלינן בתר מעיקרא, ואם בא אחר ושברו פטור, ומ"מ חשיב צרורות כיון שאין הבהמה נוגעת בכלי בשעת ההיזק.

ב. וצ"ל בדעת התוס', שהם הבינו דמה דבגלגל כלי הו"ל כנזקי גופה אי"ז משום שהבהמה נוגעת בכלי, אלא משום שפעולת ההיזק נעשה ע"י פעולת גוף הבהמה (או עכ"פ ע"י כלי המחובר אליה כגון עגלה המושכת בקרון), ולכן אי בתר מעיקרא אזלינן פעולת ההיזק היא תחילת גלגול הכלי דעי"ז חשיב שבור, ואותה פעולה נעשה ע"י גוף הבהמה עצמו המגלגלת את הכלי. ולכן סבירא להו להתוס', דאם איתא דגם בזרק אבן אזלינן בתר מעיקרא א"כ לא משכח"ל צרורות, דכיון שזריקת האבן היא שבירת הכלי, והרי זריקת האבן נעשה ע"י גוף

הבהמה, הו"ל נזקי גופה ולא צרורות. (ועגלה המושכת בקרון חשיב היזק ע"י גוף הבהמה דכיון שהקרון מחובר אל הבהמה ומזיק ע"י תנועת הבהמה הוי כזב המסיט ע"י קנה דחשיב מעשה ישירה של הבהמה.)

ג. והנה תלמיד הרשב"א והרא"ש הקשה על עצמו, לשיטתו דגם בזרק חץ או אבן אמרינן דבתר מעיקרא אזלינן, א"כ אמאי אמרינן לק' (יט.) דאם התיזה צרורות ברה"ר והזיקו ברה"י חייב, והרי כיון שנגמר מעשה ההיזק ברה"ר הו"ל רגל ברה"ר והיה צ"ל פטור. ונשאר בקושיא.

ובאמת זו קושיית הרא"ש שם, והרא"ש תירץ דגזה"כ הוא דובער בשדה אחר חייב.

וכתב הקצה"ח דמזה מבואר דהרא"ש חולק על תוס', דהרי לתוס' קושיא מעיקרא ליתא, דהרי בזרק אבן שלא עשה מעשה בגוף הכלי לא אזלינן בתר מעיקרא אלא בתר תבר מנא ולא נגמר מעשה ההיזק אלא ע"י כחו ברה"י.

ואם הרא"ש חולק על תוס' יקשה גם לדידה איך משכח"ל צרורות, וצ"ל כדעת תלמידו דכל שלא נגע גוף הבהמה בכלי בשעת השבירה הו"ל צרורות. וכן מפורש בלשון הרא"ש (סי' א') וז"ל אבל אם דבר הניזוק אין מחובר לגוף הבהמה בשעה שמזיק הוא הנקרא צרורות עכ"ל, ואזיל לטעמי'.

ד. אבל התרומת הכרי הקשה ממה דהנמוק"י כתב שהרא"ש ג"כ חילק כהתוס' דבזרק חץ ובא אחר ושברו השני חייב כיון שלא נעשה מעשה בגוף הכלי. ודברי הרא"ש א"כ סתרי אהדדי.

ותירץ הנחלת דוד, ויותר מבואר בשיעורי הגרש"ק ובחי' ר' נחום, דכל מה שחילקו התוס' הוא מצד הכלי, דאם לא נעשה מעשה בגוף הכלי לא נעשה כשבור, ואם בא אחר ושברו חייב. אבל מצד מעשה ההיזק אין חילוק בין זרק חץ לבין זרק כלי, ובכל גונא בתר מעיקרא אזלינן ומעשה ההיזק נגמר מיד. ולכן הקשה הרא"ש בהתיז צרורות הרי בתר מעיקרא אזלינן ומעשה ההיזק נגמר ברה"ר, ואמאי חייב. והוצרך לתרץ דהוי גזה"כ דאזלינן בתר מקום הכלי ולא בתר מקום מעשה ההיזק. ואין דבריו סותרים למש"כ הנמוק"י בשמו דבזרק חץ ובא אחר ושברו השני חייב, כיון שלא נעשה מעשה בגוף הכלי, דחילוק זה הוא מצד הכלי, אבל מצד מעשה ההיזק ליכא חילוק.

וקשה א"כ סוכ"ס איך משכח"ל צרורות, כיון שנגמר מעשה ההיזק מיד עם התזת הצרורות, ומה לי שהכלי עדיין אינו שבור, סוכ"ס המעשה היזק היה ע"י פעולת גוף הבהמה בצרורות.

ואין לומר דכיון שאין הבהמה נוגעת בכלי בשעת השבירה הו"ל צרורות, דא"כ מאי ראייה מייתי התוס' דא"כ לא משכח"ל צרורות, נימא דלעולם אזלינן בתר מעיקרא גם בזרק חץ, ומ"מ הו"ל צרורות כיון שאין גוף הבהמה נוגעת בכלי.

וע"כ שאין דברי התוס' שוים לשיטת הרא"ש. דהרא"ש ס"ל דגם בזרק חץ מעשה ההיזק נגמר מיד, כדמוכח מדבריו לק' (יט.) בהתיז צרורות לרה"י, רק הכלי אינו שבור כיון שלא נעשה בו מעשה, כמש"כ הנמוק"י בשמו. ומה דהתיז צרורות חשיב צרורות, אף שמעשה ההיזק נגמר מיד, משום דגדר צרורות היינו שגוף הבהמה תיגע בכלי, וכדברי הרא"ש (סי' א') הנ"ל, וכדברי תלמידו. (רק פליגי בזה דהרא"ש ס"ל דמ"מ בזרק חץ כיון שלא נעשה בגוף הכלי אין הכלי כשבור, ואם בא אחר ושברו חייב, ותלמידו ס"ל דהכלי כשבור ג"כ.) ולדעת הרא"ש אין שום ראייה ליסוד זה (דבזרק חץ אין הכלי כשבור) מדין צרורות בעלמא. והרי הנמוק"י לא כתב אלא שהרא"ש מחלק בין זרק כלי לזרק חץ, אבל לא הזכיר הראייה מדין צרורות.

אבל תוס' ס"ל דגדר צרורות הוא לא שיגע הבהמה בכלי, אלא שמעשה השבירה תהיה ע"י פעולת גוף הבהמה, וגם אינם מחלקים בין גמר מעשה ההיזק לבין שבירת הכלי, דכל שלא נשבר הכלי ס"ל דלא נגמר מעשה ההיזק. ולכן הוקשה להם להוס' איך משכח"ל דין צרורות, הא בתר מעיקרא אזלינן ונגמר מעשה ההיזק מיד ע"י גוף הבהמה. והוכיחו מזה דכל שלא נעשה מעשה בגוף הכלי אין הכלי כשבור וממילא גם מעשה ההיזק לא נגמר.

וכן מדוייק בלשונם שכתבו דאי הוי אזלינן בתר מעיקרא לא משכח"ל דין צרורות, ומשמע דבזרק חץ באמת לא אזלינן בתר מעיקרא כלל, ולא רק לענין שהכלי אינו כשבור – כדעת הרא"ש, אלא אפילו לענין עצם מעשה ההיזק. ועי' בחי' ר' נחום שכתב עד"ז.

ו. אבל לענ"ד דברי הרא"ש מתפרשים בדרך אחרת, באופן שא"צ כלל לדברי הגרש"ק. דבאמת דברי הנמוק"י שכתב בשם הרא"ש כחילוקם של התוס' צ"ע, דאיפה ראה כן בדברי הרא"ש. (ודוחק לומר שקבלה היתה בידו, והרי הנמוק"י היה כמה דורות אחר הרא"ש.)

עוד יש לדייק בלשון הרא"ש (יט.), דהנה אחר שהקשה הרא"ש אמאי בהתיזה צרורות לרה"י אמרינן דחייב, נימא דבתר מעיקרא אזלינן ונעשה ההיזק ברה"ר, תירץ דהכא לא אזלינן בתר מעיקרא, דגלי קרא ובער בשדה אחר. ורגילים להבין כונתו דאמנם מצד המעשה היזק קיי"ל בתר מעיקרא אזלינן, והמעשה נעשה ברה"ר, אבל חיוב רגל אינו תלוי איפה נעשה המעשה אלא איפה היו הפירות בשעה שנשברו.

אבל לשון הרא"ש קשה מש"כ דהכא לא אזלינן בתר מעיקרא, והרי באמת גם הכא אזלינן בתר מעיקרא (למשל לענין דרסה על הכלי דלא חשיב צרורות), ויותר הול"ל דאף דבתר מעיקרא אזלינן אבל דין ובער בשדה אחר אינו תלוי איפה היה מעשה ההיזק אלא איפה היו הפירות שנתבערו. גם מש"כ ד"גלי קרא" אינו ברור דאין כאן גילוי"מ בדין בתר מעיקרא אלא דין חדש דחיוב רגל תלוי במקום הפירות. ומלשונות אלה משמע דבאמת יש כאן גילוי מילתא בדין בתר מעיקרא, והיינו דאמנם בכל מקום בתר מעיקרא אזלינן והמעשה היזק נגמר מיד ע"י דריסת הבהמה, אבל הקרא ד"ובער בשדה אחר" גלי דאי"ז אלא בדרסה על הכלי, אבל בהתיזה אבן לא אזלינן בתר מעיקרא, דהקרא גלי דלענין חיובי תורה לא חשיב מעשה ההיזק להתחייב עליו עד שיגיע המעשה לכלי, ולכן אף דבזרק כלי אזלינן בתר מעיקרא, שהרי הגיע מעשה השבירה לכלי, אבל בהתיזה צרורות כיון שהמעשה היזק לא הגיע לכלי לא נגמר מעשה ההיזק, ובתר תבר מנא אזלינן.

והיינו ממש כסברת התוס' דבזרק חץ לא אזלינן בתר מעיקרא. אלא דהתוס' כתבו כן מסברא, והרא"ש ס"ל שהוא נלמד מקרא דובער בשדה אחר.

והם הם דברי הנמוק"י שהרא"ש חילק בין זרק כלי לזרק אבן, דתמהנו איפה ראה הנמוק"י דבר זה בדברי הרא"ש. אבל לפי דברינו כאן נמצא מקור דברי הנמוק"י, שהבין דזהו באמת כונת הרא"ש בתירוץ.

ולפי"ז צדקו דברי הקצה"ח דהרא"ש בקושייתו פליג על התוס', דאמנם הרא"ש בקושייתו נקט דלא כהתוס', והיה סבור דבכל גונא אזלינן בתר מעיקרא ונעשה המעשה היזק ברה"ר, אבל תירוץ הרא"ש הוא דהקרא גלי דהכא בהתיזה צרורות כיון שהמעשה לא הגיע עדיין לכלי לא נגמר המעשה, ובתר תבר מנא אזלינן. וכדברי הנמוק"י בשמו. וא"כ מסקנת הרא"ש הוא כהתוס'.

רק בזה הו"ל הרא"ש דלא כתוס', דהתוס' הביאו ראיה דאלת"ה לא משכח"ל צרורות, והרא"ש ל"ל ראיה זו דא"כ לא היה צריך לגילוי דובער בשדה אחר. וע"כ דנחלקו בגדר צרורות, דתוס' ס"ל דכל שנעשה המעשה היזק בגוף הבהמה הו"ל נזקי גופו ולא צרורות, והרא"ש ס"ל דכל שלא נגע הבהמה בכלי בשעת שבירה הו"ל צרורות, וכדבריו לעי' (סי' א') הנ"ל.

ז. ולפי"ז ניחא ברוחא קושיית מהרש"ל שהזכרנו לעי' (עמ' א'), על מש"כ הרא"ש בפ"ק דאם היה עץ ארוך ודרסה עליו ברה"ר ועי"ז נשבר כלי ברה"י, דהו"ל רגל ברה"ר ופטור, ומאי שנא זה מהתיזה צרורות לרה"י דחייב. ולמבואר ניחא בפשיטות, דכל מה דבהתיזה צרורות הו"ל רגל ברה"י הוא משום שלא נגמר מעשה ההיזק עד שהגיע הצרורות לרה"י, ובכה"ג בתר תבר מנא אזלינן, ומעשה ההיזק נעשה ברה"י. אבל בדרסה על עץ ארוך דהכל נעשה כאחד, בודאי נגמר המעשה מיד, והמעשה נעשה ברה"ר ופטור, ודו"ק.

דעת הרמב"ן במלחמות סוף פירקין דרבה ס"ל בתר תבר מנא אזלינן, ומה"ט הראשון פטור, ומ"מ גם השני פטור דכיון שהכלי סופו להשבר אינו שוה כלום. ויל"ע מה יענו רש"י ושאר הראשונים – שפי' דאין השני פטור אלא משום דבתר מעיקרא אזלינן, אבל אי בתר תבר מנא אזלינן השני חייב – לטענת הרמב"ן.

והנה הגר"ח (בסטנסיל כאן) הקשה לשי' רש"י ושאר"ר איך השני חייב מ"ש מזוטו של ים דאבודה ממנו ומכל אדם. ותי' דע"כ מייירי באופן שאפשר להציל את הכלי ע"י הדחק. וכן דייק מלשון הרמב"ם (פ"ז חו"מ ה"ב) כשמביא דינו של רבה כתב שהשני פטור משום ששבר כלי שסופו להשבר "ואין זה כגורם". וסיום זה משולל הבנה לכ', שהרי הזיק בידים ומה זה ענין לגורם. וביאר הגר"ח דהיה מקום לומר שהרי מנע שלא יוכלו להציל ואולי יתחייב ע"ז מדין גרמי, ולזה כתב הרמב"ם דמניעת הצלה לא חשיב כגורם.

אבל אי"ז מועיל לטענת הרמב"ן, דמ"מ היה צ"ל שוה פחות עכ"פ ולמה חייב על כל השויות.

ובעיקר קושיית הגר"ח תי' הגרי"ז באופן אחר, דכדי לומר דין זוטו של ים צ"ל אבוד מהבעלים לגמרי, אבל כאן הרי השברים יש להם ג"כ שויות, ואינם אבודים, ואין כאן דין זוטו של ים. וגם זה לא יעלה לטענת הרמב"ן, דמ"מ למה חייב על כל השויות של הכלי.

אבל האמרי משה (ל"א ז') והחזו"א (ב"ק סי' י"א אות ט') תירצו קושיית הגר"ח דאינו אבוד ממנו שהרי יכול לתבוע דמיו מן הזורק (ועי' גיטין מב: המוכר עבדו לקנס).

ולפי דבריהם ניחא גם קו' הרמב"ן, דלענ"ז יש לו שויות, והשני כששיברו מפסיד כלי שיש לו שויות לענ"ז.

אלא דיל"ע דהרי רש"י לק' (כו:): פי' המימרא דרבה כשבעל הכלי זרקו מראש הגג. (וביאר הרא"ש שהוקשה לרש"י למה לא הזכיר רבה שהזורק חייב, ולכן פירש דבעל הכלי זרקו.) ואי"ז סותר לדברי רש"י בסוגיין שכתב דהראשון חייב, דאמנם רבה דיבר כשבעל הכלי זרק, אבל מזה שרבה פוטר את השני חזינן דבתר מעיקרא אזלינן ולכן כתב רש"י בסוגיין דאם הזורק לא היה בעלים הוא היה חייב (וכתב כן להדגיש דהטעם שהשני פטור משום שכבר הוזק ע"י הראשון).

אבל בכה"ג שהבעל הכלי זרקו איזה שימוש יש לו מהכלי, והדרא קושיית הרמב"ן לדוכתה, וכן קו' הגר"ח.

אכן באמת ל"ק, דבלא"ה הקשה הרא"ש על פרש"י דאם הבעלים זרקו הר"ז אבידה מדעת. ותי' הבית הלוי (ח"א סי' כ"ד) דאם הבעלים רוצים לזרוק א"כ זהו השימוש שלו כמו קורע בגד בחמתו שרוצה לשכך את חמתו ול"ש בזה אבידה מדעת, עיי"ש שהאר"ך.

וא"כ ממנ"פ ניחא קושיית הרמב"ן והגר"ח, דאם הבעלים זרקו הרי זהו שימוש הכלי אצלם ושוה לענ"ז, ואם אחר זרקו יש לו שויות לענין שהבעלים רוצים לתבוע דמיו מן הזורק.

שם. הרמב"ן הקשה לשי' רש"י ושא"ר דרבה ס"ל בתר מעיקרא אזלינן א"כ בזרק תינוק למה אמר רבה דראשון פטור, והרי אי אזלינן בתר מעיקרא הו"ל כמת ע"י הזריקה.

והנה לשי' רש"י דהשני פטור משום דבתר מעיקרא אזלינן לכ' הביאור משום שכבר שברו הראשון, או משום שכבר נעשה מעשה שבירה ע"י הראשון, ואין שבירה אחר שבירה⁶. וקשה לשון רש"י לק' (כו: ד"ה פטור) שכתב שהשני פטור משום שסופו להשבר.

ומשמע מזה דגדר בתר מעיקרא לרש"י הוא דכיון דע"י מעשה הזריקה חל בכלי תורת "סופו להשבר" חשיב הזריקה למעשה היזק, והכלי חשיב כלי שכבר הוזק. ולכן השני פטור דהוי כמזיק כלי שכבר הוזק. והוא מגדרי נזקין, דאי"צ שהכלי יהיה שבור ממש, רק כל שנעשה סופו להשבר חשיב שנעשה בו מעשה היזק, והוי בתורת כלי שכבר הוזק.

ואפשר דגדר זה אינו אלא בנזקין, אבל לענין חיוב מיתה צריך שימות ממש, ולא די במה שפעל בו שסופו למות.

אבל הרמב"ן לא ניח"ל בה דכתב כמה פעמים דענין בתר מעיקרא הוא דאזלינן בתר מעיקרא ממש, והיינו לאפוקי דלא די שנעשה בו מעשה היזק, אלא שהכלי נעשה שבור ממש. והוסיף דע"כ הוא כן, דאם אינו כשבור ממש אמאי השני פטור (אם לא משום שאין לו שויות). ולית לי' חלוקה זו דהשני פטור משום ש"סופו להשבר".

ב. המשכנ"י (ח"מ סי' ס"ו) הקשה לפי"ד הרמב"ן דרבה ס"ל בתר תבר מנא אזלינן, א"כ למה המקבלו בסייף פטור לרבנן, כמבואר בגמ' לק', והא בגמ' סנהדרין (עח.) מבואר דלא פטרו רבנן לאחרון אלא משום דאתעבד ביה מעשה.

⁶ ושני הנוסחאות תלויים במה שהארכנו לעי' אם בתר מעיקרא ענינו שנעשה הכלי כשבור או"ד רק שנגמר מעשה הזריקה.

ולדעת הרמב"ן צ"ל אחד מן השנים. או דס"ל דגם למ"ד בתר תבר מנא אזלינן, ואין הכלי כשבור, אבל מעשה הריגה כבר נעשה בו, ומ"מ הזורק פטור כיון שעדיין לא נשבר הכלי. והרמב"ן לשיטתו דלמ"ד בתר מעיקרא אזלינן הוי הכלי כשבור ממש, והנידון דבתר מעיקרא או בתר תבר מנא הוא אם הכלי עצמו הוי כשבור, אבל לכונ"ע אתעבד ביה מעשה. או דס"ל דאף שהזריקה לא חשיבא כמעשה לענין נזקין אבל כיון שסופו למות ע"י פעולת הראשון סגי שיחשב כגוסס בידי אדם לפטור השני משום כל נפש⁷.

הרשב"א הביא את דברי התוספות ומשמע דהסכים עמהם, וא"כ מבואר דגם הוא סובר דגדר צרורות היינו שמעשה ההיזק נעשה ע"י גופה, ואי"צ שהבהמה תיגע בכלי בשעת השבירה, ודלא כהרא"ש ותלמיד הרשב"א והרא"ש.

והנה הרי"ף פסק כרבה דזרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו פטור, ובפשוטו מבואר דס"ל דבתר מעיקרא אזלינן, ומ"מ בהא דתרנגולין שהיו מנקרין בחבל דלי הביא האוקימתא דרב ביבי בר אביי דמיירי דקא אזיל מיניה ומיניה. ותירץ הרשב"א דהך אוקימתא דרב ביבי לא בא רק ליישב למ"ד בתר תבר מנא אזלינן, אלא גם למ"ד בתר מעיקרא אזלינן ס"ל דלא מתוקמה הברייתא אלא בדקאזיל מיניה ומיניה, דבלא"ה כיון שאין התרנגולין פועלים בגוף הכלי הו"ל צרורות.

והנה אין לומר שכונתו משום שאין התרנגולין נוגעים בדלי, דהרי הרשב"א ס"ל כתוס' דאי"צ שתגע הבהמה בכלי כדי שייחשב הזיקא דגופא, ואי"צ אלא שמעשה ההיזק ייגמר ע"י גוף הבהמה. (כמבואר ממה שהוכיחו דבזרק אבן לא אזלינן בתר מעיקרא, דאי אזלינן בתר מעיקרא לא משכח"ל צרורות, אף שאין הבהמה נוגעת בכלי.) אלא נראה כונתו דכמו שייסדו התוס' דבזרק חץ כיון שלא נעשה מעשה בגוף הכלי אזלינן בתר תבר מנא, כך בתרנגולין כיון שלא פעלו בכלי עצמו אלא בחבל הו"ל כזרק חץ דאזלינן בתר תבר מנא, וממילא הו"ל צרורות.

ב. והנה הרשב"א לעי' הביא את דברי הירושלמי דבטבלא מונחת וכלי זכוכית עליה ודרסה על הטבלה על הטבלה משלם נ"ש ועל הכלי זכוכית ח"נ. וכן בטבלא המונחת על חברתה על העליונה משלם נ"ש ועל התחתונה ח"נ. וצ"ב אמאי, נהי דלא נגע הבהמה בכלי בשעת שבירה, אבל הרי לשיטת הרשב"א עצמו אי"צ לזה, ודי בכך שמעשה ההיזק נגמר ע"י גופה.

ובהא דכלי זכוכית י"ל דאזיל לשיטתו דבעינן שיפעל בגוף הכלי, דגם שם אין הכלי זכוכית נשברים ע"י הבהמה או כחה, אלא ע"י תנודת הטבלא הם נופלים בכובד עצמם ונשברים מאליהם, ודמי להפסקת החבל ונפילת הדלי דכיון דלא פעל בגוף הדלי חשיב לי' צרורות.

אבל הא דטבלאות המונחות זע"ז קשה אמאי הו"ל צרורות, נהי דלא נגע הבהמה בתחתונה, אבל מעשה ההיזק נגמר ע"י גופה, ומאי שנא מהתזת צרורות דס"ל להרשב"א דאילו הוי אזלינן בתר מעיקרא היה נחשב הזיקא דגופה כיון שמעשה ההיזק נגמר ע"י גופה.

ג. ונראה דס"ל דכשהבהמה דורסת על הטבלא העליונה, אין התחתונה נשברת מכובד הבהמה אלא מלחץ הטבלא העליונה. ומעתה ממקום שבאת, הרי הרשב"א הסכים עם דברי התוס' שהוכיחו ממה דמשכח"ל צרורות דע"כ בזרק חץ או אבן לא אזלינן בתר מעיקרא אלא בתר תבר מנא – ולכן חשיב שלא נגמר מעשה ההיזק ע"י הבהמה אלא ע"י החץ או האבן. ומעתה הגע בעצמך, אילו היתה המציאות דע"י דריסת הבהמה בטבלא העליונה לא היתה התחתונה נשברת מיד אלא לאחר זמן, הרי ברור דזה היה דומה להתזת אבן, דלא

⁷ ושם נפק"מ בזה דהנה תוס' כתבו דבזרק חץ ובא אחר ושברו השני חייב, והגרעק"א כתב בפשיטות דלרמב"ן לא שייך לחלק כן דסוכ"ס אין לו שויות, אבל הברכת שמואל נקט דגם לרמב"ן לא חשיב שאין לו שויות אלא כשירד שויותו ע"י מעשה הנעשה בגוף הכלי. ודברי הברכת שמואל יתכנו רק לדרך הראשון, דאפילו לרבה דבתר תבר מנא אזלינן מ"מ נגמר מעשה הזריקה. וגם לפ"ז אין דברי הברכת שמואל פשוטים, דהרי הרמב"ן הקשה על רש"י ושא"ר אי ס"ל דלמ"ד בתר מעיקרא אזלינן מ"מ אין הכלי כשבור ממש (ומה"ט הזורק את התינוק פטור) א"כ מ"ט דהשני ששברו פטור, אלא מאי אית לך למימר, משום שאין לו שויות, א"כ גם למ"ד בתר תבר מנא אזלינן ייפטר השני עי"ש בדבריו. והרי אם רש"י ודעימיה ס"ל דאין הכלי כשבור ממש, ולא אמרינן בתר מעיקרא אזלינן אלא לענין שנעשה בו מעשה זריקה, א"כ ע"כ דלמ"ד בתר תבר מנא אזלינן אפילו מעשה זריקה ליכא, וא"כ מאי מקשה הרמב"ן, הא אם לא נעשה מעשה זריקה באמת לא פקע שויותו. וע"כ דלענין שויות הכלי אין חילוק (לדעת הרמב"ן) בין אתעביד ביה מעשה זריקה לבין לא אתעביד ביה מעשה זריקה.

אזלינן בה בתר מעיקרא אלא בתר תבר מנא, כמו שייסדו תוס' והרשב"א, ואז ברור שהיה נחשב צרורות, דומיא דהתזת אבן, כיון דלא נגמר מעשה ההיזק ע"י גוף הבהמה אלא ע"י כחה. ומעתה נאמר, דאף שבאמת הטבלא התחתונה נשברת מיד, אבל סו"כ ס"ס כיון שאינה נשברת מכובד הבהמה עצמה אלא מלחץ הטבלא העליונה, עדיין הו"ל כהתזת אבן דאזלינן בתר תבר מנא, וה"נ אזלינן בתר תבר מנא ושבירת המנא היתה ע"י הטבלא העליונה, ולא ע"י גוף הבהמה.

אמנם אילו הוי אזלינן בתר מעיקרא, מעשה ההיזק היה נגמר מיד ע"י דריסת הבהמה על הטבלא העליונה, כמו בזרק כלי שנגמר מעשה ההיזק מיד, ואז היה נחשב הזיקא דגופא, אבל כיון שייסדו תוס' והרשב"א דכל כה"ג שלא דרסה הבהמה על הכלי עצמו – אלא התזת אבן וכיו"ב – לא אזלינן אלא בתר תבר מנא, ה"נ כיון שהטבלא התחתונה נשברת ע"י העליונה אזלינן בתר תבר מנא, ושבירת המנא היתה ע"י הטבלא העליונה, ולא ע"י גוף הבהמה, ולכן הו"ל צרורות, והבן.

ד. אבל לעי' בדברי הרא"ש כשבאנו ליישב סתירת דבריו דבדרסה על עץ ארוך ברה"ר ושיבר כלים ברה"י חשיב ל"י רגל ברה"ר, ובהתזת צרורות מרה"ר לרה"י הוי רגל ברה"י, כתבנו באופן אחר, דבהתזת צרורות כיון שלא הגיע מעשה ההיזק מיד לכלי גלי קרא דלא אזלינן בתר מעיקרא אלא בתר תבר מנא, ולכן לא נגמר מעשה ההיזק אלא ברה"י, אבל בדף ארוך כיון שמעשה ההיזק נגמר מיד לא שייך לומר דבתר תבר מנא אזלינן. וזה דלא כסברא שכתבנו כאן בדעת הרשב"א דגם כשהטבלא התחתונה נשברה מיד כיון דסו"כ שבירתה היתה ע"י הטבלא העליונה ולא ע"י גוף הבהמה שייך לומר דאזלינן בתר תבר מנא. ואם פלוגתא היא צ"ב בגדר פלוגתתם.

ה. ובאמת בדברי הרשב"א לכאורה יש סתירה, דעי' בגמ' לעיל (ו): שור יוכיח דברשות, והקשו ראשונים הא רגל אי"ח אלא בחצר הניזק והרי אין לו רשות להכנס שם. ותוס' תי' דמיירי בהתיזה צרורות מרה"ר לרה"י דחייב אף שיש לו רשות לילך ברה"ר ולהתיז. והרא"ש (פ"א סי' א') הביא בשם ר' יצחק בר שמואל שתירץ דמיירי בדף ארוך (ודלא כהרי"ף דפטר בדף ארוך). והרשב"א הביא תחילה התירוץ דדף ארוך, ואח"כ כתב דעו"ל דמיירי בצרורות, ומשמע ברור דעץ ארוך לאו היינו צרורות.⁸

ומעתה קשה, מאי שנא עץ ארוך מטבלאות המונחות זע"ז, דכמו דטבלאות חשיב ל"י צרורות, כיון שאין שבירת התחתונה ע"י גוף הבהמה אלא ע"י הטבלא העליונה, כך בעץ ארוך נאמר שאין השבירה ע"י גוף הבהמה אלא ע"י העץ.⁹

ושי"ל דבעץ ארוך כיון שהבהמה בהליכתה מסיטה את העץ והוא מסיט את הכלי, הוי כזב המסיט ע"י קנה דחשיב היסט בחיבורים כמש"כ הנמוק"י, דחשיב שגוף הזב הסיט, וזהו דין עגלה המושכת בקרון. אבל כשדרסה על הטבלא דלא הסיטה העליונה את התחתונה, אלא הכבידה עליה, ל"ש סברא זו. אבל הסברא עמומה דסו"כ מאי שנא, וצ"ע.

[דף י"ח ע"א]

בעי רבא ח"נ צרורות מגופו משלם או מעלייה משלם. בפשוטו נידון הבעיא אינו אם צרורות הוי תולדה דרגל או תולדה דקרן, וגם לא נזכר זה בלשון הגמ', אלא אפילו אם הוא תולדה דרגל מבע"ל שמא הוא מדיני ח"נ דלעולם משתלם מגופו. ובפשוטו דכן נמי מבואר בגמ' לעי' (ג): דרבא ס"ל דצרורות ברה"ר פטור דתולדה דרגל הוא, ומ"מ מבע"ל אם מגופו משלם או מעלייה.

⁸ ואין להקשות מאי שנא מעגלה מושכת בקרון דכתב הרשב"א דחשיב כהזיקא דגופה משום שמחובר ברצועות. והרי בעץ ארוך ליכא רצועות. לק"מ, דשם שאין העגלה נוגעת בקרון אלמלא הרצועות לא היה נחשב הזיקא דגופא כלל. אבל בעץ ארוך שהבהמה דורסת בעצמה על העץ הוי הזיקא דגופא גם בלא חיבור רצועות.

⁹ ותחילה חשבתי דבעץ ארוך הו"ל העץ כגרזן ביד החוצב, וחשיב מעשה גופה, אבל בטבלאות מיירי כשיש הרבה טבלאות, והעליונה הכבידה על השניה וכן הלאה ולכן ל"ש לומר שכולם הם כגופה. אבל לשון הרשב"א משמע דליכא אלא שתי טבלאות, ובירושלמי לפנינו מפורש כן דמיירי בשתי טבלאות.

אבל עי' בתוס' (ג: ד"ה לפוטרו ברה"ר) שהק' מ"ש לענין פטורא ברה"ר דפשיטא ליה לרבא דתולדה דרגל הוא, ומאי שנא לענין מהיכן משלם דמבע"ל. ותיירצו דההלכתא דח"נ צרורות בא להקל ולא להחמיר. ולכ' מאי קשיא להו מעיקרא, הא הנידון דצרורות ברה"ר הוא אם נדון כרגל או כקרן, כמבואר בלשון הגמ' (יט.) דמבע"ל לר' ירמיה אי לקרן מדמינן לר' אב"ד תולדה דרגל הוא¹⁰, ופשט ר' זירא דתולדה דרגל הוא, וכן פשיטא לר' לרבא כאן דתולדה דרגל הוא לפוטרו ברה"ר, ומה זה ענין למה דמבע"ל אם ח"נ יכול להשתלם מגופו.

אלא משמע דס"ל להתוס' דגם הבעיא אם מגופו משלם מתפרש דמבע"ל אם לקרן מדמינן לר' אב"ד תולדה דרגל הוא, דומיא דהבעיא דצרורות ברה"ר, ולכן קשיא להו להתוס' בדעת רבא מאי שנא לענין רה"ר בפשיטא ליה ומ"ש לענין מגופו משלם דמבע"ל. והוצרכו לתרץ דההלכתא דצרורות בא להקל.

וביאור תירוצם לפי"ז לכאורה דלענין הקולות דרגל פשיטא לר' לרבא דתולדה דרגל הוא, אבל מבע"ל שמא לענין הקולות דקרן תולדה דקרן הוא.

אבל מלבד מה דק"ק לומר דצרורות יהיה גם תולדה דרגל וגם תולדה דקרן, גם בלא"ה א"א לפרש כן בדעת התוס', דהנה הגמ' שם מקשה לרבא להך צד דצרורות משתלם מגופו אמאי קרי לר' תולדה דרגל (ומתרץ הגמ' לפוטרו ברה"ר), וכתבו ע"ז התוס' (ד"ה אמאי) וז"ל אע"ג דדמי לרגל כיון שדינה חלוק היה לו לקרות לה שם בפני עצמה עכ"ל. ואם איתא דטעמא דמשלם מגופו הוא משום דלענ"ז הוי תולדה דקרן א"כ הו"ל להתוס' לפרש דקושיית הגמ' היא אמאי קרי לר' תולדה דרגל הו"ל לקרותו תולדה דקרן. ולזה העירנו הב' עקיבא פייגין נ"י.

ומוכרח מזה דהא פשיטא להו להתוס' דצרורות אינו אלא תולדה דרגל, ולא מבע"ל אלא אם יש ללמוד במה הצד מקרן דח"נ משלם מגופו. וכיון דכבר הוכחנו מדברי התוס' שהם מפרשים דהבעיא דרבא אם מגופו משלם הוא מקביל לבעיא דר' ירמיה אם פטור ברה"ר (ואינם חלוקים אלא דבזה רגל לקולא ובזה רגל לחומרא) א"כ ע"כ דגם הבעיא דר' ירמיה מתפרשת עד"ז, דלא מבע"ל אם צרורות הוי תולדה דקרן, דודאי תולדה דרגל הוא, רק מבע"ל שמא מ"מ יש ללמוד חיוב ברה"ר במה מצינו מקרן, כיון שדומה לו בדין ח"נ. ובאמת שהוא מכון בלשון הגמ' (יט.) דמבע"ל לר' ירמיה אם לקרן "מדמינן ליה", או דילמא "תולדה דרגל הוא". הרי דלא קאמר דיש צד שהוא תולדה דקרן, רק מבע"ל שמא יש לדמות את הלכותיו לדיני קרן.

נמצא לדעת התוס' דהא ודאי דצרורות אינו תולדה דקרן אלא תולדה דרגל¹¹, אלא דמבע"ל לר' ירמיה אם יש ללמוד מקרן בבנין אב דח"נ חייב ברה"ר, ומסיק ר' זירא דאין ללמוד מקרן, ורבא מבע"ל אם בכל זאת יש ללמוד מקרן דמשלם מגופו, וכמו שביארו התוס' החילוק משום שההלכה דצרורות בא להקל ולכן אין ללמוד מקרן להחמיר בצרורות יותר מרגל, רק להקל מרגל.

בשיטת הרי"ף שפסק דמשלם מן העליה

הרי"ף פסק דמשלם מן העליה, וכתב הרמב"ן (במלחמות בסוף פירקין) דטעמי' אף דרבא מבע"ל אבל כיון דר"פ פשיטא לר' נקטינן כותיה. אלא שהקשה הרמב"ן דלכאורה לא אמר הגמ' דר"פ פשיטא לר' אלא מקמי דמסיק דגם רבא קרי לר' תולדה דרגל לפוטרו ברה"ר, אבל לבתר דמסיק כן א"כ שמא גם ר"פ לא חשיב לר' תולדה דרגל אלא לענ"ז, ומנא לן דגם למסקנא פשיטא לר' דר"פ דמשלם מן העליה.

ונראה בדעת הרי"ף דס"ל דהבעיא דרבא היא באמת אם צרורות הוי תולדה דקרן, ולכן אינו גובה אלא מגופו, או"ד הוא תולדה דרגל, וגובה מן העליה. ואע"ג דלענין פטור ברה"ר פשיטא לר' לרבא דתולדה דרגל הוא, ואיך

¹⁰ ויש שם ב' גירסאות אי מיירי בצרורות כי אורחיהו או ע"י שינוי, אבל בתוס' שם (ד"ה רב אשי) מבואר דלא גרסי ובעטה ומיירי בצרורות כי אורחיהו.

¹¹ היינו צרורות כי אורחיהו ובדלית לה הנאה בהזיקא, אבל חזיר הנובר דעת התוס' דהוי צרורות דשן. ומסתבר לדידיה דצרורות ע"י שינוי הוי תולדה דקרן. והתוס' יגרסו דהבעיא דר' ירמיה היא בצרורות כי אורחיהו. וכן מבואר בדבריהם לק' (יט. ד"ה רב אשי), ובהמשך יתבאר באורך.

מבע"ל לענין לגבות מן העליה אם הוא תולדה דקרן, יש לחלק על דרך התוס' בין לקולא לבין לחומרא, ונאמר דלענין קולי רגל הוי תולדה דרגל, אבל לענין קולי קרן מבע"ל שמא הוא נחשב תולדה דקרן.

וכיון דהבעיא דרבא היא אם לענין קולי קרן הו"ל צרורות תולדה דרגל או תולדה דקרן, ע"כ דר"פ פליג ופשיטא ל'י' דהוא תולדה דרגל. שהרי ר"פ אמר שתשלומי צרורות נגדרים כ"ש מהם לאו כיוצא בהן", ומזה מוכח שהם תולדה דרגל לכל, דלכן שייך לומר שהתשלומין של התולדה דרגל אינם כיוצא דהתשלומין של האב. אבל אילו היו צרורות תולדה דקרן (עכ"פ לענין קולי קרן) א"כ מה שייך לומר שהם "לאו כיוצא בהם" דהאב, והרי שפיר הו"ל כיוצא בהם דאביהם, שהרי לענ"ז אביהם הוא קרן.

נמצא דאף דרבא ור"פ שניהם קרי להו לצרורות תולדה דרגל לפוטרו ברה"ר, אבל ממש"א ר"פ דגם התשלומין של צרורות הם בגדר "לאו כיוצא בו" מוכח דס"ל דגם התשלומין של צרורות הם בתורת רגל, ולית ליה הבעיא דרבא. ולכן פסק הרי"ף כפשיטות דר"פ.

ומ"מ עצם הסברא שצרורות יהיו תולדה דרגל לענין רה"ר ותולדה דקרן לענין להשתלם מגופה דחוק קצת, שיהיו תולדה של ב' אבות, ולעיל הוכחנו שגם התוס' לא לכך נתכוננו ופשיטא להו דתולדה דרגל הם לגמרי רק מספק"ל אם יש ללמוד מקרן מבנין אב דתולדה זו דרגל כמו שמשלם ח"נ כקרן כך משלם מגופו כקרן. וא"כ הדרא קושיית הרמב"ן לדוכתה.

אבל י"ל דהרי"ף מבאר ספיקת רבא באופן אחר מהתוס', דאע"ג דרבא מודה דפטור ברה"ר, היינו משום שלענין השם מזיק שלו הוי צרורות תולדה דרגל (או משום שהוא מעשה רגל שהרי הוא אורחיה, או משום שכך נאמרה ההל"מ). ופטור רגל ברה"ר תלוי בשם מזיק שבו, כי פטור רגל ברה"ר הוא משום שעצם המחייב דרגל הוא מה שפשע שייכנס לרשות הניזק, דלכן אם נכנס באונס פטור כדלק' (כא:). (ועי' לק' כ. מה שיתבאר אי"ה בסוגיא דכל המשנה ובא אחר ושינה בו עיי"ש). אבל מבע"ל לרבא לענין התורת תשלומין דצרורות, דשם ח"נ הוא לעולם מתורת תשלומי קרן. (ועי' בחי' ר' אריה ליב שהאריך בהבחנה זו בין השם מזיק דצרורות לתורת תשלומין שלו).

(ומכוון לשון הגמ' דלא קאמר רבא על משקל דברי ר' ירמיה "לקרן מדמינן ליה או"ד תולדה דרגל הוא", דהיה משמע דמבע"ל בשם מזיק דצרורות, ורבא באמת פשיטא ליה דהשם מזיק של צרורות הוא לעולם רגל, ופטור ברה"ר, רק מבע"ל דמ"מ שמא התשלומין של צרורות הם מדין תשלומי קרן ולא מדין תשלומי רגל, וגובה מגופו).

וכיון דמבע"ל לרבא שמא הדין תשלומין דצרורות הם מדין קרן, לא היה יכול רבא לומר כדברי ר"פ דיש מהם לאו כיו"ב, שהרי לשון זה של ר"פ משמע שהדין תשלומין דרגל גופא מתחלק בין האב לתולדה, דהאב דרגל יש לו תשלומין אחד, והתולדה דרגל יש לו תשלומין אחר, אבל לרבא דמספק"ל שמא משלם מגופו מוכח דמה שמשלם ח"נ אי"ז משום שתשלומי הרגל דצרורות שונים מתשלומי האב, אלא משום דלענין תשלומין דנים אותו כקרן. ומוכח דר"פ פשיטא ל'י' דלא כרבא, והדין תשלומין דצרורות הוא מדין תשלומי רגל, דמשתנים בין האב לתולדה, ולר"פ פשיטא דמשלם מן העליה, וכ"פ הרי"ף.

ולא היא כו' וסבר לה כו' יהודה דאמר צד תמות במקומה עומדת כו' אימור דשמעת ל'י' כו'. תמוה לכאורה איך ס"ד דלסומכוס נימא בצרורות צד תמות במקומה עומדת, הא סומכוס ל"ל ההלכתא דצרורות כלל כמבואר לק' (יט). והוא כרגל בעלמא. אכן מפ' ר"ח מבואר דמפרש דס"ד באמת דגם בכל שן ורגל נאמר דצד תמות במקומה עומדת. אכן למש"נ לעי' בדעת הרי"ף דספיקת רבא היא שמא ח"נ צרורות הוא מדין תשלומי קרן ש"ל דהיה ס"ד דגם סומכוס אית ל' ההלכתא דצרורות, ופלוגתת סומכוס וחכמים אינו אלא דחכמים ס"ל דהוא כקרן תם וסומכוס ס"ל שהוא כקרן מועד. אלא דהגמ' דוחה דלא שייך צד תמות במקומה עומדת במועד מתחילתו, וממילא לא נשאר מקום לומר שיהיה הלכתא דצרורות לסומכוס כלל, ולכן הגמ' לק' נקט בפשיטות דסומכוס ל"ל הלכתא בכחו כלל.

[דף י"ח ע"ב]

בבעיא דרבא אי יש העדאה לצרורות

רש"י בל"ק מפרש הבעיא בצרורות ע"י שינוי, דומיא דבעיא דרב אשי לק'. והצד דיש העדאה לצרורות משום דכיון ששינה נפקא מתולת רגל ונעשה תולדת קרן. ומבואר דבתולדת קרן ל"ש ההלכתא דצרורות. ולפי"ז איך צד דאין העדאה לצרורות לכאורה מתפרש דכיון שהוא צרורות ע"כ הוא תולדת רגל ולא תולדת קרן.

וקשה כיון דלשני צדדי הבעיא ל"ש שצרורות יהיה תולדת קרן א"כ כשבא רש"י לק' (יט.) לבאר הצד בספיקו של רב אשי דאין שינוי לצרורות לרביע נזק (דהבעיא דרבא היא את"ל כהך צד כמבואר בגמ') הול"ל משום דאי קרן לאו צרורות ואי צרורות לאו קרן, ולכן ממנ"פ אינו אלא חצי נזק, אבל רש"י כתב סברא אחרת, משום דלא אשכחן תם דמשלם בציר מפלגא.

(אבל אפשר שדבריו שם הם כהל"ב, ועי' לק' שם מה שכתבנו בביאור דבריו עפי"ז.)

עו"ק דרש"י כאן פי' דטעמא דהך צד דאין העדאה לצרורות משום דלא יהיה חמור ממועד מתחילתו, והול"ל משום שהוא תולדת רגל ואינו בדין העדאה דקרן¹².

ב. ועי' לק' (יט.) מבע"ל לר' ירמיה בבעטה ברה"ר אי לקרן מדמינן לי' או"ד תולדה דרגל הוא, ומסיק דתולדה דרגל הוא. ולפי הל"ק דגם רבא מיירי בצרורות ע"י שינוי א"כ הבעיא דר' ירמיה הוא מעין הבעיא דרבא. ויל"ע דרבא לא פשט הבעיא, ואילו ר' זירא פשיטא לי' דתולדה דרגל הוא.

ועי' בשינויי נוסחאות (מהדורת פרנקל) דבאחת מהכת"י של רש"י הוא עצמו הקשה כע"ז על הל"ק, דהבעיא דרבא היינו הבעיא דר' ירמיה. וכע"ז הקשה רש"י על הר"ף (שהוא ג"כ מבוסס על אחת ממהדורות רש"י) לק' (יט. גבי הבעיא דרבא אבא בר ממל) עי"ש ויתבאר שם.

אכן הרבה ראשונים אינם גורסים בבעיא דר' ירמיה "ובעטה", וגם בכת"י יש בזה שתי לשונות, ובנדפס נשתרבו שניהם יחד, ואפשר דבאמת הל"ק לא יגרוס שם "ובעטה", ומבע"ל בצרורות כי אורחיהו, ובזה פשט ר' זירא דהו"ל תולדה דרגל, אבל רבא מבע"ל בצרורות ע"י שינוי ונשאר בבעיא¹³.

ג. ומ"מ קשה איך ס"ל לרש"י דטעמא דהך צד דיש העדאה לצרורות משום דכיון ששינה יצא מתולדת רגל ונעשה תולדה דשן, והרי שיטת רש"י עצמו לק' (מח:) גבי חזא ירוקא ונפל, דכל שיש הנאה בהזיקא אף אם היה ע"י שינוי נהי דבתמותו הוי קרן ולא שן, אבל אחר ג"פ דאינו משונה חזר לדין שן. וקרן מועד היינו דוקא בכונתה להזיק ואין לה הנאה בהזיקא. וא"כ כאן מה לי דג"פ הראשונות יצא מתורת רגל, אבל אחר ג"פ כשהועדה למה לא חזרה לתורת רגל. ושמא נאמר דשאני הכא דהבעיטה חשיבא כונתה להזיק והו"ל כקרן מועד ממש, אבל קשה דא"כ העיקר חסר מדברי רש"י.

ד. רש"י בהמשך מביא פירוש דהטלת גללים דחשיב לה הגמ' צרורות היינו במשולשלת שאין לה הנאה, אבל הטילה גללים בעלמא דיש לה הנאה הוי תולדה דשן וחייב נ"ש, וזהו טינפה פירות להנאתה דפשיטא לן לעי' (ג.) דהוי תולדותיה כיו"ב דשן להתחייב נ"ש. וכונתה לכאורה לשיטת ר"ח שפירש כן לעיל. ורש"י פליג עלי' דגם אם הטילה גללים להנאתה אינו שן דשן היינו הזיקא דגופה, אבל הטלת גללים אינה אלא צרורות וממילא הוא תולדה דרגל ולא דשן.

¹² ולכאורה היה אפשר לתרץ שתי הקושיות ולומר דלשני צדדי הבעיא דרבא צרורות ע"י שינוי הוא תולדת קרן, ולא תולדת רגל, רק מבע"ל אם מה שהוא קרן מפקיע מדין צרורות, או"ד שייך דין צרורות גם בקרן, דלא יהיה קרן מועד חמור מרגל המועד מתחילתו. ולהך צד, אף דשייך דין צרורות בקרן, מ"מ אין שינוי צרורות לרביע נזק כיון דלא משכח"ל תם דמשלם בציר מפלגא.

אבל זה אינו דהא מפורש בגמ' דהספק הוא אי לקרן מדמינן ליה או דילמא תולדה דרגל הוא.

¹³ אלא שקשה, דלפי"ז רבא מבע"ל בצרורות ע"י שינוי שמא דיינינן לי' כרגל, ור' ירמיה מבע"ל בצרורות כאורחיהו שמא דיינינן לי' כקרן, ודוחק לומר שיסתפקו מן הקצה אל הקצה.

ועוד, דהא מיהת פשיטא לי' לרבא דההלכתא דצרורות לא נאמר אלא ברגל, אלא דמבע"ל כששינה אם דיינינן לי' כרגל (כיון שהוא צרורות) ולא כקרן, או דיינינן לי' כקרן ויצא מתורת צרורות. ואיך מבע"ל לר' ירמיה שמא כל צרורות כאורחיהו הו"ל קרן.

ותמוה דהרי לכאורה זהו ספיקת רבא אי יש העדאה לצרורות, ולהצד דכיון דמשונה הוא נעשה קרן ויצא מכלל דין צרורות ורגל, לכאורה ה"ה כשיש הנאה להזיקה נעשה שן ויצא מכלל דין צרורות ורגל. ולכל היותר הו"ל לרש"י להקשות על ר"ח איך פשיטא לגמ' לעיל (ג.) דטינפה פירות הוי תולדה דשן להתחייב נ"ש כיון דהוא בעיא דרבא דלא איפשיטא, אבל רש"י משמע שמקשה על ר"ח מסברא ופשיטא לי' דכיון שאינו הזיקא דגופא אינו תולדה דשן¹⁴.

והנה רש"י הקשה על פי' ר"ח הסובר דהטלת גללים הו"ל שן וז"ל ונראה בעיני דכל גללים להנאתה הוא ואפ"ה לאו תולדה דשן נינהו דשן הזיקא דגופה הוא והני צרורות נינהו עכ"ל, ומשמע דה"ק, דא"א לומר דהשם מזיק דהטלת גללים הוא שן, דשן דקרא מיירי בהזיקא דגופא, וכאן אינו הזיקא דגופא אלא צרורות, וא"א לחייב כלל אלא מכח ההלמ"מ דצרורות.

ורש"י לטעמי' שכתב (לעי' ג.; כתובות מא:): דההלכתא דצרורות כולל שהוא ממונא, ומבואר דאי לאו הכי היה מקום לומר דאינו אלא קנס, ונבתאר לעי' (יז:): דס"ל דמסברא כחו לאו כגופו, או אפ"ת דמסברא כחו כגופו אבל הוא שם חדש והו"ל כמו תולדה, וההלכתא מגלה דתולדה זו דכחו לאו כיו"ב, נמצא דההלכתא מגלה דכחו לאו כגופו. וזו היא קושייתו כאן על ר"ח, דר"ח ס"ל דדין צרורות לא נאמר אלא ברגל, אבל כל שיש לו שם מזיק אחר אינו בכלל ההלכתא דצרורות. ועל זה מקשה רש"י דאם אינו בכלל ההלכתא דצרורות אין לו להתחייב כלל, שהרי כל האבות נזיקין דקרא הם הזיקא דגופא, וכאן שהוא כחו אינו כגופו – או משום שמסברא כחו לאו כגופו או שההלכתא מגלה כן¹⁵ כנ"ל – ואיך יהיה תולדה דשן.

וגם מבואר בדברי רש"י דכל שהוא צרורות ממילא אינו תולדה דשן אלא תולדה דרגל, והיינו משום שבכלל ההלכתא דצרורות שיהיה תולדה דרגל, כמש"כ רש"י בכתובות (מא:).

ולפי"ז י"ל דגם הל"ק גורס לק' בבעיא דר' ירמיה "ובעטה", ומ"מ פשט ר' זירא דפטור דתולדה דרגל הוא. דפטור רה"ר תלוי בשם מזיק דשן ורגל, דאין עליו חיוב שמירת בהמתו מלהזיק בשו"ר ברה"ר, ועצם גדר השם מזיק דשו"ר הוא ובער בשדה אחר, והשם מזיק דצרורות אפילו ע"י בעיטה לעולם אינו קרן, דקרן הוא הזיקא דגופא, וכמש"כ רש"י לענין שן, אבל כחו אין לחייב אלא מכח ההלכתא דצרורות, שהוא תולדה דרגל¹⁶.

ה. ומעתה צריך להבין מהו ספיקת רב אשי אם יש שינוי לצרורות לרביע נזק. וכן מהו ספיקת רבא אם יש העדאה לצרורות. והרי כיון דלאו הזיקא דגופא הוא ע"כ שאינו בשם מזיק דקרן אלא דרגל, ואיך יהיה לו דיני קרן תם.

וצ"ל דאין הספק מצד שם המזיק, דבודאי השם מזיק דצרורות הוא לעולם רגל. דהיינו, דה"חבתי בשמירתו" הוא מתורת רגל. ומ"מ מבע"ל לרב אשי מצד הדין תשלומין, דכל ששינה אף שלענין שם המזיק אינו אלא רגל, דא"א לחייב מתורת השם מזיק דקרן דהרי אי"ז הזיקא דגופא, וכמש"כ רש"י לענין שן. אבל לענין דיני התשלומין שלה עדיין יש מקום לדון בה הדין תמות דקרן. דלענ"ז מה לי דאינו הזיקא דגופא הרי כל שכן שיש לדון בה הקולות דתמות דקרן. ויש לצרף דין צרורות דרגל עם דין תמות דקרן, ולא יתחייב אלא רביע נזק.

ואיך צד בבעיא דרב אשי, דאין שינוי לצרורות לרביע נזק, ביאר רש"י דלא אשכחן קרן תם דמשלם בציר מפלגא. והביאור, דכיון דלא אשכחן תמות שמשלם רביע נזק, ע"כ זהו גילוי מילתא דא"א לדון שני דיני

¹⁴ לכאורה היה אפשר לטעמי' שדברי רש"י בהשגתו על ר"ח הם לפי הל"ב, ואין כאן ענין לבעיא דרבא. אבל בשינויי נוסחאות (פרנקל) מבואר שרש"י הקשה על ר"ח גם בל"ק.

¹⁵ ואם ננקוט דמסברא כחו כגופו רק ההלכתא דצרורות מגלה דאינו כגופו, יהיה צ"ל דההלכתא מגלה כן לא רק ברגל שנאמר בה ההלכתא דצרורות, אלא גם בשאר אבות כגון שן, דתולדותיהם לאו כיו"ב ואי"ח בתורת שן. אבל עי' לק' (יט.) בסוגיא דכח כחו מה שביארנו בשיטת הרמב"ם, דכח כחו פטור לרבנן דסומכוס משום שההלכתא דצרורות מגלה דהתולדה דצרורות הוא לאו כיו"ב, וממילא כח כחו הוא תולדה דצרורות וההלכתא מגלה דתולדותיהם לאו כיו"ב ופטור בכח כחו. ומ"מ פסק הרמב"ם דאם הטילה מי לידה חייב נ"ש, ולמה לא נאמר דכחו הוי תולדה וההלכתא מגלה דתולדותיהם לאו כיו"ב. וצ"ל משום דבשן לא נאמר ההלכתא, ונשאר הדין דתולדותיהם כיו"ב. ואזלי לטעמייהו, דהרמב"ם ס"ל כר"ח דכחו דשן חייב נ"ש, וע"כ דההלכתא אינו מגלה דכחו דשן הוא לאו כיו"ב דשן. אבל רש"י פליג על ר"ח וס"ל דכחו דשן אינו נידון כשן, משום דס"ל דההלכתא מגלה דגם כחו דשן הוא לאו כיו"ב דשן, וא"א לחייבו אלא מתורת צרורות, וממילא נעשה תולדה דרגל.

¹⁶ וגם ר' ירמיה מודה לעיקר הדבר דתולדה דרגל הוא, רק מבע"ל לענין פטורא דרה"ר בפרט, כמו שנבאר לק' שם.

התשלומין כאחד. אלא או שנידון בתורת תשלומי קרן לגמרי, ונידון בדין תמות ולא בדין צרורות, או שנידון בתורת תשלומי רגל לגמרי, ונידון בדין צרורות ולא בדין תמות¹⁷.

ויש לבאר צדדי הספק, דמצד אחד שמא יש להעדיף שיהיה בדין תשלומי דרגל, כיון דתולדה דרגל הוא מצד השם מזיק שלו. (וזהו מש"א רבא "או"ד תולדה דרגל הוא"). ומצד שני הרי דין תמות דקין קיל מדין צרורות, שאינו אלא קנס וגם פשיטא דאינו משלם אלא מגופו משא"כ בצרורות הוא בעיא דרבא, וא"כ יש סברא לומר דנידון בקלה, ואף דאחר ג"פ דין קרן הוא יותר חמור, דנעשה מועד ומשלם נ"ש מן העליה, מ"מ כיון דבג"פ הראשונות דין תשלומי קרן יותר קל לכן כבר נידון בתורת תשלומי קרן, ויצא מתורת תשלומי רגל. (וזהו מש"א רבא "לקרן מדמינן ליה").

וזהו מש"כ רש"י דלר"א נפקא מתולדה דרגל ונעשה תולדה דקין. ואין כונת רש"י מצד השם מזיק. דבודאי השם מזיק אינו אלא רגל, שהרי אינו הזיקא דגופא, וכמו שכתב רש"י בפשיטות בבואו לחלוק על ר"ח. אלא כונתו מצד הדין תשלומין שלה, דיצא מכלל הדין תשלומין דרגל, ונכנס לדין תשלומין דקין.

ובאמת שבחלק מכתה"י המובאים בשינויי הנוסחאות (פרנקל) הלשון אינו שיצא מתולדת רגל, אלא דיצא מדין צרורות. וגם רש"י לפנינו כתב לשון זה בהמשך (ד"ה אלא הא דבעי רבא).

ו. נמצא דהא פשיטא דהשם מזיק דצרורות, גם כששינה, אינו אלא רגל. וכמו שפשוט ר' זירא לקמן (יט.). וכמו שביאר רש"י כשחלק על ר"ח, דכיון שאינו הזיקא דגופא א"א לחייב בתורת שאר אבות, כ"א מכח ההלכתא דצרורות, ובהלכתא דצרורות נאמר שהוא תולדה דרגל. ומ"מ אף שהשם מזיק הוא רגל, אבל לענין הדין תשלומין שלה אכתי יש מקום לדון דין קרן, דכיון שא"א לדון הן דין צרורות דרגל והן דין תמות דקין, דלא אשכחן תם דמשלם בציר מפלגא, ע"כ דנים אותה או בתורת תשלומי קרן לגמרי, או או בתורת תשלומי רגל לגמרי¹⁸.

ז. וממילא לק"מ ממה דס"ל לרש"י לק' (מח:): גבי חזא ירוקא ונפל, דאחר ג"פ חזר לדין שן, דהקשינו דלפי"ז גם כאן אחר ג"פ יחזור לדין רגל. דבמצד השם מזיק בודאי חזר לשם מזיק דרגל, ולא עוד אלא דגם בג' פעמים הראשונות לא היה אלא בשם מזיק דרגל, דע"כ אינו בשם מזיק דקין, דקין היינו הזיקא דגופא, וכדברי רש"י לענין שן. אבל רבא מבע"ל מצד הדין תשלומין שבה, כנ"ל.

¹⁷ וכל זה מצד הדין תשלומין, אבל השם מזיק לעולם הוא רגל, שהרי א"א לומר שהוא בשם מזיק דקין, דקין היינו הזיקא דגופא, וכמו שכתב רש"י לענין הטלת גללים דא"א להיות בשם מזיק דשן.

¹⁸ לפי"ז יוצא, דלצד דאין העדאה לצרורות, דנשאר בתורת תשלומין דרגל ולא דקין, אין לו דין תמות דקין כלל. וזה חידוש, דנמצא שבהמה שבעטה והזיקה ברגלה דינה קל מדין בעטה והתיזה צרורות, דאם בעטה והזיקה ברגלה הוי ח"נ דקין, שאינו אלא קנס ואם הודה פטור, וגם אינו גובה אלא מגופו, ואילו אם התיזה צרורות הוי ח"נ דצרורות של רגל, שלא מצינו שהם קנס, וגם מבע"ל לרבא שמא גובה מן העליה.

והיה אפשר באופן אחר, דלכר"ע בג"פ הראשונות הוי בתורת תשלומי קרן תם, דבודאי נידון בקלה. אלא דמבע"ל אחר ג"פ, אם חזרה לתורת תשלומי רגל, או נשאר בתורת תשלומי קרן.

אבל יש להביא ראיה דהבעיא היא גם בג"פ הראשונות, ולהצד דאין העדאה לצרורות גם בג"פ הראשונות הוי בתורת תשלומי רגל לגמרי. דהנה הגמ' בהמשך מוקי להברייתא דגדיש דמיירי ע"י שינוי ובדלא אייעד, ובין ר"א בין רבנן כסומכוס סבירא להו, ונחלקו בדינו של ר"ט דקין בחצר הניזק משלם נ"ש. והקשו הראשונים מה ההכרח לומר דרבנן ס"ל כסומכוס. ותיירך רש"י לפנינו משום דאי דלא כסומכוס א"כ תפשוט מינה בעיא דרב אשי דאין שינוי לצרורות לרביע נזק. אבל בכמה מהכת"י של רש"י (המובאים שינויי הנוסחאות מהדורת פרנקל) מבואר תירוץ נוסף, דהרי בברייתא מפורש דלרבנן דר"א משלם ח"נ מגופו, ואי לא קאי כסומכוס א"כ היה אפשר לפשוט מזה אחד מהבעיות דרבא, או דצרורות משלם מגופו, או דיש העדאה לצרורות. כי אם צרורות משלם מן העליה, למה כאן משלם מגופו, ע"כ דכיון ששינה יש לו דיני קרן לשלם מגופו, הרי שנידון בדין תשלומי קרן, ומינה נפשוט דיש העדאה לצרורות. וכיון שאין אנו רוצים לפשוט הבעיות דרבא מהברייתא, ע"כ לאוקמה כסומכוס דל"ל ההלכתא דצרורות כלל, ואין כאן אלא תורת קרן תם בעלמא עיי"ש. ומדברים אלה מבואר דנקט רש"י דהבעיא אם יש העדאה לצרורות נוגעת גם לג"פ הראשונות, ולהצד דאין העדאה לצרורות הוי בתורת תשלומי רגל גם בבעיטה הראשונה, כגון לשם מן עליה ולא מגופה. ולא אמרינן דנידון בקלה.

תוס' (ד"ה במועד) הקשו על הל"ק דרש"י, מה ראייה מייתי הגמ' דצוררות משתלם מגופו, דילמא צוררות כי אורחיהו משלם מן העליה אבל כאן דכשהיה תם שילם ח"נ מגופו מדין קרן תם לכן גם אחר דאייעד צד תמות במקומה עומדת.

והשטמ"ק תירץ דעת רש"י, דכיון דאם היה הזיקא דגופא היה משלם ח"נ מצד תמות וח"נ מצד מועדות, השתא שהוא צוררות משלם רביע נזק מצד תמות ורביע נזק מצד מועדות. וממילא אילו היה הדין דצוררות משתלם מן העליה, היה לו לשלם רביע נזק (דהיינו צד תמות) מגופה, ורביע נזק (דצד מועדות) מן העליה. אבל בברייתא קתני דמשלם ח"נ מגופה, ושפיר מייתי הגמ' ראייה מזה דכל צוררות משתלם מגופה. וצ"ב למה לא ניה"ל להתוס' בזה.

ובפשטות נראה דהתוס' לטעמייהו לק' (מה: ד"ה לא) שביארו טעמא דר' יהודה דצד תמות במקומה עומדת, דאזיל לטעמי' דמועד סגי לה בשמירה פחותה, ואילו תם צריך שמירה מעולה, וקשה וכי משום שנעשה מועד גרע ויפטר אפילו מח"נ, אלא ע"כ דצד תמות במקומה עומדת ובאותו צד תמות לעולם צריך שמירה מעולה עיי"ש. ומעתה הגע בעצמך, אילו היינו אומרים דבתר דאייעד משלם רביע נזק מדין תם ורביע נזק מדין מועד, ואילו בג"פ הראשונות משלם כל הח"נ מדין קרן תם, ונמצא דבג"פ הראשונות כל שלא שמר שמירה מעולה חייב נ"ש, ובתר דאייעד אם שמר שמירה פחותה נפטר מרביע נזק ואי"ח אלא רביע נזק, וכי משום שנעשה מועד גרע ויפטר מרביע נזק. אלא ע"כ דצד תמות במקומה עומדת לענין כל הח"נ.

אבל לדעת רש"י י"ל דמה דס"ל לר' יהודה צד תמות במקומה עומדת אינו ענין למה דס"ל שמועד סגי לי' בשמירה פחותה. ונראה דרש"י לטעמיה, דהרי בסוגיין ס"ד דטעמא דר"א דמשלם על הגדיש נ"ש משום דס"ל יש העדאה לצוררות, ולכן משלם נ"ש מדין מועד, ומ"מ קאמר ר"א בברייתא דמשלם מגופו, וביאר רש"י דהיינו ח"נ מגופו ומשום שצד תמות במקומה עומדת. והרי לפי הל"ק דרש"י אין דין צוררות אלא ברגל ולא בשאר אבות (כמבואר דאפילו היכא דשינה קאמר רבא "או דילמא תולדה דרגל הוא" כיון שהוא צוררות, ואין צוררות אלא ברגל, וגם לא ידך צד דנעשה קרן הרי נפיק עי"ז מדין צוררות כמש"כ רש"י), וגם אם יש לה הנאה כמו בהטלת גללים א"א לחייב מצד השם מזיק דשן, דשן הוא דוקא הזיקא דגופא, רק מצד השם מזיק דרגל. וכן בצוררות ע"י שינוי, א"א לחייב מצד השם מזיק דקרן, דקרן הוא הזיקא דגופא, אלא לעולם השם מזיק דצוררות – בין צוררות כאורחיהו בין ע"י שינוי – אינו אלא רגל (ולכן פטור ברה"ר כמבואר לק' יט.), וכל נידון סוגיין שמא נדון בו דין תמות דקרן אינו מצד השם מזיק אלא מצד התורה תשלומין. ומעתה, כיון שהשם מזיק דצוררות – אפילו ע"י שינוי – הוא לעולם רגל, מסתבר דסגי בשמירה פחותה, ואפילו בג"פ הראשונות, דהרי שן ורגל סגי להו בשמירה פחותה כמבואר בגמ' ר"פ הכונס, ומידת השמירה הנדרשת בודאי תלוי בשם מזיק. וא"כ איך נקט הגמ' כאן דצד תמות במקומה עומדת. אלא ע"כ שדעת רש"י דמה שצד תמות במקומה עומדת אינה ענין למידת השמירה הדרושה. ושפיר ס"ל לרש"י כהשטמ"ק דבתר דאייעד משלם רביע נזק מצד תמות, ורביע נזק מצד מועדות, ודו"ק.

*

הל"ב דרש"י וכן התוס' מפרשים דהבעיא אם יש העדאה לצוררות מיירי בצוררות כי אורחיהו. ולפי"ז מש"א רבא "או דילמא תולדה דרגל הוא", אין הכונה משום שההלכתא דצוררות מחייבת דהוי תולדה דרגל (וכדברי רש"י בכתובות מא:), אלא "תולדה דרגל הוא" משום דמיירי בצוררות כאורחיהו. אבל כמו שצוררות דאורחיהו הוי תולדה דרגל, אפשר דכך צוררות דקרן הוי תולדה דקרן, וכן צוררות דשן הוי תולדה דשן. וכן באמת דעת התוס', כמבואר מדבריהם לעיל לענין חזיר הנובר דהוי צוררות דשן. (ועד"ז משמע מדברי רש"י לעי' ג: דמשמע מדבריו שאין ההלכה קובעת דצוררות הוי תולדה דרגל דוקא, ודלא כדבריו בכתובות, הם כהל"ב, וכמש"נ לעיל.)

וזהו ביאור מש"כ התוס' (ד"ה במועד מתחילתו) דבתרויהו מבעיא ליה אם יש העדאה או לאו דאי יש העדאה בצוררות כי אורחיהו גם על ידי שינוי יש העדאה דעיקר העדאה בקרן כתיבה עיי"ש. דיש צוררות שהם תולדה דרגל (דהיינו צוררות כאורחיהו), ויש צוררות שהם תולדה דקרן (היינו צוררות ע"י שינוי), ואם יש העדאה לצוררות כאורחיהו בודאי יש העדאה לצוררות דקרן, דעיקר העדאה נאמרה בפרשת קרן. ובתוס' ר"פ (לק' יט.) מבואר יותר, דאם יש העדאה לצוררות א"כ פרשת העדאה שנאמרה בתורה לענין קרן קאי גם אצוררות דקרן, וממילא נלמד דיש העדאה גם לצוררות דרגל, אבל אם אין העדאה לצוררות א"כ פרשת העדאה שנאמרה בתורה בקרן לא קאי אלא אנזקי גופה, ולא אצוררות דקרן, וממילא אין מקום ללמוד העדאה בצוררות דרגל.

ב. והנה רש"י הקשה על הל"ב איך שייך העדאה בצרורות כאורחיהו, והא כיון דמעיקרא הוי אורחי' מה לי חד זימנא מה לי מאה זימני. אבל התוס' כתבו דלאו פירכא הוא כיון דדמייה רחמנא לקרן בחצי נזק שייכא ביה העדאה. ובתוס' ר"פ (ד"ה אלא, וד"ה תולדה) הרחיב את הביאור בזה, דמסברא היה שייך העדאה בצרורות, מידי דהוי אח"נ דקרן, ומ"מ כיון דח"נ הלכתא גמירי לה אע"ג דכחו כגופו דמי והוי ממש רגל וראוי לחייבו נ"ש, אפ"ה הלכתא גמירי לה דאין בהם כ"א ח"נ ואפקיה רחמנא מדין נ"ש דרגל, כמו"כ אפקיה הלכתא מדין נזק שלם דהעדאה דכך נשנית הלכה שלא להוסיף על הח"נ. וע"ע שם שכתב דצרורות דקרן ברשות הניזק לר"ט תלוי בבעיא דרבא, דלצד דיש העדאה לצרורות, וע"י העדאה חייב נ"ש, ה"ה ע"י שהוא חצר הניזק נעשה נ"ש מהק"ו דר"ט, אבל להצד דאין העדאה לצרורות, דהלכתא היא דלעולם אין צרורות משלם אלא ח"נ, ה"ה ברשות הניזק עיי"ש. והדברים סתומים קצת, וגם מסברא למה היה שייך העדאה בצרורות, כיון דגם מעיקרא היה אורחה, וכמו שהקשה רש"י, ומדברי תוס' ר"פ מבואר דס"ל לא רק דאין קושיית רש"י מוכחת, אלא דהסברא היא באמת היפך מסברת רש"י, דמסברא שייך העדאה בצרורות, רק דמספק"ל לרבא שמא ההלכתא מפיקע מהסברא. גם מש"כ דהצד דאין העדאה לצרורות הוא דכמו שההלכתא מפיקע מהסברא דכחו כגופו, כך יש לו להפיקע מהסברא דהעדאה, וכן מהסברא דקרן בחצר הניזק, צריך ביאור, דלכאורה כל אלו אינן סברות אלא גזירות הכתוב.

ויש לבאר, דמה שצרורות אי"ח אלא ח"נ אי"ז קולא בחיוב תשלומין גרידא, אלא הוא מיעוט בחיוב שמירה – ועל דרך דבריו הידועים של הברכת שמואל לענין ח"נ דקרן תם, דהוא מיעוט בחיוב שמירה – דאף שחייב לשמור בהמתו מלהזיק גם ע"י כחה, אבל התורה מיעטה בחיוב זה דאינו אלא עד שיעור לחייבו בח"נ. ומעתה מסברא הייתי אומר דאחר העדאה ג"פ כבר יש לו לשמרה יותר, דכל העדאה היא סברא להחמיר בחיוב השמירה. וכן מה שקרן תם בחצר הניזק חייב נ"ש לדעת ר"ט היינו משום שניתוסף החיוב שמירה שלא להניחה להכנס לחצר הניזק (וזה הק"ו משן ורגל שחיובם על שהניחם להכנס לשדה הניזק¹⁹, וא"כ גם בצרורות י"ל כן). וזהו הצד דיש העדאה לצרורות. אבל הצד דאין העדאה לצרורות הוא דהרי כל דין צרורות הוא חידוש, שהרי כחו כגופו וכמו שחייב לשמור בהמתו מלהזיק בגופה כך באותה מידה לכאורה היה צ"ל חייב לשמור אותה מלהזיק ע"י כחה. ובאה ההלכה דצרורות וגילתה דמ"מ אי"ח אלא ח"נ²⁰. ומינה דה"ה אחר העדאה, או בחצר הניזק, אע"ג דמסברא ניתוסף עליו חיוב שמירה, מ"מ ההלכה דצרורות מגלה דלעולם אי"ח יותר מח"נ.

ג. והנה רבא הקשה לעי' (יז): אם כחו כגופו יתחייב נ"ש, ואם כחו לאו כגופו ייפטר, ותי' דהלכתא היא. והברכת שמואל הביא מה שהקשה לו הנחלת דוד מאי מבע"ל אם כחו כגופו אם לאו, הא בכה"ת כולה פשיטא לן דכחו כגופו, ותי' הברכ"ש דמבע"ל אם הוי צורת המזיק דרגל, ועי' לעיל (שם) מה שכתבנו בזה. אבל מכח דברי תוס' ר"פ שמא יש לבאר דכונת רבא להסתפק אם חייב לשמור בהמתו שלא תזיק בכחה, ומסיק דכחו כגופו ומסברא יש לו חיוב גמור לשמרה שלא תזיק ע"י כחה, וממילא מסברא יש לו להיות חייב נ"ש, ומ"מ הלכתא היא דאי"ח אלא ח"נ.

[דף י"ט ע"א]

בעי רב אשי יש שינוי לצרורות לרביע נזק. מבואר בגמ' דאי יש שינוי לצרורות לרביע נזק, פשיטא דאין העדאה לצרורות. ולל"ק דרש"י הוא מובן, דהרי הבעיא דרבא דיש העדאה לצרורות מיירי ג"כ ע"י שינוי, וגם ס"ל דל"ש תורת העדאה בדין צרורות דרגל, דמה לי חד זימנא מה לי מאה זימני, רק מבע"ל בצרורות ע"י שינוי אם יצא מדין צרורות, אבל אי יש שינוי לצרורות לרביע נזק מוכח דגם ע"י שינוי לא יצא מדין צרורות, ויש לו גם דין צרורות וגם דין תמות, וממילא מה לי דאייעד הרי לא יצא מדין צרורות ובדין צרורות ל"ש העדאה.

אבל לל"ב דרש"י, וכן שיטת התוס', דהבעיא דרבא היא אי יש העדאה לצרורות כי אורחיהו, ולחד צד בספיקת רבא יש תורת העדאה לדין צרורות, א"כ צ"ב בסוגיין מה האת"ל דקאמר הגמ', ומה ההכרח דאם יש שינוי לצרורות לרביע נזק ע"כ אין העדאה לצרורות, ולמה לא נאמר דאמנם בג"פ הראשונות אי"ח אלא רביע נזק, כיון דיש שם גם דין תמות וגם דין צרורות, אבל בתר ג"פ הרי אהני העדאה הן לדין תמות והן לדין צרורות, והתם נעשה מועד וגם הדין צרורות נהפך לנ"ש ע"י העדאה, ויתחייב נזק שלם.

¹⁹ ועי' ח' ר' נחום לעי' (יד).

²⁰ ויש להסתפק אם כונתו דההלכה גילתה דאי"ח אלא ח"נ אע"פ שחייב לשמרה לגמרי, או שההלכה גילתה דאע"ג דכחו כגופו מ"מ נתמעט החיוב שמירה דנזקי כחה.

ובתוס' ר"פ כתב דא"א דע"י העדאה ישלם כפלי כפליים. וצ"ב למה הוא אי אפשר, כיון דיש העדאה לדין צרורות ויש העדאה לדין תמות. ונראה כונתו עפ"י מש"נ לעיל בביאור שיטת תוס' ר"פ שכתב דמסברא צ"ל העדאה לצרורות רק מספק"ל לרבא שמא הלכתא היא וממנו אין לגרוע, וביארנו דמסברא היה צ"ל דהעדאה היא סיבה המחייבת משום דע"י ההעדאה ניתוסף חיוב שמירה. וס"ל דזהו גדר העדאה דתמות, דאף שהוא משונה אבל ניתוסף חיוב שמירה ע"י העדאה שעכשיו יודע שצריך לשמרה ממעשה משונה זה. וגם העדאת צרורות היא עד"ז, דהתורה הקילה בחיוב שמירה דצרורות, וע"י העדאה ניתוסף חיוב שמירה. אבל לא אשכחן דהעדאה יכולה להוסיף שמירה וחיוב בכפלי כפלים. וביאור ספיקת רב אשי עי' בתוס' ר"פ דמספק"ל אם ההלכה דצרורות היא חצי המועדות, וממילא צרורות דקדן יהיה רביע נזק, ואזי ע"כ לא נאמרה העדאה לצרורות שהרי א"א שהעדאה יכפיל החיוב בכפלי כפלים, או"ד ההלכתא דצרורות הוא לעולם ח"נ, ול"ש חיוב של רביע נזק, וממילא יתכן דיש העדאה לצרורות להכפיל החיוב מח"נ לנ"ש עיי"ש.

ב. אבל מדיוק לשונות רש"י נראה שיש לו שיטה אחרת. דרש"י כתב דהצד דאין שינוי לצרורות לרביע נזק הוא "שאינן תמות והעדאה בהם דלא אשכחן תם דמשלם בציר מפלגא". וצ"ב מ"ק דאין "תמות והעדאה" בהם, תינח תמות אין בהם דאין שינוי לצרורות לרביע נזק, אבל העדאה שמא יש להם, דהרי אכתי מבט"ל לרבא אם יש העדאה לצרורות. גם מש"כ לרבא למה להצד דיש שינוי לצרורות לרביע נזק ע"כ אין העדאה לצרורות, "דאי יש שנוי לרביע הוי ח"נ להעדאתן, ואמאי אצטריכא לרבא למיבעי ודאי אין העדאה לשלם נזק שלם דהא תמות רביע נזק והעדאה חצי נזק", ג"כ אינו מובן, אמנם העדאה דתמות הוא ח"נ, אבל הרי יש כאן גם העדאה דצרורות, ולמה לא יעלה מרביע נזק לנזק שלם, וכמו שהקשינו לעיל. גם יש לדייק מש"כ רש"י לרבא האת"ל דרבא, דמבע"ל "את"ל אין שנוי וזו היא צד תמותו יש העדאה לתמות זו או אין העדאה", ומבואר דאם יש שינוי לצרורות לרביע נזק א"כ ח"נ הוי "צד העדאתו" ולכן אין העדאה יותר לצרורות. ויש לצרף הדברים עם דברי רש"י לעיל (יח: ד"ה או דילמא) דטעמא דהצד דאין העדאה לצרורות הוא משום ד"זו היא העדאתה ואין לה העדאה אחרת".

ומכל זה מבואר דרש"י כאן אזיל בשיטת הל"ב ומפרש דיסוד ספיקת רבא אם יש העדאה לצרורות כאורחיהו הוא עפ"י ההנחה דההלכתא דח"נ צרורות הוא בגדר תמות, דהיינו דאי"ז התשלום השלם של נזק זה, ולכן יתכן דאחר ג"פ יש העדאה לתמות זו (כלשון רש"י כאן), כמו שיש העדאה לתמות האחרת דקדן תם. ואילו הבעיא דרב אשי היא בצרורות ע"י שינוי ומספק"ל אם ההלכתא דח"נ דצרורות הוא גמר חוק תשלומי צרורות אחר שהועד, אבל יש גם תשלומי תמות דצרורות כשהם משונים דהיינו רביע נזק. וזהו מש"כ רש"י דלהך צד יש בהם "תמות והעדאה", היינו תמות והעדאה עד שיגיע אחר ג"פ לתשלום השלם של ההלכתא דח"נ צרורות, או דילמא כל דין ח"נ צרורות הוא כבר בגדר תמות, ד"זו היא צד תמותן", ואין להם תמות אחרת.

והאת"ל דקאמר הגמ' מתפרש כך, דלהך צד דיש שינוי לצרורות לרביע נזק, מוכח דההלכתא דח"נ צרורות הוא בגדר תשלומין שלמים, שהרי יש להם תמות דרביע נזק, ואין תמות לתמות, וע"כ שהשיעור דח"נ שנאמר בהלכתא צרורות נאמר בתורת גמר שיעור תשלומיו. וממילא פשוט דאין העדאה לצרורות, שהרי "זו היא העדאתה ואין לה העדאה אחרת". ומינה נשמע גם לצרורות כאורחיהו, דההלכתא דח"נ נאמר בתורת תשלומין שלמים. ורק את"ל דאין שינוי לצרורות לרביע נזק, הוא שיש מקום להסתפק ספיקו של רבא, דכיון שההלכתא דח"נ צרורות הוא גופא בתורת "תמות", שמא יש העדאה לתמות זו²¹.

ג. אלא דיל"ע לפי מה שיתבאר לק' (בבעיא דרב אבא בר ממל) מדברי רש"י על הרי"ף וכן מדבריו בכת"י, דגם לפי הל"ב דרש"י גרסינן בבעיא דר' ירמיה לק' "בעטה", ור"ז פשט דגם צרורות ע"י שינוי הו"ל תולדה דרגל, א"כ איך יהיה שינוי לצרורות לרביע נזק. ונראה דס"ל לרש"י דדין קדן תם דמשלם ח"נ אינו דין באב דקדן דוקא, אלא כל הזיק משונה אי"ח עליו אלא ח"נ, דבחזקת שימור קיימא, אלא דבהזיקא דגופא לא משכח"ל אלא בקדן שהרי כיון שהוא משונה ממילא הוא בכלל האב דקדן, אבל בצרורות משכח"ל שפיר, דהרי כל צרורות הוא רגל, אפילו כשבעטה, דכך נאמרה ההלכתא. וממילא דאם ההלכתא דח"נ צרורות הוא בגדר מועדות, שפיר יתכן דכשהתיז ע"י בעיטה שהוא משונה יהיה לו הדין תמות דמשונה ולא יהא חייב אלא רביע נזק.

²¹ וכל הסבר זה הוא לפי הל"ב דרש"י, וכן הדעת נוטה שדברי רש"י כאן הם כהל"ב, דאילו להל"ק הבעיא דרבא היא שמא בצרורות ע"י שינוי יצא מדין צרורות לגמרי, וא"צ לכל מה שהאר"ך רש"י דאין תמות והעדאה בהם, וזו היא צד תמותן כו'. וקצת צ"ע דלא מצאתי בשינויי נוסחאות (מהד' פרנקל) שום גירסא אחרת בדברי רש"י כאן.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (פ"ב נזק"מ ה"ה-ו') פסק דברה"ר פטור ואם תפס הניזק רביע נזק אין מוציאין מידו, וברשות הניזק חייב רביע נזק ואם תפס הניזק חצי נזק אין מוציאין מידו. ומבואר דס"ל דספיקת רב אשי הוא אם דינן שינוי בצרורות כקרון, ואזי א"ח אלא רביע נזק שהרי קרון תם א"ח אלא חצי נזק ובצרורות הו"ל רביע נזק, אבל מאידך כיון שהוא נידון כקרון חייב ברה"ר, או"ד דינן לי' כרגל, וממילא חייב ח"נ כצרורות דרגל, אבל מאידך פטור ברה"ר כדין רגל.

וצריך להבין מהי יסוד הספק, דדוחק לומר דמספק"ל לרב אשי בתוכן ההלמ"מ אם כל צרורות הוא רגל (כדעת רש"י ב"ק) או דשייך צרורות גם בשאר אבות (כדעת התוס')²².

עוד צריך להבין הרי שיטת הרמב"ם דשן ורגל פטורים ברה"ר משום דיש לו רשות להלוך ברה"ר כדרכו, ועי' בסדר דברי הרמב"ם פ"א שם שכתב דין זה דשן ורגל פטורים ברה"ר משא"כ נגיחה נגיפה כו' מקמי שביאר שג' אבות נאמרו בשור, ומשמע שהוא דין בפנ"ע דכל שיש לו רשות להלוך פטור ברה"ר, וא"כ כאן ממנ"פ אי חשיב אורחיה יפטור ברה"ר, ואי לא חשיב אורחיה יתחייב, ולמה זה תלוי בנידון אי יש שינוי בצרורות לרביע נזק.

עוד יש לדקדק בלשון הרמב"ם (שם ה"ה) שכתב שהדבר ספק הוא שמא שינוי הוא ואינו תולדת רגל שהרי בעטה, ולכאורה בעטה ודאי הוי שינוי רק דהספק הוא בהלכתא דצרורות.

ומכל זה נראה דהרמב"ם מפרש ספיקת רב אשי בבעטה צרורות אי אזלינן בתר מעשה הבעיטה, וחשיב מעשה בעיטה ע"י כחה, והרי מעשה זה משונה, או"ד לא משגחינן אלא בהתזה, והרי כל התזה אחת היא, דהתזה ע"י בעיטה אינה שונה במהותה מהתזה ע"י הילוך כדרכה, ואין השינוי ניכר בצרורות. ודמי לספיקת רב אבא בר ממל בבעטה במקום שא"א בלא התזת צרורות, אלא דהתם עדיף דבהכרח שתתז צרורות גם אלמלא הבעיטה, משא"כ בהא דרב אשי אלמלא הבעיטה שמא לא היתה מתזת, והבעי' דרב אבא בר ממל הוא בדרך את"ל מהבעי' דרב אשי (כמש"כ רש"י מטעם אחר), וכן משמע ברמב"ם (שם ה"ו) דאחר שכתב "בעטה בארץ ברשות הניזק והתזת צרורות... ואם תפס הניזק חצי נזק אין מוציאין מידו" ממשיך "ואפילו היתה מהלכת במקום שאי אפשר לה שלא תתז ובעטה והתזת משלם רביע נזק ואם תפס הניזק חצי נזק אין מוציאין מידו", דהיינו בעי' דרב אבא בר ממל, ומדכללם יחד משמע כנ"ל דהבעי' דרב אבא בר ממל הוא מעין הבעי' דרב אשי רק באופן מחודש יותר.

וזהו שכתב הרמב"ם שהדבר ספק הוא שמא שינוי הוא, והיינו כנ"ל דמספק"ל לרב אשי שמא אין השינוי במעשה הבעיטה מתיחסת להתזה.

ולפי"ז מובן דלהצד דהשינוי אינו מתיחס לבעיטה א"כ פטור ברה"ר, שהרי יש לה רשות להלוך ברה"ר ולהתז צרורות, ואף דכאן היה ע"י בעיטה ושינוי אבל אין השינוי מתיחס לבעיטה, וכל התזה אחת היא, והרי יש לה רשות להתז. משא"כ לאידך צד דרב אשי, דיש שינוי לצרורות, הבעיטה מתיחסת להתזה, והוי בעיטה של כחה, והרי אין לה רשות לבעוט, וחייב ברה"ר.

ב. אלא דיל"ע לפי"ד הרמב"ם איך מתפרש מה שתלה הגמ' ספיקו של רבא אי יש העדאה לצרורות בספיקו של רב אשי, ולא מבע"ל לרבא אי יש העדאה לצרורות אלא את"ל דאין שינוי לצרורות לרביע נזק. והרי אדרבא, יותר הו"ל להגמ' לומר לאידך גיסא, דלצד דיש שינוי לצרורות לרביע נזק, ונידון כקרון, א"כ אפשר דיש העדאה לצרורות, עכ"פ בנידון זה דבעטה, משא"כ להצד דאין שינוי לצרורות, דהו"ל רגל, א"כ אין העדאה לצרורות²³.

והיה אפשר"ל דהרמב"ם יפרש דרבא מייירי בצרורות כי אורחיהו (כהל"ב וכתוס'), ולהצד דיש שינוי לצרורות לרביע נזק וצרורות ע"י בעיטה נחשב מעשה בעיטה, מינה דבצרורות כי אורחיהו חשיב מעשה הליכה כדרכה, ול"ש בזה העדאה כיון שהיא מועדת מתחילתה להלוך כדרכה. אבל להצד דאין שינוי לצרורות לרביע נזק, דאין

²² אכן הברכ"ש כתב בשם הגר"ח דהרמב"ם שפטור בעטה ברה"ר אף דלכאורה כיון ששינה הו"ל קרון, משום דס"ל דצרורות הוא מזיק בפנ"ע והתורה עשאו תולדה דרגל. וצ"ע דהא מבואר ברמב"ם דלאידך צד של ספיקו של רב אשי חייב ברה"ר, ויהיה צ"ל דבאמת מספק"ל לרב אשי בהלכתא דצרורות אם הוא לעולם תולדה דרגל או דמשכח"ל צרורות דקרון. והוא דוחק כמה שכתבתי בפנים, וצ"ע.

²³ ותחילה חשבתי דשמא הרמב"ם באמת גורס להיפך, אבל א"א לקיימו, דא"כ להצד דאין העדאה לצרורות יהיה חייב רביע נזק, ולהצד דיש העדאה לצרורות יהיה חייב ח"נ, והרי הגמ' לעי' רצה לאוקמה מחלוקת ר"א ורבנן אם חייב ח"נ או נ"ש על הגדיש בספיקת רבא אם יש העדאה לצרורות.

הבעיטה מתיחסת להתזה, ה"ה דאין ההליכה כדרכה מתיחסת להתזה, אלא צרורות הוא שם בפנ"ע, וכיון שאינה מועדת כ"כ להתזי צרורות שמא שייך בזה העדאה.

אבל יותר נראה לי בהקדם מה שקשה למה הרמב"ם השמיט הבעיאה דרבא. עו"ק דהרי שיטת הרמב"ם בכ"מ שיש שתי בעיות והשניה היא בדרך את"ל מהראשונה אמרינן דהוי הכרעה בבעיאה הראשונה, וא"כ כאן דרבא מבע"ל בדרך את"ל דאין שינוי לצרורות לרביע נזק הוי ה"ל להרמב"ם לפסוק.

ולכן נראה דהרמב"ם אמנם מפרש דרבא מיירי בצרורות כי אורחייהו, ומספק"ל לרבא שמא כל תשלומי צרורות נידון כתשלומי קרן, לענין שיהיה בהם העדאה. וכמו דמבע"ל לעי' אם כל תשלומי צרורות נגבה מגופו, דלקרן מדמינן לי'. (ואע"ג דרבא עצמו ס"ל (ג:) דצרורות כי אורחייהו פטור ברה"ר דתולדה דרגל הוא, כבר כתבנו לעי' (יז.) לדעת הר"ף דיש לחלק בין המעשה מזיק דצרורות, דודאי הוי תולדה דרגל, לבין תשלומי צרורות, דמספק"ל לרבא שמא דינו כתשלומי קרן לגמרי²⁴). וזהו דקאמר הגמ' דהבעיאה דרבא היא בדרך את"ל מהבעיאה דרבא אשי, דאם איתא דכל תשלומי צרורות יש לו דין תשלומי קרן א"כ פשיטא דאין שינוי לצרורות לרביע נזק, דאם צרורות כי אורחייהו נידון כתשלומי קרן כל שכן צרורות ע"י שינוי. אבל הרמב"ם השמיט ספיקו של רבא אם יש העדאה לצרורות, כמו שהשמיט ספיקו אם נגבה מגופו או מן העליה, משום דקיי"ל כרב פפא (ג:) שהכריע דצרורות הוי בגדר תשלומי רגל לגמרי ונגבה מן העליה, וכמו שביאר הרמב"ם בדעת הר"ף, ונתבאר לעי' (יז.). והיינו בצרורות כי אורחייהו, אבל בצרורות ע"י שינוי מבע"ל לרבא אשי שמא נחשב מעשה בעיטה, ונידון כצרורות דקרן, או"ד אין השינוי ניכר בהתזה ונידון כצרורות כאורחייהו, וכמש"נ.

ג. הרמב"ם (פ"ג נזק"מ ה"א) פסק דאם הטילה מי לידה חייב נ"ש. ומשמע דס"ל כר"ח דהטילה גללים הוי תולדה דשן כיון שאם לא תתיל תצטער, וכיון שהוא שן יצא מדין צרורות.

אבל קשה מהבעיאה דרבא אשי, דמספק"ל אם יש שינוי לצרורות לרביע נזק, הרי דיש צד דשייך צרורות בקרן, ואי שנא משן. וביותר דהרמב"ם פסק דהבעיאה דרבא אשי היא אי חשיב שינוי, ולהך צד דיש שינוי לרביע נזק חייב ברה"ר, ולצד דאין שינוי לרביע נזק פטור ברה"ר, ומבואר דאין הספק אם יש צרורות לקרן, דבודאי יש, ואין הספק אלא אם בכה"ג חשיב קרן.

אבל מאידך, גבי הושיט התרנגול ראשו לכלי זכוכותי שאין בו ביזרני פסק הרמב"ם דחייב ח"נ ככל הקנסות, והקשה הראב"ד דלא היה צ"ל חייב אלא רביע נזק שהרי הוא צרורות, והרי הרמב"ם עצמו כתב דאם יש בו ביזרני דאינו משונה חייב ח"נ מדין צרורות. ומשמע מדברי הרמב"ם אלה דכיון דבאין בו ביזרני הוא משונה הו"ל קרן, ובקרן לא נאמר דין צרורות, וכמו שלא נאמר דין צרורות בשן.

אבל קשה מהא דרבא אשי וממש"פ הרמב"ם עצמו דבעטה אי"ח אלא רביע נזק. וביותר קשה, דמדברי הרמב"ם מבואר דבעטה פשיטא לי' לרבא אשי דהוי צרורות, רק מספק"ל אי הוי קרן, ואילו בהושיט התרנגול את ראשו פסק הרמב"ם דהוא קרן ודאי (כמבואר ממש"כ דחייב ח"נ ככל הקנסות), ואינו בדין צרורות. והוא דלא כאחד מצדדי הספק של רבא אשי.

והנה הרמב"ם מפרש דרבא אשי מספק"ל אם בעטה והתזיזה חשיב שינוי, וביארנו דיסוד הספק משום שאין השינוי ניכר בצרורות. ושמא יש להוסיף, דלענין השם מזיק פשיטא דאינו אלא רגל, כיון שאין השינוי ניכר במעשה היזק. ולא מבע"ל לרבא אשי אלא לענין הדינים התלוי בחיוב שמירה, כגון ח"נ דתמות דתלוי במה שסתם שוורים בחזקת שימור קיימי, וכן לענין להיות חייב ברה"ר דס"ל להרמב"ם דתלוי במה שיש לו רשות ללכת כדרכה ולשבור, ובזה בע"ל לרבא אשי אע"ג שאין השינוי ניכר במעשה מזיק אבל כיון דסוכ"ס בא ע"י בעיטה שמא חשיב משונה לענין החיוב שמירה ויהיה בדין ח"נ דתמות ויתחייב ברה"ר.

וכיון דהשם מזיק הוא ודאי רגל, לכן שייך בו דין צרורות.

משא"כ בתרנגול שהושיט ראשו לכלי זכוכית, הרי אלמלא שהושיט לא היה יכול לשבור, נמצא שהשינוי ניכר במעשה מזיק, וא"כ הוי שם מזיק דקרן. ובקרן לא נאמר ההלכתא דצרורות, כמו שלא נאמר בשן, וכמבואר בדברי הרמב"ם גבי מי לידה.

²⁴ עו"ל עפ"י מה שחילקו תוס' לעי' (ג: ד"ה לפוטרו) דרבא פשיטא לי' דצרורות פטור ברה"ר משום שההלכה באה להקל, ויל"פ כונתם דלכן א"א שיהיה צרורות חמור מרגל, אבל לענין העדאה אפשר דשפיר יכולים לדמות צרורות לקרן, אף דעצם ענין העדאה הוא חומרא, אבל כיון דגם אם יש העדאה לצרורות לא יהיה חמור מרגל שמועד מתחילתו שפיר יש מקום לדמותו לקרן.

בענין כח כחו

הרא"ש דייק מהגמ' לעי' (יח:) דמסיק לעולם כחו כגופו וח"נ צרורות הלכתא גמירי לה לגרע החיוב לח"נ, ולמה לא קאמר לאידך גיסא דלעולם כחו לאו כגופו אלא דיש הלכתא להחמיר, וע"כ דפשיטא לן דההלכתא לא באה אלא לגרוע. ומינה דפשיטא ליה לרב אשי דכח כחו מסברא הוי ככחו, ולא מבע"ל אלא אם אית לי' לסומכוס הלכתא לגרע החיוב לח"נ²⁵.

ואין להקשות מאי שנא לעי' דקאמר כחו כגופו אלא דההלכתא מגרע, ומבואר ד"כחו כגופו" היינו מסברא אלמלא ההלכתא, ואילו בהא דרב אשי קאמר דכח כחו לאו ככחו מחמת ההלכתא עצמה, אף דמסברא כח כחו ככחו. דהכל לפי הקשר הענין, דרבא לעיל לא ידע מההלכתא ותמה ממנ"פ אם כחו כגופו מסברא יתחייב נ"ש ואם לאו כגופו מסברא ייפטר, ועל זה מתרץ דלעולם מסברא כחו כגופו אבל ההלכתא מגרע. אבל רב אשי ידע דלרבנן יש הלכתא ומספק"ל אם לסומכוס נאמר הלכתא לגרע דין כח כחו שלא יהיה כדין כחו, וז"ב.

אבל התוס' (כב.) ס"ל דלהך צד בספיקו של רב אשי דכח כחו לאו ככחו לרבנן פטור לגמרי²⁶.

ומבואר דהתוס' מפרשים דמש"א רב אשי דילמא כח כחו לאו ככחו היינו דמסברא אינו ככחו, ולרבנן יהיה פטור לגמרי, רק לסומכוס שמא יש הלכתא להחמיר. וקשה א"כ למה לא מבע"ל לרב אשי שמא לסומכוס ג"כ פטור לגמרי, דכח כחו לאו ככחו, ושמא גם ליכא הלכתא להחמיר. והיה ספיקו של רב אשי צ"ל עם ג' צדדים, שמא כח כחו ככחו וליכא הלכתא וחייב נ"ש, שמא כח כחו לאו ככחו ואיכא הלכתא להחמיר וחייב ח"נ, ושמא כח כחו לאו ככחו וגם ליכא הלכתא ופטור לגמרי.

עו"ק דכיון דמש"א רב אשי כח כחו לאו ככחו היינו מסברא, וגם ההלכתא יתכן להחמיר או להקל, א"כ מה ענין ספיקו של רב אשי אם נאמר הלכתא בכח כחו לענין הספק אם כח כחו הוי כגופו. דבין אם כח כחו ככחו (ומסברא חייב נ"ש) ובין אם אינו ככחו (ומסברא פטור) יתכן שיש הלכתא לעשותו ח"נ.

עו"ק מה שהקשה עליו הרא"ש דמהסוגיא לעי' דמסיק דלעולם כחו כגופו משמע דפשיטא לן דההלכתא לעולם בא להקל²⁷.

ב. ונראה בזה, דמה שדנו בסוגיא לעיל אם כחו כגופו, ומה שדן רב אשי אם כח כחו ככחו, הם ענינים נפרדים ביסודם. דלעיל מספק"ל לרבא אם כחו כגופו היינו אם שייך חיוב ממון המזיק בכחו כלל. (ויש לבאר הספק בכמה אופנים, דמספק"ל שמא אי"ז צורת המזיק דשור, וכמש"כ הברכ"ש, או דמספק"ל שמא אי"ז נחשב נזקי בהמתו, וממילא אינו בכלל חיוב נזקי ממונו, או דמספק"ל שמא אין הבעלים חייבים בשמירה של נזקי כח.) ובזה מסיק דכחו כגופו. ופשיטא דה"ה כח כחו.

אבל רב אשי מספק"ל אם כח כחו ככחו פי' אם הכל שם אחד דכחו, או"ד כח כחו הוי שם בפנ"ע. אבל גם להצד דהוי שם בפנ"ע פשיטא דחייב לסומכוס על כח כחו, דלא גרע מתולדה, דהוא ג"כ שם בפנ"ע, ומ"מ חייב דמ"ש אב דממונך ושמירתו עליך כו'. אלא דנפק"מ דאם הוא שם בפנ"ע יתכן דאף שלא נאמר הלכתא בכחו, אבל נאמר בכח כחו. אבל אם כח כחו ככחו, דהיינו שהכל שם אחד, א"כ כיון דסומכוס ל"ל הלכתא בכחו, ה"ה בכח כחו, דהכל אחד.

אכן כל זה לסומכוס. אבל לרבנן אם איתא דכח כחו הוי שם בפנ"ע, והוא כמו תולדה, הרי לרבנן נאמר הלכתא בצרורות דתולדותיהם לאו כיו"ב, כמש"א ר"פ לעיל (ג:), ונהי דההלכתא מגלה דיש חיוב ח"נ בכחו, אבל בכח כחו שהוא שם בפנ"ע לא שמענו. וזהו שאמרו התוס' דאם כח כחו לאו ככחו, לרבנן פטור לגמרי.

²⁵ קצת יל"ע למה הוצרך הרא"ש להדיוק מהסוגיא לעיל דההלכתא לעולם באה לגרוע, והרי מהסוגיא עצמה לכאורה מוכח דלא מספק"ל לרב אשי אלא אם כח כחו חייב נ"ש או ח"נ, ולמא לא מבע"ל שמא ליכא הלכתא וכח כחו פטור לגמרי.

²⁶ וקשה להתוס' למה רב אשי מבע"ל לסומכוס, דלא קי"ל כותיה, יותר הו"ל למבע"ל אליבא דרבנן, וצ"ע.

²⁷ אבל לעי' שם כתבנו דרש"י והר"ף מפרשים הסוגיא לעיל באופן אחר, דמסברא כחו לאו כגופו דהיינו שאינו נזקי בהמתו אבל ההלכתא כולל דממונא הוא ומזה נלמד דכחו כגופו.

ג. בהג"א על דברי התוס' (כב.) הנ"ל ציין שהרמב"ם פסק דכחו כחו פטור לגמרי. ואפשר דגם הר"ף ס"ל כן ומה"ט השמיט הבעיא דרב אשי. אלא דדברי הרמב"ם עדיפי מדברי התוס', דלהתוס' הוא בכלל ספיקו של רב אשי, אבל הרמב"ם פסק בפשיטות דפטור ולא כתב דאי תפס לא מפקינן מיניה. ומבואר דס"ל כסברא פשוט דכח כחו לאו ככחו. וקשה א"כ למה לא מבע"ל לרב אשי שמא גם לסומכוס ליכא הלכתא ופטור על כח כחו.

ו"ל על דרך הנ"ל, אבל בשינוי קצת, דהרמב"ם נקט כסברא פשוטה דכח כחו הוי שם בפנ"ע, ומ"מ הרי לא גרע מתולדה. אלא דלרבנן הרי נאמר הלכתא בצרורות דתולדותיהם לאו כיו"ב, וממילא נהי דההלכתא מחייב בצרורות אבל בכח כחו לא שמענו. משא"כ לסומכוס פשיטא דחייב עכ"פ בכח כחו, דממנ"פ אי ליכא הלכתא כלל א"כ תולדותיהם כיו"ב, ואם יש הלכתא בכח כחו א"כ חייב עכ"פ ח"נ.

והספק של רב אשי אם כח כחו ככחו יפרש הרמב"ם דאין הספק מסברא, דבאמת מסברא פשיטא שהוא שם בפנ"ע, ולא מספק"ל אלא אם נאמר הלכתא בכח כחו. (ובענ"ז הוי כמו שפי' הרא"ש).

ואף שהרמב"ם פסק (פ"ג נזק"מ הי"א) דאם הטילה מי לידה חייב נ"ש, ולא דיינינן לי' כצוררות, וצ"ל דיש לה הנאה כמש"כ לענין הטלת גללים כיון שמונעת מעצמה צער, ולמה לא נאמר דכחו הו"ל תולדה ותולדותיהם לאו כיו"ב, צ"ל דההלכתא דצוררות לא נאמר אלא ברגל, ובה נאמר דתולדותיהם לאו כיו"ב, אבל בשן שפיר הו"ל תולדותיהם כיו"ב.

ד. הגר"א הקשה על הרמב"ם מהגמ' לעי' (יח.) דמייתי ראייה מתרנגולין שהיו מחטטין בחבל דלי דקתני דחייב נ"ש על הדלי ש"מ דבתר מעיקרא אזלינן, ודחי דאתיא כסומכוס, ומקשה מסיפא דניתז על כלי שבר ונפל על כלי אחר משלם על השני ח"נ. וכת"מ מאי שני שני להתזה, תפשוט בעיא דרב אשי, ומסיק דלעולם כרבנן ודקאזיל מיניה מיניה. ולהרמב"ם קשה, דמשמע דרק אם הברייתא כסומכוס הוא דקשיא לי' אמאי חייב על השני ח"נ כיון שהוא בעיא דרב אשי, והרי לרבנן מי ניחא, הרי לדידהו כח כחו פטור לגמרי.

ובאמת גם להתוס' קשה עד"ז, אלא דלהתוס' יש לדחוק דזה בכלל קושיית הגמ', דאם הברייתא כרבנן תפשוט הבעיא דרב אשי דכח כחו ככחו, ואם הברייתא כסומכוס תפשוט דכח כחו לאו ככחו. (ואפשר דזה בכלל מש"כ התוס' שם דהו"מ למימר זיל הכא קא מדחי לי וזיל הכא קא מדחי ליה.) אבל להרמב"ם כח כחו פטור לרבנן בודאי, ואינו בכלל ספיקא דרב אשי, וא"כ אדרבא אם הברייתא כרבנן קשיא טפי.

אבל למש"נ ש"ל, דבאמת גם כח כחו היה צריך ליחשב תולדה ולהתחייב. אלא דההלכתא דצוררות מגלה דהתולדה דצוררות לאו כיו"ב. ומעתה, הרי להצד דהברייתא כרבנן הרי בעינן למפשט דבתר מעיקרא אזלינן, וא"כ שבירת הכלי אינו בדין צוררות אלא בדין נזקי גופו. וגם כשנפל הדלי ונשבר בפועל אי"ז נזק חדש אלא גמר אותה שבירה, והיא נחשבת נזקי גופו. וא"כ כשנפל שבר מהדלי על כלי אחר, אמנם הוא כח כחו, אבל אינו כחו דצוררות, אלא כחו דנזקי גופו, כי הכח הראשון (היינו שבירת הדלי) יש לו תורת נזקי גופו (כיון דבתר מעיקרא אזלינן). ובכח דנזקי גופו נאמר ההלכתא דצוררות. אבל כשבאנו לדחות דהברייתא כסומכוס, היינו לקיים המ"ד דבתר תבר מנא אזלינן, וא"כ שבירת הדלי הוא בגדר צוררות, ושבירת הכלי השני הוא כחו דצוררות, וזהו הבעיא דרב אשי אם סומכוס אית לי' הלכתא בכח כחו. (ועי' לק' יט: בסוגיא דדליל).

ה. רש"י (לעי' ג:; וכתובות מא:;) והרי"ף (ריש מכילתין) כתבו דההלכתא דצוררות כולל שהוא ממונא, והרא"ש הקשה דמה צריך הלכתא לזה הרי מסברא כחו כגופו, וההלכתא לא באה אלא להקל, ופשיטא דממונא הוא ולא קנס. ולעי' (יז:;) כתבנו ליישב דעת רש"י והרי"ף דבאמת מסברא כחו לאו כגופו, ומש"א הגמ' לעי' (שם) דכחו כגופו היינו לבתר ההלכתא דממונא הוא. אלא דק"ק לפי מהלך זה, כיון דמסברא כחו לאו כגופו, א"כ לסומכוס דל"ל הלכתא למה חייב על כחו כלל. ויהיה צ"ל דסומכוס פליג וס"ל דכחו כגופו מסברא, והוא דוחק דמהיכ"ת לשוות פלוגתא בזה.

אבל למש"נ נראה לומר בנוסח אחר קצת, והזכרנו זה לעיל (שם), דאמנם מסברא כחו כגופו לענ"ז דהוי נזקי בהמתו ושמירתו עליו, אבל עכ"פ הוא שם בפנ"ע, ולסומכוס פשיטא דחייב דלא גרע מתולדה, אבל לרבנן הרי נאמר הלכתא דתולדותיהם לאו כיו"ב, וכיון שכן תולדה זו עומדת בפנ"ע ואין ללמוד חיובה מן האב, וא"כ אפשר דגם חיוב ח"נ אינו אלא קנס, ולזה צריך שההלכתא יגלה דהוא ממונא ולא קנס.

אבל הרא"ש נראה דס"ל דענין כחו כגופו הוא דהוי רגל ממש (כמש"נ לעי' שם), ואינו תולדה, רק דההלכתא מגלה דישי לו דין תשלומין בפנ"ע, ומש"א ר"פ דתולדותיהם לאו כיו"ב הרי דחשיב לי' תולדה היינו מצד מה

שחלוק בדין תשלומין שלו, אבל אין כתולדה ליחשב שם מזיק בפנ"ע, ואין כאן אלא קולא בדין תשלומין וממילא פשיטא שהוא ממונא.

שיטה חדשה בל"ב דרש"י

בעי מיניה רב אבא בר ממל כו' היתה מהלכת במקום שא"א לה אא"כ מנתזת כו'. ע"י ברש"י ב' פירושים מה נפק"מ בזה, הפירוש הראשון את"ל דיש שינוי לצרורות לרביע נזק, והפירוש השני לענין העדאה. ופירוש זה השני הוא כהל"ק דרש"י לע"י (יח:), דהבעיא דרבא אם יש העדאה לצרורות מיירי ע"י שינוי, וכונת רש"י את"ל דיש העדאה לצרורות א"כ אי חשיב כאן שינוי יש לו העדאה, ואי לא חשיב כאן שינוי (כיון דא"א בלא התזה) ליכא העדאה.

וק"ק שלא הזכיר רש"י שגם פירוש זה הוא בדרך את"ל.

ומסיק רש"י דראשון עיקר. והיינו לכאורה כמש"כ לע"י (יח:): דהל"ב הוא עיקר.

והתוס' דנו למה לא נאמר דנפק"מ לענין רה"ר. ומבואר דנקטו התוס' בפשיטות דצרורות ע"י שינוי חייב ברה"ר. וצ"ל דהתוס' לא גרסו בבעיא דר' ירמיה "ובעטה", אלא בעיית ר' ירמיה היא בצרורות כאורחיהו, ובזה מסיק ר' זירא דמסתברא תולדה דרגל הוא ופטור ברה"ר, אבל צרורות דבעטה באמת חייב ברה"ר.

ותוס' לטעמייהו דס"ל דיש צרורות דרגל וצרורות דשן (כגון חזיר הנובר) וכן צרורות דקרן, וכמש"נ לעיל.

והנה להל"ב דרש"י דהבעיא דרבא אם יש העדאה לצרורות מיירי בצרורות כאורחיהו, ומש"א רבא שם "או דילמא תולדה דרגל הוא" מתפרש כפשוטו משום דמיירי באורחיה, א"כ לכאורה אין לנו מקור דכל צרורות הוי תולדה דרגל. וכדחזינן דהתוס' מפרשים כהל"ב, ובאמת ס"ל דכמו שיש צרורות דרגל (בצרורות כאורחיהו) כך יש צרורות דקרן (בבעטה) וצרורות דשן (בחזיר הנובר) כנ"ל.

ב. אבל ע"י ברש"י על הר"י"ף כאן שהקשה על הפירוש השני הנ"ל דהנפק"מ בבעיא דרב אבא בר ממל הוא לענין העדאה, דא"א לומר כן דהא ר' זירא מסיק דכל צרורות אפילו ע"י שינוי הוי תולדה דרגל וחייב ברה"ר.

וקושיא זו היא בעצם קושיא על הל"ק דרש"י בהא דרבא, דאיך מבע"ל לרבא אם צרורות ע"י שינוי נפקא מתורת רגל, הא ר' זירא פשט לר' ירמיה דצרורות אפילו ע"י בעיטה הוי תולדה דרגל.

וכע"ז מצינו שינויי הנוסחאות (מהדורת פרנקל) לע"י (יח:): שבאחד מהכת"י של רש"י מקשה על הל"ק דהיינו בעיא דר' ירמיה. וזהו ממש קושיית רש"י על הר"י"ף.

ולעיל (יח:): כתבנו ליישב דיש חילוק בין שם המזיק דצרורות לבין החיוב תשלומין, והנידון אם חייב ברה"ר תלוי בשם מזיק, ובזה מסיק ר' זירא דהוי תולדה דרגל, אבל הנידון דהעדאה תלוי בחיוב תשלומין, ובזה מבע"ל לרבא שמא כיון שהוא תם הו"ל בחיוב תשלומין דקרן ונפקא מהחיוב תשלומין דרגל. אבל רש"י על הר"י"ף לית לי' חילוק זה, ולכן דוחה פירוש הל"ק.

ג. אלא דיל"ע, דמבואר דרש"י על הר"י"ף דוחה את הל"ק, וס"ל כהל"ב. ומ"מ מבואר דגרס "ובעטה" בבעיא דר' ירמיה. וזו שיטה חדשה, דמצד אחד מפרש הבעיא דרבא בצרורות כאורחיהו, וכתוס', ולפי"ז אין לנו שום מקור מדברי רבא לומר דכל צרורות הוי רגל, והיה לכאורה אפשר לומר דיש צרורות דרגל ויש צרורות דקרן כו' וכדס"ל להתוס', אבל שיטה זו ס"ל דאינו כן, אלא כל צרורות הוא רגל, ואף שלא למדנו דבר זה מהא דרבא, אבל הוא נלמד מהבעיא דר' ירמיה, דמבע"ל בבעטה, ופשיט לי' ר' זירא דכל צרורות אפילו ע"י שינוי הוי תולדה דרגל לפוטרו ברה"ר.

ד. נמצא דיש ג' שיטות. שיטת הל"ק דבכלל ההלכתא דצרורות הוא ע"כ תולדה דרגל, והבעיא דרבא בצרורות ע"י שינוי ומספק"ל כיון שהוא תולדה דרגל אין לו העדאה, או"ד כיון שהוא משונה יש לו דין תשלומי קרן ואין לו דין תשלומי צרורות. ואף דר' זירא פשט דצרורות ע"י בעיטה הוי תולדה דרגל לפוטרו ברה"ר שמא הל"ק

לחלק בין השם מזיק דצורות (דאינו אלא רגל, דא"א להיות קרן, דקרן היינו הזיקא דגופא), לבין הדין תשלומין דצורות, וכמו שביארנו.

ושי' הל"ב לפי מה שהסכימו עמו התוס' דיש צורות דרגל ויש צורות דקרן ויש צורות דשן. והבעיא דרבא בצורות כאורחייהו, ומספק"ל שמא יש העדאה גם לצורות דרגל, וכמו שביאר תוס' ר"פ, והארכנו בביאור דבריו לעי'. ולפי"ז לא גרסינן בהא דר' ירמיה "ובעטה", שהרי אם בעטה הו"ל צורות דקרן ופשוט דחייב ברה"ר. ויש גם מהדורות של רש"י שאינם גורסים שם ובעטה. ונראה דזהו גם שי' רש"י לעי' (ג: ד"ה בחצי נזק צורות) דכתב דצורות הוי תולדה דרגל משום דמכח רגל הוא דאתו, דמשמע דאי"ז מכלל ההלכתא רק כיון שבא על הילוך רגלה הו"ל רגל, ומינה דכשבא באופן אחר יכול להיות גם תולדה של אב אחר.

אבל שי' הל"ב לפי מה שהוא ברש"י על הרי"ף (וכן ברש"י כת"י שהקשה על הל"ק דהיינו בעיא דר' ירמיה) דאמנם הבעיא דרבא מיירי בצורות כאורחייהו, וכהתוס', אבל מ"מ גרס בבעיא דר' ירמיה גורס ובעטה, ומוכיח מיניה דכל צורות אפילו ע"י שינוי הוי תולדה דרגל. ודוחה הל"ק מכח זה, ומוכח דאינו מחלק בין השם מזיק לבין החיוב תשלומין.

ורש"י לעי' גבי הטלת גללים דכתב דכיון שאינו הזיקא דגופא הו"ל רגל ולא שן, אתיא או כהל"ק, או כהל"ב כפי שהוא ברש"י על הרי"ף.

בשיטת ר"ח

בעא מיניה רבי אבא בר ממל כו' היתה מהלכת במקום שא"א כו'. עי' בפ"י ר"ח דמבע"ל אם חייב נ"ש או"ד כיון דהשתא מיהא בעטה הו"ל צורות וחייב ח"נ. ובהגהות החשק שלמה תמה דאיך יתכן שחייב נ"ש נהי דאינו משונה כאן להתיז אבל סוכ"ס הו"ל צורות. אלא שדייק דגם מלשון הרי"ף משמע דהבעיא היא אם בכה"ג הוי צורות.

והנה שי' ר"ח דטינפה פירות להנאתה דהוי תולדה דשן (ג.) מיירי בהטילה גללים, וביאר רש"י (יח:): שיטה זו דכיון שיש לה הנאה הו"ל שן ואינו בדין צורות. ורש"י פליג דשן היינו הזיקא דגופא אבל כאן שהזיקה ע"י כחה אינו אלא צורות, וממילא שהוא תולדה דרגל. אבל שי' ר"ח שלא נאמר דין צורות אלא במקום שא"א לחייב אלא משום רגל, אבל במקום שאפשר לחייב משום שן לא אכפת לן שהוא צורות.

(נראה דס"ל לר"ח דכיון דכחו כגופו מה לי שאינו הזיקא דגופא, ולא ברגל ההלכתא דצורות מפקיע שאין תולדותיהם כו"ב וכמש"נ לעי', אבל בשן דליכא הלכתא הדרין לסברא דכחו כגופו. וכדחזינן דלסומכוס דליכא הלכתא חייב אפילו על כח כחו. אבל רש"י ס"ל דההלכתא דצורות מפקיע דכחו אינו כגופו בכל האבות.)

ומעתה נראה עוד דס"ל לר"ח שההלכתא דצורות יסודו משום דרגל הזיקו מצוי, אבל כל שהזיק בא ע"י כחו אינו מצוי כ"כ. וכן יל"פ בדברי הרמב"ם בפיה"מ וכמש"נ לעי' (יז). ולכן בשן שאין חיובו משום שהזיקו מצוי, אלא משום שיש הנאה להזיקה, ל"ש הך הלכתא.

ולכן אם היתה מהלכת במקום שא"א להלך בלי התזת צורות והלכה כדרכה והתיזה הרי במקום זה הו"ל הזיקו מצוי לגמרי, ואינו בדין צורות. ולא מבע"ל לרב אבא בר ממל אלא בבעטה, דמספק"ל אם אזלינן בתר ההתזה, והרי הזתה במקום זה הוא מצוי, או"ד כיון דעשתה ע"י בעיטה והיא אינה מצויה דנים זה כמעשה בפנ"ע והו"ל צורות.

ועדיין יל"ע, מה לי אם הוא צורות אם לאו, הרי בלא"ה לא יהא חייב אלא ח"נ משום שהיא משונה והו"ל קרן. ואפש"ל דגם זה תלוי בהך בעיא, דאם אזלינן בתר ההתזה הרי אינה משונה, אבל אי אזלינן בתר המעשה בעיטה הרי היא משונה. וא"כ הכל בכלל הספק, דלצד דאזלינן בתר ההתזה אין כאן לא צורות ולא משונה, ולצד דאזלינן בתר הבעיטה הו"ל גם צורות וגם משונה.

אבל לשון ר"ח יותר משמע דגם לצד דאזלינן בתר בעיטה אינו אלא צורות, אבל לא הזכיר שהוא גם משונה.

ועי' בדברי ר"ח לעי' (יח:): גבי הטילה גללים לעיסה דנחלקו תנאי אם חייב נ"ש או ח"ג, ותלה לי' הגמ' במח' רבנן וסומכוס, ומקשה הרי משונה הוא, ומתרץ הגמ' דדחיק לה עלמא. ופי' ר"ח דכגון זה אינו שינוי כדבעינן למימר לקמן היתה מהלכת במקום שא"א לה שלא להתז צרורות. ודבריו סתומים דמה ענין הבעיא דרב אבא בר ממל להא דדחיק לה בעלמא, וגם הרי בגמ' נקטה בפשיטות דדחיק לה עלמא אינו משונה, והסברא גם פשוטה בזה, ואין שם זכר שיהיה תלוי בבעיא דלא איפשיטא.

ונראה בזה, דמה דקרן תם אי"ח אלא ח"ג הוא משום שאין הבעלים חייבים כ"כ בשמירה ממעשה משונה, כדאמרינן סתם שוורים בחזקת שימור קיימי, ונראה דבהיתה מהלכת במקום שא"א שלא להתז צרורות א"כ אינה בחזקת שימור מהתזה, ול"ש הקולא דמשונה, וגם אינו תלוי בבעיא דרב אבא בר ממל, דלא מבע"ל אלא לענין צרורות, כמבואר בלשון ר"ח כנ"ל, כי הקולא דצרורות אינו תלוי בשמירת הבעלים אלא בעצם השם מזיק אם הזיקו מצוי לגמרי, ובזה מבע"ל דאמנם במקום זה ההתזה מצויה אבל דילמא כיון שבאה ע"י בעיטה שאינה מצויה הו"ל כצרורות שאינו מצוי כ"כ. אבל הא מיהת פשיטא דאינו בדין קרן תם, שהרי במקום זה אין הבהמה בחזקת שמורה מלהתז צרורות.

ומזה למד ר"ח לענין דחיק לה עלמא, דס"ל דבאמת המעשה הטלת גללים לעיסה משונה גם במקום זה, אלא דמ"מ אינו בדין קרן תם כיון שאינה בחזקת שימור מלהטיל גללים לעיסה במקום דדחיק לה עלמא. ודימה זה להיתה מהלכת במקום שא"א לה שלא תתז צרורות ובעטה, דלא מבע"ל אלא לענין צרורות אם אזלינן בתר ההתזה או בתר המעשה בעיטה, אבל משמע לי' דלענין משונה לא מבע"ל דכיון שאין הבהמה בחזקת שימור מלהתז כאן אינו בדין קרן תם.

אלא דיל"ע א"כ דהקולא דצרורות הוא משום שאין הזיקו מצוי כ"כ (ולכן כשיש הנאה להזיקה שאי"צ להחומר דרגל דהזיקו מצוי ומחייבים מכח החומר דשן שיש הנאה להזיקו, ולכן אם הלכה כדרכה והתזתה במקום שא"א שלא תתז פשיטא לן דאינו בדין צרורות, וככל הנ"ל) א"כ איך נפרנס הבעיא דרב אשי אם יש שינוי לצרורות לרביע נזק, והרי בעטה אין הזיקו מצוי כלל ואיך נחייבו מתורת רגל, אלא מאי אית לך למימר דמחייבים מתורת קרן, אבל א"כ למה יהיה דין צרורות בקרן, ולמה לא נאמר דכמו שאין דין צרורות בשן, דשן אינו תלוי אם הזיקו מצוי, כך אין דין צרורות בקרן²⁸. וכע"ז הקשינו לעיל בשיטת הרמב"ם, ותיצנו דכיון שאין השינוי ניכר בצרורות בודאי אינו בשם מזיק דקרן אלא דרגל, ולא מספק"ל אלא בדינים התלויים בחיוב שמירה, ושמא אף לדעת ר"ח נוכל לומר כן.

בעא מיניה ר' ירמיה מר' זירא היתה מהלכת ברה"ר (ובעטה) כו'. מדברי התוס' (ד"ה רב אשי) מבואר דל"ג ובעטה, וכן מוכח לשיטתם דכמו שיש צרורות דרגל כך יש צרורות דשן וצרורות דקרן, וא"כ אם בעטה הו"ל

²⁸ עו"ל בכל זה בדרך אחרת, דגם דין צרורות דאקיל רחמנא גביה הוא משום שמשונה, אלא שהשינוי הוא באופן אחר מקרן תם, דבקרן תם השינוי הוא מה שעושה שלא כדרכה, ובצרורות דאזיל כדרכה השינוי הוא שאינו מצוי שיצאו צרורות ויפגעו בממון הניזק. (ולכן צרורות פטורים ברה"ר כרגל, אף שהם משונים, דלא דמי לשינוי דקרן, דהשינוי דקרן הוא שעושה דבר שלא כדרכה, ואין לה רשות לעשות דברים משונים ברה"ר, אבל השינוי דצרורות אינו אלא שהוא דבר נדיר, אבל הליכת הבהמה היא כדרכה ויש לה רשות ללכת ולהתז).

ולפי"ז יש לפרש למה ס"ל לר"ח דבשן אין דין צרורות, ואילו בקרן יש דין צרורות (עכ"פ לחד צד בבעיא דרב אשי). דשן אין לו דין צרורות, דלא אשכחן שהקילה תורה גבי שן משונה. אבל בקרן יש דין צרורות, דכיון דאשכחן שהקילה תורה בקרן תם, מסתברא דה"ה שיש להקל בקרן דצרורות דגם הוא מלתא דשינוי. ולכן מבע"ל לרב אשי שמא יש שינוי לצרורות לרביע נזק.

ואם הלכה במקום שא"א שלא תתז ויצאו צרורות מהילוכה כדרכה בודאי אינו בדין צרורות, דבמקום זה הרי מצוי שיותזו צרורות, ולכן ל"ש כל הקולא דצרורות. אבל אם בעטה מבע"ל לרב אבא בר ממל אי אזלינן בתר ההתזה, וממילא אין כאן דין שינוי, לא שינוי דצרורות ולא שינוי דקרן תם, או"ד אזלינן בתר הבעיטה שהוא מעשה בפנ"ע, וא"כ הו"ל משונה הן שינוי דצרורות והן שינוי דקרן תם.

והראיה שהביא ר"ח אינו מהבעיא דרב אבא בר ממל, אלא ממה דפשיטא לי' דאם לא בעטה אלא הלכה כדרכה והתזתה אינו משונה, כיון שבמקום זה ההתזה מצויה. ומזה למד דה"ה בהטילה גללים לעיסה במקום דדחיק לה עלמא דבמקום זה אין הטלה זו משונה.

אבל לדרך זה יקשה אם איתא דצרורות הוא מלתא דשינוי, ואם אין הטלת גללים לעיסה משונה כה"ג דדחיק לה עלמא, א"כ כמו שאינו נחשב משונה לידון בדין קרן תם כך לא ייחשב משונה לידון בדין צרורות. והרי בגמ' מפורש דה"ל צרורות.

קרן ממש ופשיטא דחייב ברה"ר. ועי' לעי' (יז). מה שכתבנו להוכיח דגם ר' ירמיה פשיטא לי' דתולדה דרגל הוא, כיון דהוי אורחיה, רק מבע"ל אם בכל זאת יש ללמוד בבנין אב מקרן דכיון דחייב ח"נ חייב גם ברה"ר.

אבל ברש"י יש שינויי נוסחאות, ועכ"פ יש לשון ברש"י דגרס ובעטה, ומ"מ מסיק ר' זירא דתולדה דרגל הוא, ורש"י לשיטתו דס"ל (להל"ק, וגם להל"ב למבואר בדברי רש"י על הר"ף וכמש"נ לעיל) דההלכתא דצוררות היא שיהיה תולדה דרגל דוקא, וכמש"כ רש"י בכתובות (מא:).

אלא דיל"ע כיון דבכלל ההלכתא דצוררות שיהיה תולדה דרגל א"כ מה היה ספיקת ר' ירמיה. והיה אפשר ל דבהא גופא מספק"ל שמא כיון ששינה ה"ל תולדה דקרן. ואפשר לפרש בשני אופנים, דמספק"ל שמא יש צוררות גם לקרן (היינו דמספק"ל בעצם ההלכתא), או דמספק"ל שמא כיון שהוא משונה נעשה קרן ויצא מדין צוררות (וכמש"פ רש"י בל"ק לצד דיש העדאה לצוררות)²⁹.

אבל באמת נראה דזה אינו. דהא הגמ' מיייתי ראייה מהא דר' יוחנן דאין חצי נזק חלוק לא לרשות היחיד ולא לרשות הרבים. ודריש ליה מוחצו את כספו כמבואר לק' (כו.). והנה לפי הך גירסא דהבעיא היא בבעטה דוקא, אבל צוררות כי אורחיהו ודאי פטור ברה"ר, אם נפרש דהבעיא היא אם כשבעטה נעשה תולדה דקרן, א"כ קשה להבין הראיה, והרי זה ודאי דצוררות כי אורחיהו שהוא רגל פטור ברה"ר, וקרן בעלמא חייב ברה"ר, וכל הספק אינו אלא בבעטה והתיזה אם הוא קרן או צוררות, ומה שייך להביא ראייה מדברי ר' יוחנן, והרי ר' יוחנן ודאי לא דיבר מח"נ צוררות אלא מח"נ דקרן, ואם בעטה והתיזה הוי קרן הר"ז בכלל דברי ר' יוחנן, ואם הוא רגל אינו בכלל דברי ר' יוחנן, ועכ"פ אין כאן סרך ראייה.

אלא ע"כ דגם ר' ירמיה פשיטא לי' דצוררות לעולם הוי תולדה דרגל, אפילו ע"י בעיטה. אלא דמספק"ל שמא ילפינן מקרן דכל מעשה משונה חייב עליו ברה"ר, אפילו אם הוא תולדה דרגל. ולכן היה ס"ד דכונת ר' יוחנן לדרוש דכל דין תשלומי ח"נ – הן ח"נ קרן והן ח"נ דצוררות – משכח"ל ברה"ר, ואף דבצוררות כאורחיהו פטור אבל מ"מ משכח"ל דין צוררות ברה"ר ע"י בעיטה. עד דדחי דמשכח"ל בהתיזה לרה"י, או דאין כונת ר' יוחנן אלא לח"נ דקרן.

ב. עוד נראה להוכיח כן ממה שהביא הגמ' ראייה מהמשנה דעל הראשון משלם נ"ש ועל האחרון משלם ח"נ ותני עלה בד"א ברה"י אבל ברה"ר על הראשון פטור ועל השני משלם ח"נ. והקשה בתוס' ר"פ לפי הגירסא דגרסה ובעטה, אבל צוררות כי אורחיהו פשיטא דפטור ברה"ר, א"כ למה מקשה לר"ז דוקא, הרי גם לאידך צד של הספק קשה דהמשנה לא מייירי בבעטה, דהא קתני דעל הראשון משלם נ"ש, ולא נראה לאוקמה כר"ט. ולא ידעתי למה לא הקשה טפי, דא"א לאוקמה בבעטה דא"כ איך קתני בברייתא דעל הראשון פטור, וצ"ע. ועכ"פ להך לשון ברש"י דגרס ובעטה תתסער הקושיא למה מקשה לר"ז דוקא, הרי המשנה והברייתא לא מייירי בבעטה (כדמוכח ממה שחייב על הראשון נ"ש ברה"י ופטור ברה"ר כנ"ל), וא"כ השני הוי צוררות כי אורחיהו והו"ל להיות פטור ברה"ר.

אכן בשינויי נוסחאות (פרנקל) עמד ע"ז ות' דלהך צד דצוררות ע"י בעיטה חייב ברה"ר אפשר לאוקמה בדרסה על הראשון ואח"כ בעטה בשבר והתיזה על השני, עיי"ש.

והוא תמוה, דא"כ השני הוי קרן ממש, ומה מחלק הברייתא בין הראשון לבין השני, הרי אין החילוק כלל בין הראשון והשני אלא בין כלי שדרסה עליו דהו"ל רגל ופטור ברה"ר וכלי שבעטה בו דהו"ל קרן וחייב ברה"ר, ודין בעטה משכח"ל גם בראשון, ודין דרסה משכח"ל גם בכלי השני, ולא הו"ל לברייתא לחלק בין ראשון לשני כלל, אלא בין דרסה לבין בעטה.

אבל למש"נ י"ל דהברייתא לא מייירי בדין קרן, דהרי קאי על המשנה והמשנה באה בעיקר לבאר כיצד הרגל מועדת. וכונת הברייתא דעל הראשון לעולם אי"ח ברה"ר מדין רגל, אבל על השני יכול להתחייב מדין רגל, והיינו ע"י שבעטה שבר, דכיון שהוא צוררות הו"ל רגל, וכיון שהוא משונה חייב ברה"ר.

²⁹ ואע"ג דלשון הספק הוא "לקרן מדמינן ליה או"ד תולדה דרגל הוא", דמשמע דאין צד שהוא תולדה דקרן ממש רק "לקרן מדמינן ליה", אבל אפשר דאין דיוק זה מוכח, דהא גם רבא נקט לשון זה בבעיא דיש העדאה לצוררות, ומ"מ פי' רש"י בל"ק לצד דיש העדאה לצוררות היינו משום דיצא מתולדה דרגל ונעשה תולדה דקרן. אבל למש"נ לעיל דלא מספק"ל אלא מצד הדין תשלומין, אבל השם מזיק הוא ודאי רגל, אפשר דמש"כ נקט לשון זה בדואי אינו תולדה דקרן ממש מצד השם מזיק. ולפי"ז שוב יש לדייק גם בדברי ר' ירמיה דלא מספק"ל שיהיה תולדה דקרן ממש.

ג. ומ"מ צ"ב מסברא מאי מספק"ל לר' ירמיה, כיון דפשיטא דצורות הוא לעולם תולדה דרגל, מהי הסברא לומר דכיון שבעטה ניליף מקרן שחייב ברה"ר.

והיה אפש"ל עפ"י שיטת הר"ף והרמב"ם דטעמא דשן ורגל פטורים ברה"ר שום שהוא אורחיה ויש לה רשות להלך ברה"ר ולהזיק כדרכה, והיינו כשלא בעטה, אבל אין לה רשות לבעוט, כדחזינן מדין קרן דחייב ברה"ר, ולכן גם כשהיה ע"י צורות שהוא תולדה דרגל שמא חייב ברה"ר. אבל מדברי רש"י לק' (עמ' ב' ד"ה הא אורחיה הוא) לא משמע דס"ל כהר"ף והרמב"ם, וכמו שיתבאר במקומו א"ה.

ושמא יש לבאר דפטור שו"ר ברה"ר כולל גם שא"ח לשמרה מלדרוס בהילוכה, אבל מדין קרן ילפינן דחייב לשמרה מלבעוט ומלהזיק באופן משונה, וכיון שחייב לשמרה מביעוט שמא ממילא כשבעטה והתיזה הרי פשע בחיוב שמירה מבעיטה וחייב אף שהוא תולדה דרגל. ואכתי צ"ה.

[דף י"ט ע"ב]

סוגיא דכשכשה בזנבה

שיטת רש"י

הר"ף בריש מכילתין והרמב"ם (פ"א נזק"מ ה"ח) והרשב"א בסוגיין משמע שהבינו שכונת הגמ' דטעמא דרגל פטור ברה"ר משום דאורחיה. אבל לשון רש"י לא משמע כן ממש"כ (ד"ה הא אורחיה הוא) "והוי תולדה דרגל", ומבואר דכיון שהוא אורחיה הוא תולדה דרגל ולכן פטור, ואילו להר"ף ודעימיה הוא להיפך רגל פטור משום שהוא אורחיה. ומבואר דרש"י מפרש דפטור רגל הוא גזה"כ, או גם אם טעמא אית ביה אבל אי"ז ענין וכונת סוגיין, ואין כונת הגמ' כאן אלא שכשכשה בזנבה כיון שהוא אורחיה חשיב רגל ונכלל בגזה"כ דרגל פטור ברה"ר. ולפי"ז צ"ב מה מוסיף טעמא דכי יאחזנה בזנבה וילך. ולא משמע שהגמ' חזר טעם זה.

ונראה דכיון דס"ל לרש"י דפטור רגל הוא גזה"כ, וכל שהוא אורחיה חשיב רגל להיות בכלל הפטור, א"כ עיקר גדר אורחיה הוא "הליכה כאורחיה", דכל שעושה כדרכה דרך הילוכה הוי בכלל רגל. ולכן, אילו היה שייך ורגל שהבעלים ילכו אחריה ויאחזו בזנבה הייתי אומר שאין כשכוש זנבה בכלל הליכה כדרכה, דאף שבדאי טבע הבהמה לכשכוש בזנבה, אבל אין כשכוש זה חלק מהליכתה כדרכה, שהרי יכולה ללכת בלי כשכוש, אם יאחזו הבעלים בזנבה. ולזה בא הטעם דכי יאחזנה בזנבה וילך, דההליכה הרגילה של הבהמה היא בלי שיאחזו הבעלים בזנבה, ולכן גם הכשכוש בכלל הליכתה כדרכה.

אלא דיל"ע איך הבין הגמ' מעיקרא, מקמי שחילק דהאי אורחיה הוא, מהו הסברא דכי יאחזנה בידה וילך. ולא משמע מדברי רש"י שהפירוש בזה מתחלף מהס"ד למסקנא. ונראה, דרש"י פי' הבעיא מעיקרא דמבע"ל אם כשכוש הוי אורחה, ועל זה ענה לו וכי יאחזנה בידו כו', וס"ד דבטעם זה לבד מספיק שייחשב הליכה כדרכה, שכל דבר שעושה הבהמה בשעת הילוכה ואין הבעלים יכולים למנעה הוי בכלל הליכה כדרכה, ויקשה דא"כ גם בקרן נאמר כן, ומה בין קרן לרגל. ולזה תירץ דנגיחה כיון שהוא משונה בעצם ל"ש לומר דנחשב חלק מההליכה כדרכה, ורק כשכוש בזנבה שמצד עצמו אינו משונה הוא ששייך לומר שנעשה חלק מההליכה כדרכה, כנ"ל.

והנה הרמב"ם (סופ"א נזק"מ) כתב דהבעיא דסוגיין לא איפשיטא, ומשמע דמפרש דמש"א וכי יאחזנה בזנבה וילך לא קאי אכשכוש יתירא, אלא אכשכוש כאורחיה. ודלא כהרשב"א והראב"ד שפירשו שכונת הגמ' בסברא זו להכריע הבעיא דכשכוש יתירא, וכמו שיבואר לפנינו. ולדעת הרמב"ם צ"ב מה הוסיף הגמ' בטעם זה דכי יאחזנה בזנבה, ולא הו"ל אלא לומר דאורחיה הוא. ונראה גם בדעתו כמה שכתבנו בדעת רש"י, דבא הגמ' לבאר למה כשכוש בזנבה הוי בכלל הליכה כדרכה, משום שא"א לה ללכת בלי כשכוש, כיון שאין סברא שהבעל יהיה צריך לאחזו בזנבה.

שיטת הרשב"א

הרשב"א פי' דכיון שדרכה לכשכש אינו יכול לשמרה מלכשכש א"כ יכלא אותה בבית או יאחז בזנבה, ולא חייבתו תורה בכך. ומקשה הגמ' א"כ קרן תם נמי. ותל' דלאו אורחיה הוא, דסתם שוורים בחזקת שימור קיימי, רק שהתורה קנסה אותו, משא"כ כשכוש בזנבה אם היה צריך לשמרה מזה היה צריך לאחוז בזנבה כל שעה.

ודבריו סתומים לכאורה, חדא מש"כ דטעמא דקרן תם משום שסתם שוורים בחזקת שימור קיימא, ומשמע שמפרש כן דברי הגמ' דהאי אורחיה הוא, והרי הגמ' בא ליתן טעם למה קרן חייב, ואילו מה שסתם שוורים בחזקת שימור קיימא הוי טעם לפטור.

ואם כונתו לומר דאיה"נ היה צ"ל פטור מה"ט דכי יאחזנה בקרנה וילך, אלא שהוא קנס, א"כ העיקר חסר מן הגמ', ועוד למ"ל להגמ' טעמא דהאי לאו אורחה כלל, וכן הרשב"א למ"ל טעמא דבחזקת שימור קיימא. ולא הו"ל לומר אלא דהתם קנסא הוא. ועוד צ"ב, אפילו אם הוא קנס, למה לא קנסה תורה גם בכשכוש בזנבה.

ועוד דבגמ' (טו). אמרו דפלג"נ קנסה משום דסתם שוורים בחזקת שימור קיימא, ולמה לא אמרו טעמא דכי יאחזנה בקרנה וילך.

עו"ק מה יענה הרשב"א לקרן מועד. והרשב"א באמת כתב שקושיית הגמ' מקרן תם, ותמוה למה לא הקשו מקרן מועד, ושם לא שייך התירוץ דסתם שוורים בחזקת שימור קיימא.

עו"ק מה יענה הרשב"א למ"ד פלגא נזקא ממונא וסתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימא.

גם סיום דברי הרשב"א מש"כ דבכשכוש היה צריך לאחוז בזנבה כל שעה, ומשמע דבקרן אי"צ לאחוז בה כל שעה, צריך פירוש.

ב. והנה בעיקר מש"כ הרשב"א בביאור טעמא דכי יאחזנה כו' דלא חייבתו תורה בכך לכאורה הפירוש דאינו מחוייב בשמירה זו, וממילא שהוא אנוס. אבל מדברי הרמב"ם (פ"א נזק"מ ה"ח) מבואר באופן אחר, דכיון שיש לבהמה רשות ללכת כאן וכאן ודרכה להזיק דרך הילוכה פטור, ומבואר דהפטור אינו משום שהבעלים אנוסים מלשמרה אלא משום שהבהמה יש לה רשות ללכת כדרכה ולהזיק דרך הילוכה.

ונראה דגם הרשב"א לכך נתכוון. דכיון שהתורה לא חייבתו לאחוז בזנבה, או לכלאה בבית, ע"כ דהיא נתנה רשות לבהמה ללכת כדרכה ולהזיק, ולמה ישמרנה הבעלים מדבר שיש לה רשות לעשות.

ועי' ברא"ש ריש מכילתין שכתב בביאור דברי הרי"ף דרגל פטור ברה"ר משום שאורחה ללכת ולהזיק ואינו מחוייב ללכת אחריה כל שעה, וברור דמפרש כן לדברי הגמ' דכי יאחזנה בזנבה כו' דזהו טעם הפטור, ועל דרך הרשב"א. ולק' (כ.) בסוגיא דקופצת כתב הרא"ש דטעם הפטור ברה"ר שום שלא היה לו לבעל הפירות להניח שם פירותיו. ומבואר מזה דס"ל על דרך הרמב"ם, דאין הפטור משום שהבעלים אנוסים מלשמרה, אלא משום שיש לה רשות ללכת וממילא אין לבעל הפירות תביעת נזקין עליו, דלא הו"ל להניח פירותיו במקום שהבהמה יש לו רשות ללכת ולדרוס.

ועל זה מקשה הגמ' דגם בקרן תם נימא כן, דכיון שיש לה רשות ללכת ברה"ר ואינו מחוייב לאחוז בקרנה א"כ ע"כ יש לבהמה רשות לבהמה תמה ללכת כדרכה ולנגוח. ומתרץ האי לאו אורחיה, ומפרש הרשב"א דסתם שוורים בחזקת שימור, ותמהנו דזהו טעם לפטור, אבל למבואר כונתו הרשב"א מבוארת, דברגל מה שלא חייבתו תורה לאחוז ברגלה ובזנבה מגלה דיש לה רשות ללכת ולדרוס, אבל בקרן אף שהתורה לא חייבתו לאחוז בקרנה, אבל אי"ז משום שיש לה רשות ללכת ולנגוח, אלא משום שהיא משומרת ממילא מלנגוח דסתם שוורים בחזקת שימור קיימא.

ג. ונראה עוד, דהרשב"א לא ביאר מנא לן דלא חייבתו תורה לאחוז ברגלה ובזנבה, אבל נראה שהוא נלמד מעצם הדין דובער בשדה אחר דשן ורגל פטורים ברה"ר, דמזה חזינן דלא חייבתו תורה ללכת אחריה ולשמרה. אבל גילוי זה הוא רק בנזקי אורחה, אבל בקרן שהוא משונה לא שמענו שיש לה רשות ללכת ולנגוח, אפילו אם היא תמה, דאף דאי"ח נזק שלם, אלא ח"נ ומשום קנסה, ומבואר דאלמלא הקנס היה פטור לגמרי, אבל לאו היינו טעמא משום שיש לה רשות לנגוח, דבודאי אין לה רשות לנגוח, אלא שהבעלים אי"צ לאחוז בקרנה משום שממילא סתם שוורים בחזקת שימור קיימא.

ומובן למה בקרן תם קנסה תורה, ולא ברגל, דברגל שאינו משונה ואילו לא היה רשות לדרוס היה צריך ללכת אחריה תמיד, ע"כ התורה נתנה לה רשות ללכת ולדרוס, ואין שם מעשה מזיק כלל, ולמה נקנסו אותו כי היכי דלנטריה לתורה, מה לנו שישמור בהמתו כיון שהיא עושה ברשות. משא"כ בקרן דבעצם אין לה רשות לנגוח, אלא שהוא פטור מנזק שלם משום שהוא סומך על השמירה דסתם שוורים בחזקת שימור קיימא, בזה קנסה אותה תורה כי היכי דלנטריה נטירה מעלייתא.

וא"ת למה יש לה רשות לדרוס, ואין לה רשות לנגוח, פשוט משום שאין לה רשות אלא לעשות את הדברים שהם אורחה דרך הילוכה. אבל מה שאינה אורחה אין לה רשות לעשות. אלא דהיא הנותנת דגם אין הבעלים חייבים לשמרה מזה, דבחזקת שימור קיימא מהדברים שאינם אורחה.

ד. ועדיין יל"ע, כיון דסוכ"ס פטור רגל וכן כשכשה בזנבה נלמד מקרא, דכל שהוא אורחיה פטור ברה"ר, א"כ למה הוצרך הגמ' לבאר טעמא דקרא דכי יאחזנה בזנבה, וכדביאר הרשב"א דממה שפטור ברה"ר ילפינן דלא חייבתו תורה בכך, ומה זה נצרך לביאור דין כשכשה בזנבה, ולכ' אינו אלא טעמא דקרא, והעיקר הו"ל לתרץ דהוא אורחיה והוי בכלל רגל.

וביותר קשה דהרשב"א כתב בסו"ד שהמשיב ידע שהבעיא היא בכשכוש יתירה שמשונה קצת ומבע"ל אם דומה לרגל או לקרן, וא"כ אינו מובן כלל ענה לו וכי יאחזנה בזנבה, הרי גם בקרן תם אי"ח לאחוז בקרנה, אבל מטעם אחר משום שהוא בחזקת שימור מלעשות מעשה משונה, וא"כ סוכ"ס הבעיא במקומה עומדת אם כשכוש יתירה דמיא לרגל או לקרן.

ונראה דאדרבא מזה גופא הוא שלמד הרשב"א דהמשיב ידע שהבעיא היא בכשכוש יתירה, ועל זה אמר וכי יאחזנה בזנבה וילך. דאם לא כן אינו מובן למה הוצרך לבאר טעמא דקרא, ולא הו"ל אלא לומר דהתורה פטרה רגל ברשות הרבים, והא דמיא לרגל שהוא אורחיה. אלא דבא להכריע הבעיא דכשכוש יתירה, והוא, דבודאי לא חייבתו תורה ילך אחריה ולשמרה, וכדמוכח מעצם פטור שן ורגל ברה"ר, וזהו מש"א וכי יאחזנה בזנבה כו', וא"כ גם מכשכוש יתירה פטור מה"ט. ועל זה הקשה הגמ' דא"כ גם בקרן נימא הכי, ות' דהתם איכא טעמא אחרינא דלאו אורחיה הוא ובחזקת שימור קיימא, והיא משומרת ועומדת, וזה ודאי ל"ש בכשכוש יתירה, דאף שמשונה קצת אבל הוא יותר מאורחיה מקרן, כמש"כ הרשב"א, ובודאי אינה משומרת מכשכוש יתירה, ומ"מ לא חייבתו תורה לילך אחריה, וע"כ דיש לה רשות להזיק גם בכשכוש יתירה. וזה הכלל, דאינו צריך לילך אחריה, דהדברים שצריכים לחוש שתעשה, יש לה רשות לעשות, והדברים שאין לה רשות לעשות כי הם משונים גם אי"צ לחוש להם ובחזקת שימור קיימא.

ה. ואכתי פש לבאר מה יענה הרשב"א למ"ד פלגא נזקא ממונא, וסתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימא. והרי לאותו מ"ד ע"כ צריך לילך אחריה ולשמרה, וא"כ לא יהיה נפשט הבעיא דכשכוש יתירה³⁰. וגם למה פטור בשן ורגל, כיון שצריך לילך אחריה ולשמרה. ונראה דאיה"נ, סוגיין כמ"ד פלג"נ קנסא, אבל למ"ד פלג"נ ממונא באמת צריך ללכת אחריה ולשמרה, ולית לי' הסברא דכי יאחזנה בזנבה וילך, ולדידיה פטור שן ורגל גזה"כ הוא, אבל לאו משום שא"צ לילך אחריה. ואין לתמוה ע"ז כ"כ, דאפשר דבנידון סוגיין נחלקו, וה"ט גופא דמ"ד פלגא נזקא קנסא, משום דפשיטא לי' דיסוד פטור שן ורגל ברה"ר הוא ששום שלא רצתה תורה לחייבו ללכת אחריה ולשמרה, דכי יאחזנה ברגלה וילך, והוקשה לו א"כ איך חייב על נזקי קרן, הרי אי"צ ללכת אחריה ולשמרה, וע"כ דלנזקי קרן אינה צריכה שימור, כי סתם שוורים בחזקת שימור קיימי³¹. אבל המ"ד דפלגא נזקא ממונא ס"ל דחייב ללכת אחריה ולשמרה, ומה שפטור על נזקי שו"ר הוא גזה"כ³² ודוקא במידי דאורחה, אבל במידי דלאו אורחה חייב בשמירתה ובנזקה.

³⁰ וא"ל דלמ"ד זה באמת צריך לאחוז בקרנה, דא"כ גם בזנבה שמא צריך לאחוז, ואיך פשט הגמ' את הבעיא. אלא ע"כ דפשיטא לגמ' דכיון שהתורה פטרה אותו משן ורגל ע"כ דלא חייבה אותו תורה ללכת אחריה כלל, כי אם היה חייב ללכת אחריה לשמרה היה חייב גם בנזקי שו"ר.

³¹ וא"ת א"כ יהיה חייב ברה"ר על נזקי שן ורגל של בהמה מועדת, שהרי מחוייב ללכת אחריה ולשמרה. זה אינו, דכיון דבסתם בהמה אי"ח ללכת אחריה ולשמרה, ע"כ נתנה לה רשות ללכת כדרכה ולהזיק במידי דאורחה, ואין לבעל הפירות להניח פירותיו ברה"ר, וכמש"כ הרא"ש בסוגיא דקופצת (כ). וממילא דגם כשהיא מועדת לא בטלה רשות זו. אבל אילו לא היו סתם שוורים בחזקת שימור, והיה צריך ללכת אחרי כל הבהמות, א"כ לא היה שום סיבה לתת לה רשות לשבר בדרך הילוכה, והיו בעלי פירות רשאים להניח פירותיהם ברה"ר. ומזה למד דסתם שוורים בחזקת שימור קיימי, ופלגא נזקא קנסא.

³² ואפשר שמודה דענין הגזה"כ הוא דיש לה רשות לשבר כאורחה דרך הילוכה, אבל לאו משום שא"צ ללכת אחריה ולשמרה.

ו. ועי' בגמ' לעי' (טו:) והשתא דאמרת פלגא נזקא קנסא האי כלבא דאכל אימרי ושונרא דאכלה תרנגולא משונה הוא ולא מגבינן בבבל. ובפשוטו הכונה דאילו למ"ד פלג"נ ממונא מגבינן בבבל. אבל תוס' והרשב"א פירשו דלמ"ד פלג"מ פטור לגמרי, דא"א ללמוד חיובא מקרן, דקרן אורחיה הוא. ותמהו המפרשים איך אפשר ל דקרן אורחיה הוא, ומשונה פטור, והרי מפורש במשנה (יט:) דאכלה כסות וכלים חייב ח"נ, והרי בודאי אכילת כסות וכלים הוא משונה. ובשטמ"ק תי' דגם לפי התוס' דקרן אורחיה הוא, אבל אינו אורחיה כ"כ כמו רגל. וא"כ יש ג' דרגות, אורחיה ממש וזהו רגל וחייב נ"ש ופטור ברה"ר, משונה קצת וזהו קרן וחייב ח"נ וחייב ברה"ר, ומשונה לגמרי וזהו כלבא דאכל אימרא ופטור לגמרי. והדברים צ"ב.

אבל לפמש"נ הדברים ברורים, דהנה נתבאר מדברי הרשב"א דההבחנה בין אורחיה ללאו אורחיה נוגע לשני ענינים, חדא דיש לה רשות ללכת ברה"ר ולהזיק במידי דאורחיה, וזהו טעם פטור רגל ברה"ר, ואילו כל שאינו אורחיה אין לה רשות לעשות כן ברה"ר ולכן קרן חייב ברה"ר. ועוד ענין שני, דכל שאינו אורחיה הוי בחזקת שימור, ואי"ח ממון, ולמ"ד פלג"נ קנסא זהו דין ח"נ דקרן, דקנסא הוא, דמן הדין לא היה לו להתחייב כלל כיון שהוא בחזקת שימור. ולדידיה שני הענינים תלויים זב"ז, דס"ל דלא חייבתו תורה ללכת אחריה ברה"ר ולשמרה, אלא סומך על מה שהיא בחזקת שימור מנזקי קרן, ואילו בנזקי רגל שאינה בחזקת שימור מהם באמת יש לה רשות ללכת ברה"ר ולהזיק, וכמש"נ.

אבל למ"ד פלג"נ ממונא גם רגל וגם קרן אינם בחזקת שימור, ומ"מ יש לה רשות ללכת ולהזיק בנזקי רגל, ואין לה רשות ללכת ולהזיק נזקי קרן. וצ"ל דגם לדידיה אף דס"ל דקרן הוי אורחיה לענין שאינה בחזקת שימור שלא תיגח, כי הנגיחה שכיחה, אבל אינה אורחיה לענין שנאמר שהתורה נתנה לה רשות לנגוח דרך הילוכה, דבודאי לא נתנה התורה רשות לבהמה להזיק דרך הילוכה אלא במידי שכל הבהמות עושות כן דרך הילוכם, כשן ורגל, ואין נגיחה בכלל זה.

ומש"כ תוס' דלמ"ד פלג"נ ממונא קרן הוי אורחיה, היינו דהוא אורחיה לענ"ז שהוא שכיח ואינה בחזקת שימור שלא לנגוח, ולכן צריכים הבעלים לשמרה מלנגוח, ואם נגחה חייב לשלם מן הדין, ולכן פלג"נ ממונא.

אבל כלבא דאכל אימרא הוא אינו שכיח כלל, וסתם כלבא הוא בחזקת שלא יאכל אימרא, וא"א לחייב את הבעלים ממון על זה. ולכן למ"ד פלג"נ קנסא חייב מדין קנס, דהרי ס"ל דגם מנזקי קרן הויא בחזקת שימור ומ"מ חייבה אותו תורה קנס כי היכי דלנטריה, וא"כ ה"ה כלבא דאכל אימרא, אבל למ"ד פלג"נ ממונא לא מצינו קנס זה בתורה, ובקרן חייב פלג"נ ממונא כי הוא אורחיה – דהיינו שכיח – ולא בחזקת שימור קיימא, אבל בכלבא דאכל אימרא שהוא באמת בחזקת שימור א"א לחייבו ממון, ואילו קנס לא שמענו, ופטור לגמרי.

שיטת הראב"ד

הראב"ד כתב דגם מתחילה ידעו שהבעיא היא בכשכוש יתירא, דאילו כשכוש מועט פשיטא דפטור דאורחיה הוא ואי"צ לזה סברא מן הצד דכי יאחזנה כו'. ופשט דכיון דכשכוש מועט הוי אורחיה מאי הו"ל לעבד לכשכוש יתירא – וזהו מש"א וכי יאחזנה בזנבה וילך.

פשטות הלשון משמע דכיון שרשאית לכשכוש מועט דהוא אורחיה, ממילא פטור גם על כשכוש יתירא דהוא אנוס על זה דמאי הו"ל למעבד.

וקשה דא"כ כשהקשה הגמ' אי"ה קרן נמי וכי יאחזנה בקרנה וילך יהיה צל"פ דהקושיא היא דגם על זה הוא אנוס, דכיון שעצם ההליכה היא אורחיה מאי הו"ל למעבד בנגיחה. אבל א"כ מה תירץ דהתם לאו אורחיה, הרי סוכ"ס הוא אנוס.

ב. ותחילה חשבתי שמא הך "מאי הו"ל למעבד" דקאמר הראב"ד אין הכונה שהוא אנוס, אלא דלא חייבתו תורה לאחוז בזנבה וילך, וממילא מאי הו"ל למעבד, ועל דרך הרשב"א, וגם הקושיא מקרן והתירוץ יפרש על דרך הרשב"א וככל מש"נ.

אלא שלשון הראב"ד מש"כ דכיון דכשכוש מועט אורחיה הוא מאי הו"ל למעבד מכשכוש יתירא משמע דאילו לא היה כשכוש מועט אורחיה היה צריך באמת לאחוז בזנבה, ורק משום שכשכוש מועט הוי אורחיה הוא

דאי"צ לאחוז בזנבה ומאי הו"ל תו למעבד, ואי"ז מובן, והרי סוכ"ס לא חייבתה תורה לאחוז בזנבה, ומה לי אם כשכוש מועט הוא אורחיה אם לאו.

ומשמע דהראב"ד מפרש דהגמ' מתחילה חשב דמש"א וכי יאחזנה בזנבה וילך הוא סברא כללית דאי"צ ללכת אחר בהמתו, וע"ז פריך מקרן, ומתרץ האי אורחיה והאי לאו אורחיה, פי' דכשכוש בעצם הוא אורחיה, דהיינו כשכוש מועט הרגיל, ואין לו לאחוז בזנבה, וממילא מאי הו"ל למעבד מכשכוש יתירא. אבל בקרן שכולו משונה, באמת צריך לאחוז בקרנה. ואף שאי"צ לאחוז ברגלה ובזנבה, אבל בקרנה צריך לאחוז.

אבל אינו מובן וכי הכשכוש מצוה הוא, ונהי דאלמלא החשש דכשכוש יתירא היתה הבהמה רשאית לכשכש כרצונה, אבל השתא דאיכא חשש כשכוש יתירא נימא דצריך לאחוז בזנבה כמו שצריך לאחוז בקרנה, והבהמה תצטרך לותר על הכשכוש.

ג. ושיל"פ דגדר רגל הוא הליכה כדרכה (וכמש"נ לעי' בדעת רש"י), ואפשר שהוא גזה"כ או דטעמא אית בה דהתורה נתנה לה רשות ללכת כדרכה ולשבר, ועכ"פ כללא הוא דמה שעושה תוך הליכה כדרכה ברה"ר פטור עליו. והנה כשכוש מועט הוא אורחיה, וא"כ הוא בודאי בכלל הליכה כדרכה, אבל ספק הגמ' הוא בכשכוש יתירא, ויסוד הספק הוא דהכשכוש יתירא מצד עצמו הוא משונה, אבל מצד שני הרי הבהמה עושה כן תוך כדי הליכה כדרכה, ואפשר דיש להחשיבה כחלק מההליכה כדרכה. וזה ספק כללי כשהולכת כדרכה ותוך כדי כך מזיקה במעשה משונה אם נחשב כנזקי רגל או לא³³.

ומסקנת הגמרא דכל שאפשר לחייבו לשמרה מהמעשה המשונה, בלי לעכבה מההליכה כדרכה, הוא נידון בפנ"ע כמעשה משונה. אבל כל שאי אפשר לשמרה מהמעשה המשונה אא"כ יעכבה מההליכה כדרכה, נחשב חלק מההליכה כדרכה, ובכלל רגל הוא.

וסדר השו"ט הוא, דתחילה פשט לי' וכי יאחזנה בזנבה וילך, וס"ד דזה מושכל ראשון דא"א לחייבו לאחוז בזנבה, וממילא דהכל בכלל הליכה כדרכה – שהרי אין אפשרות לחייבו לעכבה מכשכוש אא"כ נחייבו שלא יניח לה ללכת ברה"ר כלל – ופטור עליה.

ומקשה הגמ' מקרן, שהנגיחה נחשבת מעשה משונה, אף שעושה כן תוך כדי הליכה כדרכה, ולמה גם שם לא נאמר וכי יאחזנה בקרנה וילך, וייחשב הכל בכלל הליכה כדרכה.

ומתרץ דהתם כל נגיחה לאו אורחיה היא, וא"כ באמת צריך לאחוז בקרנה, ואין הנגיחה נחשבת חלק מן ההליכה כדרכה. משא"כ בכשכוש, הרי כשכוש מועט הוי אורחיה ובכלל ההליכה כדרכה, רק כשכוש יתירא הוא משונה, ומאי הו"ל למעבד הרי אין לו דרך למנעה מכשכוש יתירה ולהניחה לעשות כשכוש מועט, והרי כשכוש מועט הוא חלק מההליכה כדרכה, נמצא שאינו יכול למנעה מכשכוש יתירה אא"כ יעכבה מכשכוש מעט, וכשכוש מעט הוא חלק מההליכה כדרכה, ולכן גם הכשכוש יתירא נעשה חלק מההליכה כדרכה, ופטור.

וזהו מש"כ דכיון דכשכוש מעט אורחיה הוא מאי הו"ל למעבד מכשכוש יתירא, דכיון דא"א לעכבה מכשכוש יתירא אא"כ יאחז בזנבה, ובזה ימנע אותה גם מכשכוש מעט שהוא אורחיה ובכלל הליכה כדרכה, לכן הכל בכלל הליכה כדרכה.

ד. בחי' ר' נחום הקשה דבראב"ד מבואר דהבעיא היא הן לענין אם חייב ברה"ר והן לענין אם חייב ח"נ או נ"ש. והקשה דהסברא שכתב הראב"ד דמאי הו"ל למעבד לכ' אינו מועיל אלא לפוטרו ברה"ר, אבל אינו סיבה לחייבו נ"ש. ולדברינו ניחא ברוחא, דכיון דמאי הו"ל למעבד נעשה חלק מההליכה כדרכה, ודינו כרגל לכל דבר.

ה. הרמב"ם פסק דכשכוש יתירא הוי ספק ולכן ברה"ר פטור ואם תפס חצי נזק אין מוציאים מידו. ובחי' ר' נחום דייק למה לא כתב הרמב"ם נפק"מ גם לענין רה"י דחייב ח"נ ואם תפס נ"ש אין מוציאים מידו. ואם נאמר שהרמב"ם מפרש הסוגיא על דרך הראב"ד יתכן דס"ל דלא שייך הספק אלא לענין רה"ר, דפטור רגל ברה"ר הוא משום שיש לה רשות ללכת כדרכה, כמבואר ברמב"ם, ובזה מספקא לן אם כשכוש יתירא הוי חלק מההליכה

³³ ולהראב"ד מסתבר שהוא שונה לגמרי, ודלא כמש"כ הרשב"א שמשונה קצת. דהרשב"א כתב כן עפ"י דרכו שספיקת הגמ' הוא אם כשכוש יתירא הוי אורחיה או משונה, אבל להראב"ד הוא ודאי משונה, רק הספק הוא אם זנים אותו כרגל כיון שעושה כן דרך הילוכה.

כדרכה. אבל ברה"י דאין הליכה כדרכה טעם לפטור, לא דיינינן אלא על מעשה הכשכוש עצמו אם הוא אורחיה אם לאו, ובזה ס"ל להרמב"ם דפשיטא שהוא משונה³⁴.

וזו לכאורה סברא נכונה ושוב הדרא קושיא לדוכתה על הראב"ד דמשמע מדבריו דלמה דמסקינן דכשכוש יתירא הוי בכלל הליכה כדרכה (דהראב"ד ס"ל דהבעיא נפשטה) ה"ה דברה"י חייב נ"ש, וכנ"ל. ולעיל כתבנו משום דנעשה חלק מההילוך כדרכה, אבל לכאורה זה שייך דוקא לענין פטורא ברה"ר ומה זה ענין לנ"ש ברה"ר.

ושי"ל דכמו שברה"ר הכשכוש יתירא אין לו שמירה בפנ"ע ולכן נידון כחלק מההליכה כדרכה, כך ברה"י כיון שאין לו שמירה בפנ"ע והרי הבעלים חייבים לשמרה מכשכוש מועט דאינה בחזקת שימור לענ"ז לכן ל"ש לומר שהיא בחזקת שימור מכשכוש יתירא, כי הכל שמירה אחת, ולכן חייב על הכשכוש יתירא נזק שלם כמו על הכשכוש המועט.

כשכשה באמתה

הק' ראשונים (תוס' ר"פ, רבינו ישעיה בשטמ"ק) דממנ"פ אם הוא אורחיה ודאי הוי רגל, ואם אינו אורחיה הוי קרן אף שאין כונתו להזיק, והוכיחו כן מכמה גמרות דקרן אינו תלוי אלא במשונה ולא בכונתו להזיק. התוס' ר"פ מוכיחו מדברי שמואל בגמ' (טז:) דארי שטרף ברה"ר חייב כיון שהוא משונה, אף שודאי אין כונתו להזיק אלא לאכול. ורבינו ישעיה מוכיחו מהא דתרנגול שהושיט ראשו לתוך כלי זכוכית ותקע דחשיב לי' הגמ' (יח:) קרן, אף דפשוט שאין כונתו להזיק.

קצ"ע למה לא הביאו גם הגמ' (טו:) כלבא דאכל אימרא דמשונה וחשיב קרן, ומפורש בתוס' שם דאין כונתו להזיק (שהרי כונתו רק לאכול הכבשים), וכ"כ הנמוק"י שם דמכאן שמענו דכל מילי דלאו היינו אורחיה אע"ג דיש הנאה להזיקו תולדה דקרן הוי לכל מילי.

ב. אבל מאידך אשכחן בכ"מ דתלה הגמ' קרן בכונה להזיק:

לעי' (ב:) מאי שנא קרן דכונתו להזיק כו'. ואפשר דהכונה שם דאין להחמיר באב דקרן יותר מבתולדות, כיון דגם שם כונתה להזיק. אבל א"כ בכלבא דאכל אימרא וכיו"ב מנ"ל שתולדותיהם כיו"ב.

ועי' רש"י שם (ד"ה בעיטה) וז"ל ואהכי הוו תולדה דקרן דכוונתן להזיק כי קרן ואין הנאה להזיקה כי קרן ואין הזיקו מצוי תדיר עכ"ל. הרי שתלה קרן בכונתה להזיק³⁵.

וכן לעי' (ה:) ולמ"ד קרן עדיפא שכונתה להזיק כו'. אכן גם שם י"ל דהכונה לענין מילף קרן דקרא משאר אבות.

ובגמ' (כו.) דא"א ללמוד כופר ברגל מקרן, דקרן כונתה להזיק.

וכן בגמ' (מא.) דבהמה שרבעה וקטלא פטור מכופר, למ"ד אין כופר ברגל, דאין כונתה להזיק.

וקשה מכל הנך מהראיות שהביאו הראשונים – מארי שטרף, ותרנגול שהושיט ראשו, וכלבא דאכל אימרא – דקרן אינו תלוי אלא במה שהוא משונה.

³⁴ אבל א"א לומר שהרמב"ם מפרש בסוגיא לגמרי כהראב"ד, דהרי הראב"ד מפ' דמש"א וכי יאחזנה בזנבה וילך קאי על כשכוש יתירא, ועי"ז פשט הבעיא, ואילו הרמב"ם מפרש דמש"א וכי יאחזנה בזנבה וילך קאי אכשכוש כדרכה, ולא על כשכוש יתירא, ולכן הבעיא לא נפשטה. ומ"מ אפשר דגם להרמב"ם הבעיא היא על דרך הראב"ד, דכיון דכשכוש מועט נעשה חלק מהליכה כדרכה, כיון שא"א לה ללכת בלא כשכוש (דכי יאחזנה בזנבה כו'), שמא גם כשכוש יתירא, אף שמצד עצמה הוא משונה, נעשה חלק מההליכה כדרכה, וכמש"נ לדעת הראב"ד.

³⁵ והרש"ש תי' שדברי רש"י הם אליבא דמ"ד פלגא נזקא ממונא. וכונתו מסתמא דהגמ' שם בא לבאר דברי ר"פ דיש מהם כיו"ב ויש מהם לאו כיו"ב, ור"פ הרי ס"ל פלג"נ ממונא. ולר"פ קרן אינו משונה, כמש"כ תוס' (טו:), ועי"כ דתלוי בכונה להזיק. אבל עדיין יקשה מכל שאר המקומות שנביא שתלה הגמ' קרן בכונתה להזיק. גם בדברי התוס' (טו:) הוכחנו לעיל דאין כונתם דקרן הוי אורחיה ממש, רק כונתם דהוי אורחיה לענ"ז דלאו בחזקת שימור קיימא. אבל אינו אורחיה ל"כ שיהיה לבהמה רשות לעשות כן ברה"ר.

ג. עי' ברא"ש שכתב דמבע"ל אם הוי קרן כיון דלאו אורחיה לכשכש באמתה או"ד כיון דאין כונתה להזיק לא דמי לקרן אלא לרגל דכיון דאין כונתו להזיק א"כ למה תעשה כשכוש זה, אלא דאורחיה בכך.

וקשה דמשמע דהספק הוא אם הוא אורחיה, ואילו בגמ' משמע שהספק הוא אם הוי ככונתו להזיק.

והדברים סתומים, מאי האי דקאמר "למה תעשה כשכוש זה". ולמה גם בכלבא דאכל אימרא ובתרנגול שהושיט ראשו וארי שטרף לא נשאל למה תעשה כן. וגם מה שייך לומר דע"כ אורחיה הוא.

גם מבואר מדברי הרא"ש דלהצד דהוי כקרן היינו קרן תם, וכן מפורש בהמשך דברי הרא"ש דלהך צד משלם ח"נ. אבל בשטמ"ק בשם רבינו ישעיה ותוס' ר"פ כתבו דגם להצד דהוי כקרן היינו קרן מועד. וצ"ב ביסוד פלוגתייהו.

ד. ונקדים, דעי' לשון השטמ"ק (ב. ד"ה ורבינו תם פירש) וז"ל דאפילו למ"ד תנא שור לקרנו, דלאו מצוי הוא, דמצוי משמע דבר המזיק כדרכו בתדירות בלא הרגש, וקרן בהרגשה וכונה הוא מזיק כו' עכ"ל לעניננו.

וכן עי' במאירי (י.) גבי דש בנירו דהוי קרן כתב וז"ל שור שדש... ונתכון "לכך" הרי זה תולדה של קרן עכ"ל. ולא כתב שכונתה להזיק. וכן בתו"י שם כתב שאין כונתה להזיק. רק שכונתה "לכך", היינו שזה מעשה שחויץ לטבעה רק עושה "בהרגשה וכונה".

וכן עיין לשון המאירי (טו:) גבי תולדות של קרן נגיפה כו' וז"ל ובכלל אלה כל שהוא משונה וכונתו לכך עכ"ל. שוב דייק ולא כתב שכונתה להזיק, רק שכונתה לכך, לאפוקי דבר שעושה בלא הרגש וכונה כלל, רק מחמת טבעה.

ומכל זה מבואר דגדר דמש"א בכ"מ דקרן כונתו להזיק, עיקר ההדגשה אינה מה שעושה להזיק, אלא מה שעושה בכונה. והוא, דדבר שעושה מחמת טבעה בלא שום התעוררות מיוחדת ובלא "כונה והרגש", זהו רגל, אבל מה שחורג מטבעה אלא נעשה ב"כונה והרגש" הוא נקרא קרן. כי הבהמה כשעושה בטבעה הוא בלא שום התעוררות וכונה אלא בדחף טבעה, אבל דבר שעושה חוץ מטבעה הוא בכעין רצון וכונה, אף שודאי אינה ככונת בנ"א שהוא בדעת גמורה, אלא כעין כונה, וזהו "כונה והרגש".

ונמצא דכונה להזיק ומשונה הכל אחד, שעושה בכונה והרגש ולא מחמת דף טבעה.

ולבאר יותר, דבודאי עיקר החילוק בין רגל לקרן הוא דקרן הוא משונה ולכן היא בחזקת שימור מזה, דמהיכ"ת שתעשה חוץ לטבעה, ומאיך חייב ברה"ר דאין לה רשות ללכת אלא להזיק לפי טבעה הרגיל, וכמה שנתבאר לעי' בסוגיא דכשכשה בזנבה. אלא שאין גדר משונה תלוי בתדירות, שלא נתנה התורה שיעור כמה צריך להיות תדיר כדי שייחשב רגל, אלא הוא תלוי בטבעה, דכל מה שנכלל בטבעה של הבהמה חשיב רגל, וכל החורג מטבעה אלא עושה בכונה והרגש הוי קרן.

ועי' תוס' לעי' (יז. ד"ה דרסה על הכלי) וז"ל אור"י דאיצטריך לאשמועינן דסד"א דמשונה הוא כיון דדרסה כ"כ בחוזק שניתז השבר על כלי אחר ושברו ומסתמא להזיק נתכוונה עכ"ל, ודבריהם צ"ב דפתח במשונה וסיים בכונה להזיק, אבל נראה דדריסה בחוזק אפשר שעושה כן מחמת טבעה, וכן הוא האמת, אבל סד"א דהוי סימן שעושה מחמת כעס, ומעשה הנעשה בכעס הוי בכלל כונה והרגש, דומיא דנגיחה.

ה. ובזה יובנו דברי הרא"ש. דכשכשה באמתה בודאי הוא התלבשות היצר ואינה בכונה והרגש, ולא דמי לכלבא דאכל אימרא או לארי שטרף, דהתם עושה בכונה והרגש שרוצה לאכול, ואינו כשן שהרי הוא חוץ מדחף טבעה אלא בכונה והרגש, אבל כשכשה באמתה בודאי אינו ענין של כונה והרגש, אלא דמ"מ כשכוש זה אינו טבעה הרגיל, דהוא תקיפות היצר ביותר, ועי' תוספות (מא.) דרבעה וקטלא הוי שן דזו טבעה ולא דמי לכשכשה באמתה דמשונה קצת, ולכן מספק"ל שמא כמו שדבר הנעשה בכונה להזיק חשיב יציאה מטבעה, שהכונה להזיק נחשבת כונה והרגש, שמא גם הך תקיפות היצר כיון שאינה היצר הרגיל של בהמה אפשר שג"כ מוציא כשכוש זה מכלל טבעה, והוי קרן. או דילמא כיון דסוכ"ס אין כאן כונה והרגש, א"כ "למה תעשה כן", דאין לבהמה אלא שני מיני עשייה, מה שעושה מחמת טבעה, ומה שעושה בכונה והרגש, והך כשכוש שאינו בכונה והרגש ע"כ הוא נחשב טבעה, אף שהוא בתקיפות יתירא.

ויל"ע לשיטה זו מאי האי דמבע"ל לעיל בכשכוש יתירא דזנבה, דלכאורה אינו בכונה והרגש אף שהוא משונה, ולמה ייחשב קרן. וצ"ל דלהצד שהוא משונה באמת נחשב בכונה והרגש, ולא דמי לכשכשה באמתה שהוא בתקיפת היצר.

ו. אבל תוספות ר"פ ורבינו ישעיה (מובא בשטמ"ק) יש להם שיטת אחרת, דעי' בדבריהם שתחילה כתבו דקרן אי"צ להיות כונתה להזיק אלא כל שהוא משונה הו"ל קרן, ותוס' ר"פ הוכיחו מארי שטרף, ורבינו ישעיה הוכיחו מתרנגול שהושיט ראשו לכלי זכוכית. ולפי"ז הקשו דממנ"פ אם הך כשכוש באמתה הוא משונה פשיטא דהו"ל קרן תם. ואם אינו משונה פשיטא דהו"ל רגל. ומאי קמבע"ל.

(אבל להרא"ש כשכוש באמתה באמת משונה (עכ"פ קצת) אלא שברור לן שאינו בכונה והרגש, ד"למה תעשה כן", אלא הוא בתקיפת היצר, ולכן מבע"ל אם תקיפת היצר הוי ככונה ורצון.)

ותירצו דלעולם כשכוש באמתה אינה משונה, אבל כיון דיצרא תקפה מספק"ל שמא דמי לכונה להזיק והוי כקרן מועד.

ודבריהם צ"ע, דכיון שכבר הוכיחו דגדר קרן אינו תלוי בכונה להזיק אלא במשונה, וכשכוש באמתה אינו משונה, א"כ מהיכ"ת שייחשב קרן מועד. ולכאורה צ"ל דקרן תם וקרן מועד יש להם גדרים שונים, דקרן תם היינו משונה, אבל קרן מועד אינו משונה (שהרי הורגלה לעשות כן) אלא גדר קרן מועד הוא שכונתה להזיק. (ועי' רש"י לק' (מא: גבי חזא ירוקא.)

אבל תימה דלפי"ז ארי שדרס ואייעד לא ייחשב קרן מועד (אלא שן), שהרי כיון דאייעד כבר אינו משונה, וגם אין כונתו להזיק, כמו שהשריש תוס' ר"פ בר"ד. והרי בגמ' (טו:) מפורש דארי שטרף ואייעד הו"ל קרן מועד (עי"ש בסוף הסוגיא).

ודברי תוס' ר"פ הם כסותרים זא"ז, דמתחילת דבריו מוכח דארי שטרף אין כונתו להזיק, ואילו מהמשך דבריו ומפירושו בסוגיין מוכח דגדר קרן מועד הוא שכונתה להזיק, והרי בגמ' לעיל מפורש דארי שטרף ואייעד נעשה קרן מועד³⁶.

ז. ונראה בדעתם דס"ל דגדרי קרן תם וקרן מועד ודאי קרובים זל"ז, דגדר קרן תם הוא שהוא מעשה משונה חוץ לטבעה, וקרן מועד כבר אינו משונה דנעשה אורחיה אבל עדיין אי"ז טבע כל הבהמות אלא טבע נוסף שהורגלה בו. אבל לעולם אי"צ כונה להזיק, וכמו שהוכיחו מארי שטרף ומתרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית. ומזה הוכיחו דע"כ כשכוש באמתה אינו משונה, כי אם היה משונה וחוץ לטבעה ע"כ היה נחשב קרן תם ולא היה מקום לספק הגמ'. אע"כ דהכשכוש אינו משונה, דהרבה בהמות עושות כן לפרקים בשעת יחומם, ולכן הא ודאי שאינו כקרן תם. אבל מבע"ל לגמ' שמא הוא כקרן מועד, דאף שהרבה בהמות עושות כן לפרקים אבל כיון שאי"ז טבען הרגיל תמיד רק התלבשות היצר לפרקים כשתקפה יצרה שמא אינו נידון כטבען הרגיל של הבהמות אלא טבע נוסף בשעת תקיפת היצר, ודמי מצד זה לשור נגח שנוגחת בכעסה והוא טבע נוסף של התפרצות היצר ואינו הטבע הרגיל של בהמות. או דילמא קרן כונתה להזיק, ולכן הוא בודאי דבר שחוץ לטבע כל הבהמות, אבל תקיפת היצר של כשכשה באמתה הוא דחף פנימי של כל הבהמות לפרקים, והו"ל טבעיה ואורחיה.

³⁶ שמא היה אפשר"ל דגם קרן מועד אינו תלוי בכונה להזיק, אלא גדר קרן – הן קרן תם והן קרן מועד – הוא שעושה בכונה והרגש, וכמו שנתבאר לעי' בשיטת הרא"ש. ומש"א הגמ' בסוגיין דקרן "כונתה להזיק" עיקר ההטעמה הוא שנעשה בכונה והרגש, ו"להזיק" הוא רק אופן אחד של כונה והרגש. ולכן ארי שטרף ואייעד הו"ל שפיר קרן מועד, כיון שנעשה בכונה והרגש. ומה שהוכיחו בר"ד מארי שטרף ומתרנגול שהושיט ראשו דקרן תם אינו תלוי בכונה להזיק אלא במשונה, כונתם דאינו תלוי בכונה להזיק ממש אלא במה שהוא משונה דעי"ז ידעינן שעושה בכונה והרגש.

אבל הוא דוחק טובא דלפי"ז לשון "כונה להזיק" בדבריהם אינו דומה ללשון "כונה להזיק" בגמרא בסוגיין, דבגמרא הכונה שנעשה בכונה והרגש לאפוקי מה שנעשה בטבע, ואילו בדבריהם הכונה שנעשה בכונה להזיק ממש לאפוקי הנעשה בכונה אחרת.

גם מסברא קשה לפרש כן דא"כ מאי קשיא להו מעיקרא, נימא דכשכוש באמתה אמנם משונה אבל אינה בכונה והרגש, ד"למה תעשה כן", אלא הוא בתוקף היצר בעלמא, ולא דמי לארי שטרף דבודאי עושה בכונה והרגש שרוצה לאכול מה שטורף. וכמש"נ בדעת הרא"ש.

וניחא קושיין, דלעולם לא קרן תם ולא קרן מועד צ"ל בכונה להזיק, כמו שהוכיחו מארי שטרף ואייעד. אלא דהגמ' מספק"ל אם תקיפת היצר של כשכוש באמתה נחשב טבע נוסף חוץ לטבע הרגיל של כל הבהמות, דומיא דשור נגח דאייעד, או"ד הך תקיפת היצר עצמה הו"ל מטבע הבהמות והו"ל אורחיה.

ח. נמצא הן לשי' הרא"ש ודעימיה והן לשי' תוס' ר"פ ורבינו ישעיה קרן אי"צ להיות כונתה להזיק ממש, וכדמוכח מארי שטרף ותרגול שהושיט ראשו וכלבא דאכל אימרא, ואפילו קרן מועד אי"צ להיות כונתה להזיק ממש, כדמוכח מארי שטרף ואייעד דהו"ל קרן מועד, אף שאין כונתו להזיק.

אבל החילוק בין השיטות הוא דלהרא"ש ודעימיה קרן היינו הנעשה "בכונה והרגש" (כלשון השטמ"ק (ב). בשם ר"ת), שכונתה "לכך" (כלשון המאירי), ומש"א הגמ' בכ"מ דקרן כונתה להזיק זהו אופן אחד של כונה והרגש, והגמ' נקט אופן זה משום קרן דקרא, אבל יש גם אופנים אחרים, כגון ארי שטרף, שאין כונתה להזיק אבל מ"מ הוא נעשה בכונה והרגש. ואילו לתוס' ר"פ ורבינו ישעיה קרן תם היינו דבר שהוא משונה וחורג מטבעה, וקרן מועד הוא שקנתה הבהמה טבע זה וכבר אינו משונה אצלה אבל גם אינו טבע כל הבהמות.

ולרבינו ישעיה ותוס' ר"פ נראה דהגמ' דקאמר בכ"מ דקרן כונתה להזיק, משום קרן דקרא נקט כן, ואינו אלא דוגמא של יציאה מטבעה, שמחמת כעס ורצון להזיק היא יוצאה מטבעה.

ונפק"מ לענין דבר שהוא משונה וחוץ לטבעה אבל ברור לנו שאינו בכונה והרגש, כמו כשכוש באמתה אם ננקוט שהוא משונה, דלהרא"ש זהו ספק הגמ' דמספק"ל אם יצא תקפה דומה לכונה והרגש, ואילו לתוס' ר"פ ורבינו ישעיה אם היה משונה פשיטא שהיה נחשב קרן תם כיון שהוא משונה וחוץ מטבעה, ומה לי שאין שם כונה והרגש. וספק הגמ' הוא דוקא בדבר שאינו משונה אלא שהוא בתקיפת היצר אם התלבשות היצר נחשב בעצם כיציאה חוץ מטבעה.

סוגיא דדליל

רש"י פי' דבאדיי אדויי בעל הדליל פטור, שלא נתקל אדם בבורו. ותוס' פליגי וס"ל דבעל הדליל חייב משום אש, כאבנו סכינא ומשאו שנפלו ברוח מצויה, שהתנגול כרוח מצויה. והוכיחו כן – שהתנגול כרוח מצויה – ממה שאמר הגמ' דאי לא אצנעיה פושע הוא. וצריך ליישב דעת רש"י.

ועי' נחלת דוד מה שתירץ דלא אמרינן דאש חייב ע"י כח אחר מעורב בו אלא כשהאש מזיק בעצמו רק הרוח מוליכו, אבל כאן הדליל אינו יכול להזיק אלא ע"י כח התנגול. ועצם הסברא מצינו ברשב"א ורבינו יונה בב"ב (כו.) בסוגיא דרקתא עיי"ש. אבל נראה דליישוב פרש"י כאן אי"צ לזה, ולשיטת רש"י עצמו קושיא מעיקרא ליתא, וכמו שיתבאר.

ב. דעי' לק' (כב:) דמקשה הגמ' לריש לקיש דס"ל אשו משום ממונו מהמשנה דהמשלח את הבעירה ביד חש"ו פטור, והרי כיון דלריש לקיש אשו משום ממונו למה לא יתחייב המשלח משום ממונו, שהאש הוא ממון המזיק, ופשע בשמירתו, וכמו במוסר שורו לחש"ו דבעל השור חייב אם הזיק.

והנה ממה שהגמרא מקשה לריש לקיש דוקא, מבואר דלר' יוחנן דאשו משום חציו ניחא, דאין כאן חציו של המשלח אלא של החש"ו. וכמש"כ רש"י שם (ד"ה ור' יוחנן) דחציו דחרש הם.

והקשו התוס' (שם) דממנ"פ אם חש"ו דומה לרוח מצויה א"כ יקשה גם לר' יוחנן, למה אינו חייב משום חציו, ומ"ש מאבנו סכינא ומשאו שנפלו ברוח מצויה והזיקו דרך הילוכם דחייב משום אש. ואם חש"ו דומה לרוח שאינו מצויה א"כ גם לריש לקיש לא יקשה, דאין כאן פשיעה.

ותירצו תוס' דלחייב משום ממון המזיק די בפשיעת הבעלים, אבל לחייב משום חציו צריך שיהיה קרוב לודאי שהרוח יוליכו, ומסירת לחש"ו אמנם הוא פשיעה, כמו במסר שורו לחש"ו דחייב, אבל אינו קרוב לודאי.

ולמדנו א"כ יסוד מוסד, דלחייב על אשו משום חציו לא סגי בפשיעת הבעלים, אלא צריך שיהיה רוח מצויה וקרובה לודאי שיוליכו.

ג. והנה הגמ' שם מתרץ לדעת ריש לקיש דאיה"נ אם מסר שלהבת לחש"ו חייב על אשו משום ממונו, והמשנה לא פטרה אלא כשמסר להם גחלת, דלא חשיב פשיעה לחייבו כלל.

וקאמר הגמ' עוד דר' יוחנן פליג ופוטרי אפילו כשמסר להם שלהבת. ופרש"י דר' יוחנן לטעמיה דאשו משום חציו, וחציו דחרש הוא.

ותמהו התוס' דהא מסקנת הגמ' דר' יוחנן מודה דאשו נמי משום ממונו. וא"כ במסר להם שלהבת יתחייב עכ"פ מדין אשו משום ממונו. ולכן פי' התוס' דר' יוחנן ס"ל דשלהבת לא ברי הזיקא כמו שור, וגם בדין אשו משום ממונו לא חשיב פשיעה לחייבו.

והגר"א (ח"מ ת"ח ס"ק ט"ו) כתב שדעת רש"י דלמסקנת הגמ' הדר ביה ר' יוחנן וחזר לסבור דחייב על מסירת שלהבת³⁷. אבל התוס' ר"ד החזיק בשיטת רש"י דר' יוחנן לשיטתו דאשו משום חציו וביאר דאע"ג דראשון פשע אין לנו ללכת אחר פשיעתו של ראשון אלא אחר מעשיו של שני עיי"ש³⁸. והיינו דאף דגם הפיקח הרי לא שמר את אשו משום ממונו, אבל כיון דאצל החרש הו"ל חצו, ואצל הפיקח אינו אלא ממונו, לכן אין לנו ללכת אחר פשיעתו של ראשון בשמירת ממונו אלא אחר מעשיו של שני, שזו סיבה קרובה יותר, ומיחסים ההיזק לחרש ולא לפיקח³⁹.

ולפירוש זה מש"א הגמ' צוותא דחרש קא גרם הכונה דכיון שיש שם חציו של חרש ממילא בטל חיוב ממונו המזיק של בעל האש.

ד. והנה אנן קיי"ל כר' יוחנן דאשו משום חציו, ולמש"נ להתוס' בכל פשיעה בשמירת אשו – הן בהולכת רוח והן בהלכות חש"ו או תרנגול – צריכים לדון הן מדין אשו משום חציו והן מדין אשו משום ממונו, כיון דר' יוחנן אית לי' שני הדינים. ולכן, אפילו במקום שאינו קרוב לודאי שהרוח יוליכו, נהי דא"ח משום אשו משום חציו, וכמו שייסדו התוס' לק', אכתי נוכל לחייבו משום אשו משום ממונו.

ועפ"ז יש לבאר דברי התוס' בסוגיין שהוכיחו דתרנגול הוי כרוח מצויה ממש"א הגמ' דאם בעל הדליל לא הצניעו ובא תרנגול והוציאו לרה"ר ונתקל בו אדם בעל הדליל נחשב פושע וחייב משום בור. והוכחתו צ"ב, דהגמ' מיירי לחייבו מדין בור, ולזה סגי בפשיעה, אבל לחייב משום אשו משום חציו הרי בעינן שיהיה קרוב לודאי, כמו שהוכיחו התוס' לק', ומנא לן דהתזת התרנגול הוי קרוב לודאי. אבל לק"מ, דאיה"נ א"א לחייב בעל הדליל מדין אשו משום חציו, שהרי אינו קרוב לודאי שהתרנגול ינתזו, אבל כונת התוס' שבעל הדליל חייב מדין אשו משום ממונו, דהרי גם ר' יוחנן אית לי' אשו משום ממונו.

ה. אבל לשיטת רש"י דאין בעל הדליל חייב, וקשה אמאי אי"ח מדין אשו משום ממונו. וכאן לכאורה ל"ש לומר ד"צוותא דתרנגול" קא גרם, דהרי גם התרנגול אינו אלא ממונו של בעל התרנגול, וא"כ למה יתחייב בעל התרנגול יותר מבעל הדליל.

אכן עי' בתוס' ר"ד כאן שהסכים עם שיטת רש"י דאין בעל הדליל חייב משום אש, וביאר וז"ל דכיון דשני עביד מעשה בטלה הגרמתו של ראשון עכ"ל. והלשון לכאורה דומה מאד למש"כ גבי מסירת שלהבת לחש"ו, דאין לנו לילך אחר פשיעתו של ראשון אלא אחר מעשיו של שני. אלא שקשה כנ"ל תינח גבי חרש שהוא אדם המזיק, שפיר י"ל דיש לייחס הנזק לחרש ולא לפקח, דאצל הפקח הוא חציו והוי מעשה החרש עצמו, משא"כ אצל הפקח אינו אלא ממון המזיק דחייב משום פשיעת הבעלים שלא שמרו, ובזה קאמר התוס' ר"ד דיש לנו לילך אחר מעשיו של שני ולא אחר פשיעתו של ראשון. אבל כאן הרי גם התרנגול אינו אלא ממון המזיק והבעלים חייבים על שלא שמרו, וא"כ למה נאמר שהנזק חשיב מעשיו של התרנגול, והגרמתו של בעל הדליל, אדרבא,

³⁷ ולא הבנתי וכי ר' יוחנן עצמו הוא שר"ט ומסיק חזר לומר דאשו נמי משום ממונו, כדי שנאמר שמה שפטר במסירת שלהבת היה קודם חזרה, וצל"ע בכונת הגר"א.

³⁸ אלא דיל"ע לפי"ז למה במסר לו סילתא גוזא ושרגא חייב, דפרש"י דודאי פשע ראשון, והתוס' ר"ד חולק דסוכ"ס אין ללכת אחר פשיעתו של ראשון, ומפרש בע"א דמיירי שהדליק הדליקה באופן שיכול ללכת לגדיש ועשה החש"ו שומר עיי"ש. דברי רש"י תמוהים לכ' דהא לשיטתו גם במסירת שלהבת פשע דמה"ט חייב לריש לקיש, ומ"מ פטר ר' יוחנן משום דס"ל דחציו של חרש גרמו, וא"כ מ"ש כשמסר לו סילתא גוזא ושרגא. ושמא כונת רש"י דראשון פשע כ"כ דהוי כרוח מצויה קרוב לודאי, דחשיב חציו של פקח ג"כ.

³⁹ ועי' בפנ"י שתירץ דעת רש"י דכיון שהחרש עשה מעשה בממונו של פיקח א"א לחייב הפיקח כלום, וכמש"כ התוס' עצמם לעי' ו. לענין בור המתגלגל דכל היכא דאדם עשה מעשה היזק מדעתו ע"י ממונו שלחבירו רק העושה מעשה חייב. אבל נראה שזו סברא אחרת מסברת התוס' ר"ד, והוא על דרך דברי הראב"ד וההשלמה שיובאו בהמשך.

נימא שהוא מעשיו של הדליל והגרמתו של בעל התרנגול, והרי מה בין זה לזה, הן הדליל והן התרנגול מזיקים בעצמם ומחייבים הבעלים על שלא שמרם. ומאי קאמר התוס' ר"ד דיש לנו לילך אחר מעשיו של שני ולא אחר הגרמתו של ראשון.

גם לשון התוס' ר"ד צ"ב מיהו "השני" ומיהו "הראשון", דלא משמע דקאי אתרנגול ודליל, דבודאי לשון ראשון ושני קאי אבני אדם, דהיינו בעל הדליל ובעל התרנגול, אלא דא"כ מ"ק דשני עביד מעשה, הרי בעל התרנגול לא עביד מעשה יותר מבעל הדליל, דזה לא שמר את תרנגולו וזה לא שמר את דלילו.

ועו"ק דמה יענה התוס' ר"ד לדברי הגמ' (כג.) דפריך ונחייב נמי לבעל הגחלת עיי"ש, הרי מבואר דאף שהאש הוא חציו של הכלב (לר' יוחנן) מ"מ יכולים לחייב גם את בעל הגחלת, ומאי שנא ממש"כ התוס' ר"ד כאן דיש לנו לילך אחר מעשיו של שני (דהיינו התרנגול) ולא אחר פשיעתו של ראשון.

ונראה דבזה באמת צריכים אנו לסברת הנחלת דוד שאין הדליל מזיק מחמת כובדו, אבל לא כהנחל"ד שפירש דלכן לא חשיב אש כלל, אלא רק לענ"ז דכיון שהתרנגול מזיק בכחו משא"כ הדליל אינו מזיק בכחו אלא בכח התרנגול לכן מיחסים האחריות להיזק לבעל תרנגול ולא לבעל הדליל.

והוא כעין סברת הגמרא ד"צוותא דחרש קרא גרם" – ומכאן הדמיון בין לשונות התוס' ר"ד בשני המקומות – דכמו דס"ל לר' יוחנן דכיון שהחרש מזיק ע"י חציו (דאשו משום חציו) משא"כ הפיקח מזיק ע"י ממונו⁴⁰ לכן מיחסים המעשה היזק לחרש יותר, שנחשב סיבה קרובה יותר, כך עד"ז אף שההיזק נעשה ע"י הדליל והתרנגול אבל כיון שההיזק נעשה בכחו של התרנגול לכן יש לנו ליחס האחריות להיזק לבעל התרנגול דממונו עביד מעשה, ולא לבעל הדליל דממונו רק סייע להיזק. וזהו מש"כ דכיון דשני עביד מעשה, היינו ממונו של שני שהוא בעל התרנגול, בטלה הרגמתו של ראשון, היינו הגרמתו של ממונו של בעל הדליל.

אבל לק' (כג.) גבי כלב שנטל גחלת הרי מדובר באש, ול"ש סברת הנחל"ד, ושם באמת אין סיבה ליחס ההיזק לכלב יותר מאשר לגחלת.

ומדויק שלשון התוס' ר"ד כאן אף שדומה ללשונו לקמן, אבל יש ביניהם חילוק, דלק' גבי צוותא דחרש פי' שיש לנו לילך אחר מעשיו של שני ולא אחר "פשיעתו" של ראשון, וכאן לענין תרנגול ודליל כתב דכיון דשני עביד מעשה בטלה "הגרמתו" של ראשון. ד"פשיעתו" היינו פשיעה בשמירת ממונו, והענין דיש לנו ליחס השריפה לחרש שהיזק בגופו ולא לפקח שהיזק ע"י פשיעה בשמירת ממונו. ואילו "הגרמתו" היינו מה שהדליל הוא מגורמי ההיזק אבל אין ההיזק מכחו וכובדו של הדליל, ולכן יש לנו ליחס ההיזק לבעל התרנגול ולא לבעל הדליל.

ו. ועי' בראב"ד (בחידושו, וכן בהשגות פ"ב נזק"מ ה"י) שהסכים עם שי' רש"י והתוס' ר"ד דבעל הדליל פטור, וביאר משום דכח תרנגול הוא. ולכאורה כונתו ג"כ לסברא הנ"ל.

אלא שלשון הראב"ד דכחו דתרנגול הוא נראה שהוא לקוח מהגמ' לעיל (ו.), דתוס' ורוב ראשונים גרסי שם "אי בהדי דקא אזלי קא מזקי כחו הוא", ודלא כרש"י שמחקו עיי"ש טעמיה, ומבואר דבור המתגלגל והיזק דרך הילוכו חשיב כחו של המגלגל ובעל הבור פטור, אכן דעת התוס' דהיינו דוקא כשהמגלגל הוא אדם בר דעת, אבל בעל ההשלמה פי' שם דגם אם גלגלה בהמה חשיב "כחו" ובעל הבהמה הוא דחייב, ובעל הבור פטור. וברור דגם הראב"ד פירש כההשלמה ולכן על משקל דברי הגמרא שם כתב כאן דכחו דתרנגול הוא.

וכן בעל ההשלמה בעצמו בסוגיין הסכים עם פרש"י ופירוש להדיא דבעל הדליל פטור משום שהוא כבור המתגלגל דאסקינן דהוא כח דבהמה ובעל האבן פטור עיי"ש.

וכן הוא במאירי לעיל וכאן. נמצא דזו שיטה רווחת בין חכמי פרובנס.

ובפשוטו שזו שיטה אחת עם שיטת התוס' ר"ד. אמנם התוס' ר"ד לא הזכיר את הגמ' לעיל (ו.), וגם לא נקט לשון זה דכחו הוא, ואפשר דלא גרס ל' לעי' וכשיטת רש"י שם שמחקו, ולכן לא נקט התוס' ר"ד לשון זה ד"כחו הוא", אבל הסברא היא אותה סברא.

⁴⁰ כמו שהוכיחו התוס' מהגמ' דחרש חשיב רוח מצויה רגילה לחייב הפיקח משום פשיעה בשמירת ממונו, אבל אינו כרוח מצויה הקרובה לודאי לחייב הפקח מדין אשו משום חציו.

אבל באמת נראה דיש חילוק בין סברת הראב"ד וההשלמה לבין סברת התוס' ר"ד. דלשון הראב"ד וההשלמה – שהוא לשון הגמרא (ו.) לפי גירסתם ופירושים – ד"כחו הוא" משמע דכונתם לומר דהתרנגול עשה כל ההיזק, והדליל אינו אלא כגזרן ביד החוצב. ונחשב שהתרנגול עשה כל ההיזק, והדליל לא היה אלא ככלי בידי התרנגול⁴¹.

אבל לשון התוס' ר"ד אינו משמע כן, כי הסברא הזאת שהדליל הוא כגזרן ביד החוצב אצל התרנגול, ולכן נחשב שכל ההיזק נעשה ע"י התרנגול, היא בעיקר סברא מצד התרנגול והדליל עצמם, שרואים שהתרנגול עשה ההיזק לבד, ולא הדליל. אבל התוס' ר"ד שדיבר על "הראשון" ועל "השני" – דהיינו בעל התרנגול ובעל הדליל – משמע דאמנם גם הדליל סייע בנזק, אלא שאנו דנים על מי להטיל האחריות, על בעל התרנגול או על בעל הדליל, אם הנזק מתיחס יותר לפשיעת בעל התרנגול או לפשיעת בעל הדליל, ובזה קאמר דיש לנו לומר דכיון דממונו של בעל התרנגול עביד מעשה לכן כל הנזק מתיחס אליו, ובטלה הגרמתו של בעל הדליל בנזק. וזו סברא אחרת⁴².

ז. והנה לק' (כב.) בסוגיא דגמל וחנווני נחלקו ההשלמה והראב"ד בביאור שאלת הגמ' במסכסכת "חנווני אמאי חייב", דהראב"ד ס"ל דהכונה שבעל הגמל צ"ל חייב בכל, דכחו הוא, וכמו בתרנגול דאדיי אדויי דבעל התרנגול חייב בכל ובעל הדליל פטור, דכחו דתרנגול הוא. וההשלמה פליג וכתב דסברא זו – ד"כחו הוא" – ל"ש באש, כי האש מזיק מעצמו ולא מכח הגמל.

ונראה דגם הראב"ד לא אמר אלא במסכסכת, אבל כשהולך האש ומדליק הלאה ודאי דגם בעל האש חייב, כדמוכח מקושיית הגמ' גבי כלב שנטל גחלת דמקשה הגמ' (כג.) דנחייב לבעל הגחלת.

והנה הרמב"ם (פ"ב נזק"מ ה"ח) כתב שאם בעל הגחלת לא שמר את אשו, בעל הכלב לבד חייב על מקום ההנחה, ובעל האש לבד חייב על שאר הגדיש. והוא תמוה, דעל מקום הגחלת בעל הכלב חייב לבדו, ועל שאר הגדיש בעל הגחלת חייב לבדו. ואיך הדין מתהפך כחומר חותם. אמנם מקור הרמב"ם כתב האבן האזל שלמד מסתירת דברי הגמ' דלגבי מסכסכת פריך הגמ' (כב.) חנווני אמאי חייב, והרמב"ם מפרש כהראב"ד דהכונה שבעל הגמל יתחייב הכל, דכחו הוא, ואילו גבי כלב שנטל חררה פריך הגמ' (כג.) להיפך דנחייב בעל הגחלת, והרמב"ם מפרש דכונת הגמ' שיתחייב בעל הגחלת לבדו (אבל תוס' פי' דהכונה שיתחייבו גם בעל הגחלת וגם בעל הכלב), ולכן מחלק הרמב"ם דבמסכסכת רק בעל הגמל חייב, וכן מקום ההנחה בכלב, אבל בשאר הגדיש רק בעל הגחלת חייב. אבל הסברא קשה כנ"ל.

ויש לפרש זה, דלגבי מקום ההנחה וכן במסכסכת כיון דכחו של בעל הכלב ובעל הגמל הוא הו"ל האש כגזרן ביד החוצב, וכדין אבן המתגלגל ברגלי בהמה לדעת ההשלמה והראב"ד ודעימיהו דכחו דתרנגול הוא. ואף שההשלמה חילק דבאש לא שייך זה, הרמב"ם סובר כהראב"ד דגם באש שייך לומר כן, אבל רק במסכסכת או במקום ההנחה. אבל בשאר הגדיש הוא להיפך, דהעיקר הוא האש, והכלב אינו אלא כרוח מצויה, והכל נחשב

⁴¹ וכמו דאשכחן לדעת התוס' (ו.) אף דפליגי עלייהו וס"ל דבבור המתגלגל ברגלי בהמה גם בעל הבור חייב, אבל אם נתגלגל ע"י אדם שהוא בר דעת הסכימו התוס' דרק האדם חייב ולא בעל האבן. וכתבו שהוא דומה למי שהדליק אש ובא אחר ושרף טלית חבירו דאין סברא שיתחייב בעל הבור או בעל האש. והיינו שהאש הוא כגזרן ביד החוצב. ונראה דהראב"ד ובעל ההשלמה ס"ל דאפילו בבהמה הוא כן, דכיון שההיזק בא ע"י כח המגלגל לבד רואים את הבור שהוא כגזרן ביד החוצב. וכן בתרנגול בדאדיי לדליל. וזה דקאמרי ד"כחו הוא", כיון שהכל מכח התרנגול לכן אמרינן שרק התרנגול הוא שהיזק.

⁴² ועוד הרי לשון התוס' ר"ד כאן כ"כ דומה ללשונו לק' לענין מסירת שלהבת לפקה, ודמיון הלשון בודאי מוליד המחשבה שיש להם ענין זע"ז, וכמו שביארנו, דבשניהם הנידון שמיחסיים האחריות לנזק על זה שמעשיו היו סיבה יותר קרובה לנזק, ולכן שם מיחסיים הנזק לחרש, שהזיק ע"י חציו, ולא לפיקח שהזיק ע"י פשיעה בשמירת ממונו, ובתרנגול ודליל מיחסיים הנזק לבעל התרנגול שממונו הזיק במעשה, ולא לבעל הדליל שממונו הזיק בהגרמה.

אבל לסברא שכתבנו בדעת ההשלמה והראב"ד דדליל אצל התרנגול כגזרן ביד החוצב, ולכן נחשב מעשה התרנגול לבד, אין הסוגיא דמסירת שלהבת לחרש ענין לכאן, כי בשלהבת ל"ש לומר שהוא כגזרן ביד החרש, דא"כ גם בכלב שנטל חררה נאמר כן, והרי מפורש בגמ' (כג.) דגם בעל הגחלת חייב אם פשע בשמירת גחלתו, אלא ע"כ דשאני אש שמזיק בכח עצמו, וכמש"כ הנחל"ד, וכן מפורש בהשלמה לק' (כב.) כמו שנביא תיכף.

אבל לתוס' ר"ד ניחא, דהטעם דבמסר שלהבת לחש"ו הפיקח פטור הוא משום דהחרש הזיק בגופו והפקח ע"י ממונו, ויש להטיל האחריות להיזק על זה שהזיק בגופו, אבל בכלב שנטל חררה ל"ש זה, דגם הכלב אינו אלא ממונו של בעל הכלב המזיק. וגם הסברא שכתב בסוגיא דיש לייחס הנזק לבעל התרנגול שממונו הזיק במעשה, ולא לבעל הדליל שממונו הזיק בהגרמה, ל"ש בכלב וגחלת, כי גם הגחלת הזיק במעשה שהרי הוא שורף בכח עצמו.

היזקו של בעל האש (ועי' באמרי משה סי' ל"ו בזה). נמצא דבמקום ההנחה אמרינן דהכלב משתמש באש להזיק, ובשאר הגדיש הוא להיפק, שהאש משתמש בכלב כדין רוח מצויה.

שיטת הרמב"ם בדליל

כתב הרמב"ם (פ"ב נזק"מ ה"י-א) וז"ל היה חוט או רצועה קשור ברגליהן ונסתבך כלי באותו החוט ונתגלגל ונשבר משלם חצי נזק. במה דברים אמורים כשקשרו אדם אבל אם נקשר על רגליהם מאליו בעל התרנגולין פטור. ואם היו לחוט בעלים ולא היה החוט הפקר בעל החוט חייב חצי נזק שהרי הוא כבור המתגלגל. הצניע בעל החוט את החוט והתרנגולים דרסו עליו והוציאווה ונקשר ברגליהן ושברו בו את הכלים אף בעל החוט פטור שהרי אנוס הוא עכ"ל.

הנה מש"כ דנסתבך החוט ונתגלגל ונשבר כפיה"נ זה פירושו במש"א הגמ' דמתני' בדאדיי אדויי, וכפירוש ר"ח שפירש שהוא מלשון מדדה. אלא דר"ח כתב שהתרנגול היה מדדה וחייב ח"נ משום שהוא משונה. אבל הרמב"ם לא הזכיר שהיה התרנגול מדדה, ואין בתיאורו שום שינוי במעשה התרנגול, אלא נראה שהוא מפרש דקאי אכלי, שהיה מתגלגל ונשבר. וחייב ח"נ משום צרורות. והרמב"ם לטעמי' (שם ה"ד) גבי תרנגולין שהיו מחטטין בחבל דלי ונפסק הדלי ונפל דחייב ח"נ אא"כ נתגלגל הכלי מחמתם עיי"ש והיינו כאוקימתא דרב ביבי בר אבבי (יח.) דקא אזיל מיניה ומיניה, וכהר"ף שהביא הך אוקימתא לדינא, וביאר הרמב"ן דהר"ף ס"ל דהלכתא דבתר בסוף אזלינן, ונפשט הבעיא דרבא (יז): בדרסה על הכלי ונתגלגל ונשבר דהו"ל צרורות. וכ"נ דעת הרמב"ם, ולכן כאן שנתגלגל הכלי ונשבר הו"ל צרורות ואי"ח אלא ח"נ. והרמב"ם השמיט הבעיא דרבא משום שסמך על מש"כ כאן.

ב. אלא שדברי הרמב"ם תמוהים וכמו שתמה הראב"ד, חדא מה שמבואר בדבריו דאם לא קשרו אדם ולא פשע בעל החוט דכולם פטורים, ואמאי אי"ח בעל התרנגול משום צרורות. עו"ק מש"כ דקשרו אדם חייב, דהראב"ד פי' דאדם היינו בעל התרנגול, וקשה למה צריך שבעל התרנגול יקשרו והוא בלא"ה הו"ל צרורות כנ"ל, ועוד דקשרו אדם לא משמע דקאי אבעל התרנגול, אלא על אדם אחר, וא"כ מש"כ דחייב ח"נ היינו הקושר, דלגבי בעל התרנגול מה לי קשרו אדם מה לי נקשר מאליו, וחיובו א"כ משום בור המתגלגל, דומיא דהיה לחוט בעלים, אבל א"כ למה חייב ח"נ, וכי יש ח"נ לבור⁴³. וכן קשה מש"כ דאם היה לחוט בעלים חייב ח"נ משום בור המתגלגל, היכן מצינו ח"נ בבור. ובאמרי משה (סי' ל"ו) הוסיף דכיון דחיובו משום בור איך כתב הרמב"ם דחייב על שברי כלי, והרי בבור פטור משבירת כלים.

ג. ועי' באמרי משה (שם) מה שתירץ בזה עפ"י סברא עמוקה, אלא שדרכו ביישוב הסוגיא עם דברי הרמב"ם דחוק טובא שנקט דאדיי אדויי גם להרמב"ם היינו שניתז הדליל, והרמב"ם השמיט ציור זה, והציור שנקט הרמב"ם שנסתבך הכלי ונתגלגל הוא ציור חדש שלא נזכר בגמרא, ועי"ז נכנס לכמה עיקולי ופשורי. אבל אי"צ לזה כי הרמב"ם מפרש דאדיי אדויי הוא מלשון מדדה וכפי' ר"ח, ומפרש הרמב"ם שענינו שהכלי נתגלגל ונשבר ולכן הו"ל צרורות ולטעמיה דבתר תבר מנא אזלינן, ועפ"ז נבוא ליישב את כל דברי הרמב"ם אמנם עפ"י סברת האמרי משה אבל בדרך מרווח בסוגיא.

ונקדים דלשיטת הרמב"ם לעולם אין מקום לחייב את בעל התרנגול גם בדאדיי אדויי דהרי לכל היותר יש כאן כח כחו, מה שהתרנגול הפיל את הכלי ע"י הדליל הוא כח אחד, ומה שהכלי נתגלגל ונשבר זהו כח שני – לפי מה שפסק הרמב"ם דבתר תבר מנא אזלינן. והרי דעת הרמב"ם (פ"ב ה"ז) דכח כחו פטור. ואין כאן מקום לחייב אלא את הקושר, או את בעל הדליל שלא שמרו.

אלא דחיובו הקושר או בעל הדליל הוא באמת משום צרורות, דע"י שקשר הדליל לתרנגול או שהניח שיתקשר ע"י פשיעתו הרי הוא כנותן שליף על בהמה דהשליף נידון כגוף הבהמה, וה"נ הדליל שנקשר בתרנגול הו"ל כגוף התרנגול, ולא גרע מעגלה המושכת בקרון דהו"ל כגופי' כמש"א רבא לעי' (יז). אלא דאין לחייב בעל התרנגול על זה, דגם אם הדליל נעשה כגוף התרנגול אבל אין בעל התרנגול בעלים על חלק זה של התרנגול, ואינו אחראי עליו, וגם אם הבהמה מעצמה היתה מתחברת לשליף לא היה הבעלים חייבים על זה. אבל כשקשרו

⁴³ ובזה היה אפשר לדין דבור זה הזיק דרך גלגול הו"ל צרורות דבור, וכמו דס"ל להתוס' דיש צרורות דשן וצרורות דקין. אבל א"כ בנתקל ונפל על קרקע עולם למאן דמחייב נימא דאי"ח אלא ח"נ דהו"ל צרורות, ולא שמענו כן מעולם. ועוד דהרמב"ם (פ"ג ה"א) ס"ל דאם הטילה מי לידה חייב נ"ש, ולא ח"נ, וע"כ דליכא צרורות דשן, וכמו שנתבאר כמה פעמים, וא"כ ה"ה דליכא צרורות לבור.

אדם או כשפשע בעל הדליל א"כ הוא נעשה אחראי על הדליל שניתוסף לתרנגול, ונעשה שם מזיק דרגל, וכשנתגלגל הכלי הו"ל צרורות. וכן אילו היה אדם קושר עגלה לקרון ג"כ היה חייב הקושר משום רגל.

אלא דעדיין יש לדעת איפה חזינן דמי שאינו בעל התרנגול יכול להיות חייב בשמירת החלק שניתוסף לתרנגול שאינו שלו. וביאר האמרי משה דדבר זה נלמד מבור, דילפינן מבור דכל תקלה שהוא כרה חייב עליו, והוי בכלל כל שחבתי בשמירתו. ולכן כיון שהוא קשר הדליל לתרנגול, או שבעל הדליל פשע בשמירתו ונקשר בתרנגול, אחריות הדליל עליו. אבל מ"מ השם מזיק אינו בור, אלא רגל, שהרי מזיק דרך הילוכו, וכשנתגלגל הכלי הו"ל צרורות.

נמצא דמש"כ הרמב"ם קשרו אדם הוא מדויק, דאינו תלוי בבעל התרנגול, אלא כל מי שקשר הדליל בתרנגול מתחייב בשמירתו והוא המכשיר את נזקו, וכן כשנקשר ע"י פשיעת בעל הדליל. ומ"מ אי"ח אלא ח"נ כיון שהנזק היה דרך הילוכו, וכיון שנתגלגל הכלי ונשבר הו"ל צרורות.

וממילא ניחא גם מה שחייב על נזקי כלים, אף דבור פטור על הכלים, דהיינו כשהשם מזיק הוא בור, אבל כאן שהזיק דרך הילוכו השם מזיק היה רגל, כדמוכח ממה שיש לו דין צרורות, ומש"כ הרמב"ם דחייב משום בור המתגלגל אינו לענין השם מזיק אלא לענין אחריות וחיוב שמירה של בעל הדליל, דהוא נחשב המכשיר את נזקו מדין בור המתגלגל וכנ"ל.

ד. וא"ת לפי דרכנו א"כ כשנסתפק רבא לעיל (יז:): בדרסה על הכלי ונתגלגל ונשבר אם בתר מעיקרא אזלינן וחייב נ"ש או בתר תבר מנא אזלינן וא"י ח אלא ח"נ, למה לא הביא רביה ממתני' דלא מתוקמה אלא בדאדיי אדויי דהיינו שנתגלגל הכלי, ומבואר במשנה דמשלם ח"נ.

אבל באמת לק"מ, דאי הוי אזלינן בתר מעיקרא, אז היינו יכולים לפרש המשנה דבעל התרנגול חייב, אף שהוא לא קשרו לדליל ואינו אחראי עליו, דעכ"פ הכלי הופל מכח התרנגול ולא גרע מצרורות דג"כ אינו בעלים על הצרורות, וסוכ"ס מה שהדליל הפיל את הכלי היה מכח גרירת התרנגול וכחו. וא"י כח כחו, שהרי בתר מעיקרא אזלינן ותיכף כשנפל הכלי הרי הוא כשבור⁴⁴. אבל סוגיין דפטר בנקשר מאליו, ומשום דאיש בור ולא שור בור, היינו לבתר דקי"ל בתר תבר מנא אזלינן, וא"כ אם באנו לדון מחמת כח התרנגול הרי אין כאן אלא כח כחו, ודעת הרמב"ם דכח כחו פטור. וא"א לחייב מחמת כח התרנגול אלא מחמת כח הדליל עצמו דנעשה כחלק מהתרנגול וכאילו התרנגול עצמו דרס על הכלי ונתגלגל, וחיוב זה אינו על בעל התרנגול שהרי מה לו ולדליל ואין שמירת הדליל עליו, אלא הוא על הקושר או על בעל הדליל דחייב באחריותו כבור המתגלגל, ומ"מ השם מזיק הוא רגל דנעשה הדליל כשליף שעל בהמה, וכיון שנתגלגל הכלי הו"ל צרורות, וכמש"נ.

אלא דלכאורה קשה מה הכריח את הגמ' לפרש דמתני' בדאדיי אדויי, דלהוי בעל התרנגול הוי כח כחו, והקושר הוא שחייב ח"נ, ולמה לא נוקים למתני' כשנשבר הכלי ע"י הדליל דרך הילוכו בלא גלגול, ובנקשר מאליו, ובעל התרנגול חייב ח"נ משום כחו דהתרנגול⁴⁵.

אבל לק"מ, כי מדברי הרמב"ם מבואר דמפרש דדליל הוא חוט, ורחוק שהחוט ישבור את הדלי דרך הילוכו, אלא או שהיה מונח ונתקל בו אדם, ואז הוא בור ממש ולא שייך בו ח"נ, וזה היה הס"ד בגמ', או שבדרך הילוכו נסתבך בו כלי ונתגלגל ונשבר, וזהו אדיי אדויי, ואז הוא כח כחו מצד גוף התרנגול, וצרורות מצד החוט אם נדון את החוט כשליף, וכמש"נ.

ה. ולפי"ז מהלך הסוגיא הוא דתחילה ס"ד דרב הונא קאי אמתני', ומיירי בנתקל, ואם קשרו אדם חייב משום דהוי בור ממש. אלא דמקשה הגמ' א"כ דמתני' מיירי בנתקל א"כ איך משכח"ל ח"נ. ומסיק אלא מתני' בדאדיי אדויי, שנסתבך הכלי ונתגלגל ונשבר, דהוי צרורות, אבל אין החיוב על בעל התרנגול, דלגביה הו"ל כח כחו, שהרי אינו חייב על מעשה הדליל אלא על מעשה התרנגול לבד, אלא החיוב על בעל הדליל, וכשקשרו או לא

⁴⁴ וכמו בדרסה על הכלי ונתגלגל דאי בתר מעיקרא אזלינן הו"ל נזקי גופו ולא צרורות כמבואר בבעיא דרבא. וה"נ להך צד דבתר מעיקרא תיכף כשנכרך הכלי בחוט הרי הוא כשבור, וא"י כח כחו, אלא כחו של התרנגול שהפיל את הכלי ע"י החוט, והו"ל צרורות.

⁴⁵ והכי היה גם עדיף דאזי נוכל לומר דרב הונא אמתני' קאי וקאמר דאם קשרו אדם אז הקושר חייב נ"ש משום רגל. אלא דבזה י"ל כתוס' דמשמע לגמ' דמש"א רב הונא דקשרו אדם חייב היינו שהקושר חייב הכל, וזה לא מתוקם אלא בנתקל דבעל התרנגול פטור לגמרי דאיש בור ולא שור בור. אבל עכ"פ כיון דרב הונא לא קאי אמתני' א"כ מה הכריח את הגמ' לפרש דמתני' בנתגלגל והקושר הוא שחייב ח"נ, נוקמה למתני' כשלא נתגלגל, ובנקשר מאליו, ובעל התרנגול חייב ח"נ.

שמרו כראוי, דבעל הדליל אחראי עם נזקי דלילו, ומשום בור המתגלגל, ומ"מ השם מזיק הוא רגל (ולכן חייב על נזקי כלים), דהדליל נעשה כשליף שעל בהמה, וכיון שהחוט גלגל את הכלי ה"ל צרורות. ורב הונא הוא מילתא באפי נפשה, ובנתקל, ולכן בעל התרנגול פטור דאיש בור ולא שור בור, ובעל הדליל חייב כשקשרו משום בור ממש.

אמר ר"פ השתא דאמרת כל מידי דלאו אורחיה כו'. עי' פרש"י דאפילו אם אכלו שלא ע"י הדחק שמיה אכילה שלא ע"י הדחק. וצ"ב מה לי דשמיה אכילה סוכ"ס ה"ל משונה. עו"ק מש"כ רש"י דמשא"כ כסות וכלים אפילו ע"י הדחק לאו אורחיה אלא כונתה להזיק, ומשמע דגדר קרן תם הוא שכונתו להזיק, וקשה מכל הנך סוגיות שהבאנו לעיל כגון כלבא דאכל אימרא ואכיל שטרף שהוכיחו משם ראשונים דכל שהוא משונה חשיב קרן אף כשאין כונתו להזיק. ויש להוסיף דכן מבואר מדברי רש"י לקמן בסמוך דקופצת ה"ל קרן, וכן מדברי רש"י לק' (מח:): גבי חזא ירוקא דאף שאין כונתה להזיק מ"מ בג"פ ראשונות ה"ל קרן תם. (אלא דרש"י ס"ל דאחר דאייעד ה"ל שן כיון שאין כונתה להזיק, וזה צ"ת בפנ"ע, ומ"ש מארי שטרף דאפילו בתר דאייעד ה"ל קרן כמבואר בגמ' (טז:), אבל הא מיהת מבואר דקרן תמה אי"צ שיהיה כונתה להזיק אלא כל שהוא משונה ה"ל קרן.)

וצ"ל כמש"נ לעיל דגדר משונה היינו שיצאה מטבעה, אבל אכילה לעולם חשיב טבעה, כל ששמיה אכילה, אבל אכילת כסות וכלים אין לו שם אכילה כלל כיון שכונתה להזיק. ואין כאן סברא כללית דכל קרן צ"ל כונתה להזיק, רק סברא פרטית באכילה דכל שכונתה להזיק לאו שם אכילה עלה.

אבל כלבא דאכל אימרא ה"ל משונה, אף ששמיה אכילה, משום שההריגה היא משונה.

וכן בהמשך הסוגיא בבהמה ופתורא דפרש"י שהלחם על השולחן והו"ל משונה, אף דבודאי שם אכילה עלה, פשוט משום שמ"מ מה שקפצה על השולחן ה"ל משונה.

(אבל הרא"ש דס"ל דבכלבא דאכל אימרא דרק ההריגה משונה אבל האכילה ה"ל שן, וחייב נ"ש על הנבילה, ע"כ יגרוס פתותה במקום פתורא, כגי' ר"ח. וקצ"ע דהרא"ש השמיט הך דין לגמרי.)

והראשונים הקשו על רש"י מההאו ברחא דחזא ליפתא אפומא דדנא וסריך סליק ואכלה דחייב נ"ש, דכיון דאורחיה למיכל ליפתא אורחיה נמי לסרוכי ולמסלק, ולדעת רש"י נראה דרק במידי דאורחיה ממש דרכה גם לסרוכי ולמסלק, אבל לחם שאין דרכה של בהמה לאכול, אף דשם אכילה עלה, אבל אין דרכה לטפס על השולחן להגיע אל הלחם, שאינה להוטה אחרי, ולכן הקפיצה הוי משונה.

[דף כ' ע"א]

סוגיא דקופצת

אמר אילפא כו'. הרא"ש פי' דבמקום שאין הבהמה יכולה להגיע אלא ע"י קפיצה יש לבעל הפירות להניח פירותיו והו"ל בכלל ובער בשדה אחר, אבל במקום שיכולה להגיע בלא קפיצה אין לו להניח פירותיו והו"ל כרה"ר, ומשמע דאפילו אם הבהמה קפצה למקום זה פטור בעל הבהמה כיון שהוא מקום שהיתה יכולה להגיע בלא קפיצה ולא הו"ל לבעל הפירות להניח פירותיו שם, וכן מבואר ברמ"א (סי' שצ"א). ויל"ע למ"ל זה הרי לעי' בריש מכילתין ביאר הרא"ש את שיטת הרי"ף דטעמא דשו"ר פטורים ברה"ר משום דאורחיהו, ונפק"מ לענין דף ארוך דכיון שיש לבהמה רשות להלוך ברה"ר פטור אף שהכלי היה ברה"ר, והרי יש לו רשות להניח כליו ברה"ר, וע"כ דאינו תלוי איפה יש לבעל הפירות רשות להניח פירותיו אלא ברשות הבהמה להלוך כדרכה.

ואפש"ל דבאמת הרא"ש פליג על הרי"ף וס"ל כדעת ר' יצחק בר שמואל שהביא שם דבדף ארוך חייב, ונאמר דה"ט משום שיש לו רשות להניח פירותיו ברה"ר, ולעולם תלוי ברשות בעל הפירות. ואף שכאן בא לבאר את שיטת הרי"ף בסוגיין, אבל כיון שהרא"ש כאן מסכים לעיקר הפירוש בסוגיין והביא לו ראיה לכן ביאר אותו עפ"י דעת עצמו לעיל. אבל קשה דא"כ גבי התיזה צרורות לרה"ר דחייב כמבואר בגמ' לעיל (יט.) והק' הרא"ש

הא קיי"ל דבתר מעיקרא אזלינן, ומאי קשיא ליה, הא תלוי ברשות בעל הפירות ואפילו בדף ארוך חייב. ושמא נאמר דזה באמת מה שתירץ דהוא גזה"כ דכתיב ובער בשדה אחר, פי' דתלוי אם יש רשות לבעל הפירות להניח שם פירותיו.

אבל האבן האזל (פ"א נזק"מ ה"ח) פי' דגם לפי"ד הרי"ף דתלוי במה דהו"ל אורחיהו, ויש לבהמה רשות להלוק כדרכה ברה"ר, אבל הרי גס לבעל הפירות יש רשות להניח פירותיו ברה"ר. ועוד הרי ברשות שאינו של שניהם ג"כ אין לבהמה רשות להלוק ומ"מ פטור כמבואר בגמ' (יד.), כיון דגם לבעל הפירות ליכא רשות ואי"ז בכלל ובער בשדה אחר. אלא ע"כ צריכים אנו לומר דלעולם אי"ח אלא במקום שיש לבעל הפירות להניח שם פירותיו, אלא דהיה מקום לומר דגם רה"ר בכלל שהרי למה לא יהיה רשות לבעל הפירות להניח פירותיו ברחבה, כמו שיש לו רשות בצדי הרחבה. ולזה קאמר הרי"ף דכיון דאורחה דהבהמה להלוק ולשבר, ויש לה רשות להלוק, ממילא רשות הבהמה להלוק מפיקע רשות בעל הפירות להניח שם פירותיו. דא"א שיהיה לשניהם רשות, דהרי אם היה רשות לבעל הפירות להניח פירותיו ולתבוע נזקיהם היה זה מונע מהבהמה להלוק, כמש"א הגמ' (כא): לאו כל כמינך דמקרבת להו לפירותך לרה"ר ומחייבת להו לתוראי.

וכיון שאין לבהמה רשות להלוק אלא כדרכה, לכן במקום שאינה יכולה להגיע אלא ע"י קפיצה אין לה רשות, ושם יש לבעל הפירות רשות להניח פירותיו. וכמו בצדי הרחבה.

ובזה יישב את קושיית מהרש"ל מהא דהתיזה צרורות לרה"י דחייב, ומ"ש מדף ארוך. ותל' האהא"ז (שם) דלענין דף ארוך אין לבעל הפירות רשות להניח פירותיו ברשותו אצל הדף הארוך כיון שיודע שהבהמה יש לה רשות לדרוך על הדף ברה"ר, משא"כ לענין התזת צרורות ל"ש לומר שאין לו רשות להניח פירותיו מחמת האפשרות שיתזו עליהם צרורות. (ובאמת י"ל באופן פשוט טפי דלענין דף ארוך אין לו רשות להניח פירות אצל הדף שהרי יכול לסלק את הדף, משא"כ לענין צרורות דל"ש זה.)

אכן בעיקר קושיית מהרש"ל כבר יישבנו על נכון לעי' (יז): דשיטת הרא"ש דבהתזת צרורות בתר תבר מנא אזלינן, וכמש"כ הנמוק"י בשמו⁴⁶. ולכן בהתיזה צרורות המעשה היזק נעשה ברה"י. משא"כ בדף ארוך שהמעשה היזק נעשה ברה"ר. אלא דאכתי צ"ב סוכ"ס יש לניזק להניח פירותיו ברה"י ולמה פטור בעל הבהמה בדף ארוך.

אכן אדהכי יש להקשות עוד על הרא"ש מהא דכלב שנטל חררה מרה"י ואכלה ברה"ר דמבואר בגמ' לק' (כג). דפטור, ולשי' הרא"ש דתלוי ברשות בעל הפירות למה לא נאמר דבעל החררה הניחה ברשותו ולמה בעל הכלב פטור.

וי"ל דמש"כ הרא"ש דאין לבעל הפירות רשות להניח פירותיו ברה"ר עיקר הכונה בזה דאין לו רשות לחייב את בעל הבהמה מלאכול פירותיו ברה"ר. וכמש"א הגמ' דלאו כל כמינך כו' ומחייבת להו לתוראי. וכיון דסוכ"ס הכלב אכל ברה"ר, אין בעל החררה יכול לתבוע מבעל הכלב שישמור כלבו מלאכלה ברה"ר.

וכן בדף ארוך, אף שבעל הפירות הניח ברשות, אבל כיון שמעשה ההיזק נעשה ברה"ר, אין לבעל הפירות רשות לתבוע מבעל הבהמה מלעשות מעשה היזק ברה"ר. משא"כ בצרורות, כיון דבזרק חץ בתר תבא מנא אזלינן, יכול לתבוע מבעל הבהמה שישמור את בהמתו מלעשות מעשה היזק ברה"י. ואין להקשות איך יוכל לשמור בהמתו מלהתיז צרורות, וכי יאחזנה ברגלה וילך. דאדהכי למה אם נכנסה הבהמה לרה"י ממש והזיקה חייב, ולמה לא נאמר דלא היה יכול ללכת אחריה ולשמרה מלהכניס לרה"י. אלא ע"כ דטענה זו דכי יאחזנה כו' וילך ל"ש אלא לענין מעשה היזק ברה"ר, דהתורה נתנה לבהמה רשות ללכת ולהזיק ברה"ר, ואי"ח ללכת אחריה ולשמרה מזה כמש"כ הרשב"א (יט): דלא חייבתו תורה בכך. אבל אין לה רשות לעשות מעשה היזק ברה"ר, ויכול בעל הפירות לתבוע את בעל הבהמה לשמור את בהמתו מלהכנס לרה"י. וזהו מש"כ הרא"ש דברה"י יש לו רשות לבעל הפירות להניח פירותיו, פי' דברה"י רשות בעל הפירות עיקר, ויכול לתבוע שמירה מבעל הבהמה, אבל ברה"ר רשות הבהמה עיקר, ואין בעל הבהמה צריך לשמרה מלהזיק ברה"ר.

ב. והנה מדברי הרא"ש מבואר דהחילוק בין פשטה צוארה ואכלה מע"ג חברתה לבין קופצת הוא חילוק מקומות, דבמקום שאינה יכולה להגיע אלא ע"י קפיצה יש לבעל הפירות רשות להניח פירותיו והוי כרשות הניזק ובמקום שיכולה להגיע ע"י פשיטת צוארה בעלמא אין לו רשות להניח פירותיו. ולפי"ז אם הניח פירותיו במקום שיכולה להגיע ע"י פשיטה פטור אפילו אם קפצה, וכן מבואר ברמ"א (סי' שצ"א). אבל הרמב"ם (פ"ג

⁴⁶ עיי"ש שביארנו דזהו כונת הרא"ש (יט). במש"כ דהכא לא אזלינן בתר מעיקרא, דגלי קרא ובער בשדה אחר, פי' דהקרא מגלה דלענין חיובי תורה לא חשיב מעשה ההיזק להתחייב עליו עד שיגיע המעשה לכלי.

ה"י) כתב וז"ל היתה מהלכת ברשות הרבים ופשטה צוארה ואכלה מעל גבי חברתה ואפילו עמדה משלם מה שנהנית שכן דרך הבהמות לאכול זו מעל גבי זו. ואם קפצה ואכלה על גבי חברתה משלם מה שהזיקה שגבי חברתה כחצר הניזק הוא חשוב עכ"ל, ודייק הכס"מ מסתימת לשונו דבקופצת לעולם חייב אפילו אם אכלה מע"ג מקום שהיתה יכולה להגיע בלי קפיצה, וכ"פ בשו"ע (שם). וכן משמע מדברי הרמב"ן במלחמות. והרמב"ן ביאר שהוא כמו דאשכחן לשמואל (כא). דאם פשטה צוארה ואכלה מצד הרחבה פטור, אבל אם שבקה לרחבה ואכלה חייבת, ה"נ קפצה הוי כשבקה לרה"ר. ומבואר דגם בהא דשמואל מפרש דאינו תלוי בחילוק מקומות בצדי הרחבה, אלא אפילו במקום שיכולה להגיע ע"י פשטה צוארה מ"מ אם נכנסה שם בגופה חייב. (אבל בתוס' (שם ד"ה ובמחזרת) משמע דתלוי בחילוק מקומות דבמקום שיכולה להגיע ע"י פשטה צוארה פטור ובמקום שאינה יכולה להגיע אא"כ הניחה את הרחבה ונכנסה לצדי הרחבה חייבת, וזהו על דרך שי' הרא"ש בקופצת).

ומבואר דס"ל דאינו תלוי אם יש לבעל הפירות רשות להניח פירותיו שם. ולעולם אינו תלוי אלא בבהמה המזיקה, דאם הזיקה דרך הילוכה ברה"ר פטורה, ואם שבקה לרחבה אף שאי"ז שינוי גמור ליחשב שן אבל כיון שאינו דרך הילוכה ממש חייבת. וצריך להבין א"כ גם באמצע הרחבה אם קפצה תהיה חייבת, ולא משמע כן, וכן לאידך גיסא פשטה צוארה ואכלה מתוך החנות אמאי חייבת, ומאי שנא מפשטה צוארה ואכלה מעל גבי חברתה. תינח להרא"ש ש"ל דלעולם יש לבעל החנות רשות להניח פירותיו שם, ובזה לא דמי לגבי בהמה או צדי רחבה, אבל לשיטת הרמב"ם והרמב"ן דאינו תלוי ברשות בעל הפירות אלא במעשה הבהמה א"כ מא"ל.

אכן עי' בנמוק"י שביאר דברה"י גמורה כחנות חייב אפילו כשפשטה צוארה, אבל ברה"י שאינה גמורה, כגבי חברתה, א"ח אא"כ קפצה. ועד"ז צ"ל לענין צדי הרחבה, דהוי רה"י שאינה גמורה, ולכן ס"ל לשמואל דאם פשטה ואכלה פטור, אבל אם שבקה לרחבה חייב.

אלא דמ"מ הסברא צ"ב.

ונראה דסבירא להו דברה"י גמורה אין לבהמה רשות להכנס כלל, וכל כניסה הו"ל שלא ברשות וחייב, וזהו דין וביער בשדה אחר שפשע בכניסתה. אבל ברה"י שאינה גמורה יש לבהמה רשות לפשוט צוארה (לדעת ר' אושעיא ושמואל) דרך הילוכה ברה"ר, אבל אין לה רשות להיות שבקה לרה"ר לגמרי.

וע"ע לקמן בעמוד זה בסוגיא דכל המשנה ובא אחר ושינה בו, מה שיתבאר עוד בזה אי"ה.

ד. ובעיקר שיטת הרמב"ם והרמב"ן בקופצת יל"פ באופן אחר, כמו ששמעתי מהג"ר אריאב עוזר שליט"א, דעי' בגמ' לק' (נח). דאם נפלה לרה"י באונס כל זמן שהיא באותה שדה פטור, ואפילו כל היום כולו. וביאר הרא"ש דאף שהבעלים פשע במה שלא הוציאה משם מ"מ לא קרינן ביה ושילח את בעירה. וכדברי הרא"ש מבואר במכילתא דרשב"י אהך קרא דושלח את בעירה. ומבואר דלחובב שו"ר לא די בפשיעת הבעלים, אלא בעינן מעשה שילוח, דהיינו מה שפשע בכניסת השור לרשות הניזק.

ומעתה י"ל דברה"י גמורה אפילו פשיטת צוארה חשיבא מעשה שילוח, אבל ברה"י שאינה גמורה בפשיטת צוארה בעלמא לא חשיב שילוח, אלא בעינן דשבקה לרה"ר לגמרי את"ד.

ובאמת גם אלמלא דברי המכילתא י"ל בפשיטות דכיון דהכניסה לרשות הניזק אינה מחייבת אלא א"כ היתה בפשיעת הבעלים, כמבואר בגמ' (כא:): גבי כלב וגדי שקפצו עיי"ש, לכן כשהולכת בתוך הרחבה ופושטת צוארה לאכול מצדי הרחבה או ע"ג חברתה שהם נחשבים רה"י שאינה גמורה יש מקום לומר דאינו יכול ליחשב פשיעה כיון שהוא בכלל הליכה ברה"ר כדרכה שאינו יכול למנוע בהמתו מזה, וכדאמרינן וכי יאחזנה בזנבה וילך. וזהו טעמא דר' אושעיא ושמואל.

שיטת רש"י בסוגיא דמתגלגל

שיטת רש"י דמירי שבהמה ברשות הרבים ומגלגלת ואתי מרשות היחיד לרשות הרבים, ומבע"ל אם "גלגול מילתא היא" (לשון רש"י ד"ה ואבע"א) ובתר אכילה אזלינן, והוי אכילה ברה"ר, או"ד גלגול לאו מילתא היא ובתר דשקלי ל' אזלינן והוי כשן ברה"י. וה"ה להיפך. והסברא צ"ב למה ניזיל בתר לקיחה.

והתוס' הקשו על רש"י מהגמ' לק' (כג.) דפשיטא לן דאם הכלב נטל חררה מרשות הניזק ואכלו ברה"ר פטור.

ולדעת רש"י נראה דמדוייק בלשונו דכל הבעיא אינה אלא כשהבהמה ברה"ר ונטלו לעמיר מרה"י, אבל אם הבהמה ברה"י ונטלו משם והוציאו לרה"ר פשיטא דאינו אלא שן ברה"ר ופטור. ונראה הביאור, דאם הבהמה ברה"ר ונטלו מרה"י יש מקום לומר דהלקיחה היא צורך אכילה, והו"ל ובער בשדה אחר, אבל אם הבהמה ברה"י א"כ למה לה להוציאו, ואין הנטילה צורך אכילה כלל. ואז פשיטא דאזלינן בתר אכילה.

ומש"כ רש"י דהצד דאזלינן בתר אכילה גם בזה הוא משום דגלגול מילתא פי' דאינו צורך אכילה גרידא אלא מילתא באפי נפשה.

וניחא הא דכלב שנטל חררה מרשות הניזק דכיון שהיה יכול לאכלו ברשות הניזק א"כ אין ההוצאה לרה"ר צורך אכילה, ובכה"ג פשיטא דההוצאה היא מילתא באפי נפשה ואינה צורך אכילה, והוי שן ברה"ר.

ב. אבל יל"ע דלק' (כג.) מבע"ל אי פי פרה כחצר הניזק או כחצר המזיק, ולדעת רש"י מספק"ל בכל אוכלת ברשות הניזק שמא פטור משום שפי פרה כחצר המזיק ויכול לומר לו מאי בעי רפתך בפומא דכלבאי. והגמ' מקשה א"כ איך משכח"ל חיוב שן ומתרץ דמשכח"ל בנתחככה בכותל להנאתה וכיו"ב). והגמ' פשט הבעיא דפי פרה כחצר הניזק מהא דכלב שנטל חררה ואכלו ברשות הניזק דחייב⁴⁷.

וקשה מאי מקשה הגמ' אי פי פרה כחצר המזיק איך משכח"ל שן ברשות הניזק, נימא דאמנם פי פרה כחצר המזיק אבל הרי נטלה מרשות הניזק ושמא אזלינן בתר לקיחה, כהך צד בבעיא דר' זירא. ועוד גם לאידך צד דמגלגל פטור, היינו משום שגלגול מילתא ואין דנים את הנטילה בפנים כהתחלת אכילה בחוץ, אבל כשנטלה בפנים ואכלה בפנים, רק דפי כלב כחצר המזיק, בהא מיהת נימא דהגבהה צורך אכילה ותיחשב התחלת אכילה.

באמת יל"ע למ"ל טעמא דמאי בעי רפתך בפומא דכלבאי, דזהו פטור מיוחד בחצר המזיק אפילו לענין קרן, והרי לענין שן קיימין, ותפ"ל דאינו ברשות הניזק ובעינן ובער בשדה אחר.

ונראה דגם להצד דפי פרה כחצר המזיק אבל הרי אותו חצר של פי פרה עומד ברשות הניזק, וסוכ"ס הו"ל ובער בשדה אחר. ועוד, הרי ההגבהה היא לצורך אכילה ולחד צד בבעיא דר"ז כל שהנטילה לצורך אכילה אזלינן בתר נטילה. ועוד דגם לאידך צד דמגלגל פטור היינו משום דגלגול מילתא ואין הנטילה בפנים נחשב התחלת האכילה בחוץ, אבל הלקיחה מהקרקע היא ודאי צורך אכילת פיו ונהי דפי פרה כחצר המזיק אבל יתחייב על מה שלקחו מהקרקע. אלא דכל זה מצד דין ובער בשדה אחר, דהכניסה לשדה אחר היא סיבת החיוב, וגם בנטילה סגי לזה כשהיא לצורך אכילה, דע"ז פשיעת הנטילה מתיחסת לאכילה, ולכך צריך לסברא המיוחדת דמאי בעי רפתך בפומא דכלבאי, דאפילו בקרן דא"צ להיות בשדה אחר אבל ברשות המזיק פוטרת דיכול לומר לו פירך ברשותי מאי בעי, וזה פטור מיוחד דאין בעת הפירות יכול לתבעו על מה שהזיקה ברשות המזיק, ולכן אם איתא דפי פרה כחצר המזיק נהי שעומד ברשות הניזק וגם הנטילה לצורך אכילה היא אבל סוכ"ס עכשיו הריפתא בפי הכלב ואם פי פרה כחצר המזיק יש סברא מיוחדת לפטור דיכול לטעון דאינו חייב על מה שכלבו מזיק ברשות המזיק.

ולכן להך צד דפי פרה כחצר המזיק ל"ש למיזל בתר ההגבה, דתינח לענין ובער בשדה אחר סגי בנטילה לאכול, כל שהנטילה לצורך אכילה, דזו סיבה לחייב את בעל הבהמה על מה שבהמתו נכנסה לשדה אחר ונטלה לאכול, וע"ז פשיעת הכניסה מתיחסת גם לאכילה, אבל אי פי פרה כחצר המזיק א"כ אף שהיתה שם פשיעה בכניסת הבהמה אבל סוכ"ס עכשיו יש סיבה הפוטרת דהפירות ברשות המזיק ואינו יכול להתחייב על מה שכלבו עושה ברשותו.

שיטת התוס' במתגלגל

⁴⁷ התוס' הק' אמאי לא פשט הגמ' גם משאר בבי דמתני' הקודמים דהא דכלב שנטל חררה. (כגון הא דתנן השן מועדת לאכול את הראוי לה, ואכלה כסות וכלים משלמת נ"ש, ואכלה מתוך החנות משלמת מה שהזיקה, וברה"ר משלמת מה שנהנית, ולמה לא נאמר בכל זה דפי פרה כחצר המזיק.) ובשטמ"ק תי' לדעת רש"י דאי פי פרה כחצר המזיק הייתי אומר דהמשנה לא קאמר אלא לסימנא. ואינו מובן.

ע' תוס' לק' (כג.) ד"ה תפשוט, והמבואר מתוך דבריהם דהיה ס"ד לגמ' דובער בשדה אחר תלוי בלקיחה לחוד, ואם לקחה מרה"י ואכלה ברה"ר חייב, ומסיק הגמ' דאינו כן אלא גזה"כ דבעי' גם אכילה בשדה אחר, ואם לקחה מרה"י ואכלה ברה"ר פטור.

ויל"ע מה יהיה להיפך, אם לקחה מרה"ר ואכלה ברה"י, אי סגי לחייב באכילה ברה"י לחוד, או"ד בעינן גם לקיחה וגם אכילה ברה"י. ונחלקו בזה, דהטור (סי' שצ"א) כתב בשם הרמ"ה דחייב, דהכל תלוי באכילה, אבל הגר"א דייק מלשון התוס' דבעינן שגם הלקיחה וגם האכילה תהיינה ברה"י, ובגונא שלקחה מרה"ר ואכלה ברה"י פטור.

ב. והיה אפש"ל דתלוי במחלוקת הרא"ש והרמב"ם בסוגיא דקופצת. דנתבאר דשיטת הרא"ש דבמקום שאין בעל הפירות יכול לתבוע שמירה מאכילה כדרכה, ה"ה שאינו יכול לתבוע שמירה מאכילה ע"י קפיצה. וחיוב קופצת הוא רק במקום שאינה יכולה להגיע אלא ע"י קפיצה דאין לבעל הפירות רשות להניח פירותיו שם ונידון כרה"י. אבל שיטת הרמב"ם דברה"י שאינה גמורה הדין הוא דאם אכלה בפשיטת צוארה לחוד פטור ואם אכלה ע"י קפיצה דשבקה לרה"ר חייב. וביארנו דנהי שאין בעל הפירות יכול לתבוע שמירה מאכילה דרך הילוכה ברה"ר, אבל יכול לתבוע שמירה מאכילה בדרך של שבקה לרה"ר. וא"כ מינה נדון כשהניח פירותיו ברה"ר ולקחה הבהמה שם ואכלם ברה"י, לדעת הרא"ש כיון שאין בעל הפירות יכול לתבוע שמירה ברה"ר מאכילה דרך הילוכה, ה"ה שאינו יכול לתבוע שמירה מאכילה ע"י לקיחה לרה"י, כמו שאינו יכול לתבוע שמירה מקפיצה, וזהו שיטת התוס' דפטור, אבל להרמב"ם נהי דאינו יכול לתבוע שמירה מאכילה ברה"ר, אבל יכול לתבוע שמירה מלקיחה לרה"י, דהרי היזק זה בא ע"י ששבקה לרה"ר, ודמי לקופצת, וזהו שיטת הטור בשם הרמ"ה.

אלא דיהיה צ"ע דהרמ"א הביא שיטת הרא"ש לענין קופצת, ואילו לענין לקיחה מרה"ר ואכילה ברה"י שתק לי' להמחבר דחייב. ועוד דבחי' תלמיד הרשב"א והרא"ש כתב בשם הרא"ש עצמו כהרמ"ה.

ויש ליישב דנהי דלהרא"ש במקום שיכולה הבהמה לאכול בלא קפיצה אין בעל הפירות יכול לתבוע שמירה כלל⁴⁸, ואפילו אכילה שע"י קפיצה, היינו משום שאכילה שע"י קפיצה עכ"פ הוי אורחה ברה"ר, דמה"ט אינו קרן כמו שהוכיחו הראשונים מהגמ' לעי' גבי ההוא ברחא, אבל מודה הרא"ש דיכול לתבוע שמירה שלא יקחנה לרה"י, דזה יצא מגדר אכילה כאורחה ברה"ר, וכמו שיכול לתבוע שמירה מנגיחה ותולדותיה.

ויותר נראה דאמנם כל זמן שהפירות ברה"ר אין בעל הפירות יכול לתבוע שמירה כלל, אבל דעת הטור בשם הרמ"ה דעכשיו שהבהמה החזירה את הפירות לרה"י חזרה ונתעוררה זכות בעל הפירות לתבוע שמירה, ולכן חייב בעל הבהמה על אכילתם. וזו לכאורה סברא נכונה ויל"ע מה יענו התוס' לזה.

ג. וי"ל בהקדם מש"כ התוס' לק' שם דלס"ד דהכל תלוי בלקיחה, מבע"ל בבהמה ברשות הניזק ותחב חש"ו בפיה אם פי פרה כחצר המזיק, וכגון שלא היתה יכולה ליקח בעצמה. ותמה הקצה"ח (שצ"א א') מה ענין תנאי זה דלא היתה יכולה ליקח בעצמה, והרי גם אם היתה יכולה ליקח סוכ"ס לא לקחה, ואם פי פרה כחצר המזיק ליכא לא לקיחה ולא אכילה ברשות הניזק. ובתוס' ר"פ כתב משום דאל"כ הו"ל כתחילתו בפשיעה וסופו באונס, ואינו מובן הלא באמת לא פשע כי הבהמה לא לקחה כלל ומה זה ענין לתחילתו בפשיעה דמיירי דבאמת פשע. אבל בפשוטו נראה דהרי עיקר דין וביער בשדה אחר הוא דכניסת הבהמה לרשות הניזק מחייבת בנזקי שו"ר, אבל היינו דוקא כשהכניסה היתה בפשיעת הבעלים, כמבואר בגמ' (כא:): גבי כלב וגדי שקפצו עי"ש. וא"כ אם בשעת הכניסה היתה הבהמה יכולה ליקח בעצמה א"כ זו היא כניסה המחייבת, ואז היה חייב על הלקיחה אפילו ע"י חש"ו, לס"ד דהכל תלוי בלקיחה, דמה שכתבו תוס' דס"ד דהכל תלוי בלקיחה היינו דתלוי במה שהכניסה לרה"י היתה הפשיעה שגרמה להיזק דע"ז לקחה, וכל שבשעת כניסה יכלה ליקח בעצמה א"כ היתה שם פשיעת כניסה הגורמת להיזק, ואף דלבסוף תחב לה חש"ו הו"ל כתחילתו בפשיעה וסופו באונס. ורק בגונא שלא יכולה ליקח בעצמה בשעת כניסה, ואח"כ תחב לה חש"ו, נמצא דלא היתה שם פשיעה אחרת אלא האכילה עצמה וזה תלוי בנידון אם פי פרה כחצר המזיק.

ומעתה י"ל עוד דגם למה דמסיק הגמ' דתלוי גם באכילה, אבל לא הדרינן מהסברא דבעינן שהכניסה לרשות הניזק תהיה הפשיעה הגורמת את ההיזק, ההיזק, אלא דניתוסף תנאי מגזה"כ שגם האכילה עצמה צ"ל בחצר הניזק. ולכן אם לקחה ברה"י ואכלה ברה"ר אף שהכניסה לרשות הניזק היתה סיבת ההיזק פטור כיון שהאכילה היתה ברה"ר. (ולכן ע"כ פי פרה כחצר הניזק דאל"כ לא משכח"ל שן ברשות הניזק, כמובאר שם.)

⁴⁸ מאכילה כאורחה, אבל בודאי יכול לתבוע שמירה מקרן, אפילו ברה"ר ממש.

אבל להיפך אם לקחה ברה"ר ואכלה ברה"י ס"ל להתוס' שפטור, כמו שדייק הגר"א, דבכה"ג אין הכניסה לרשות הניזק סיבת ההיזק, שהרי גם אילו לא נכנסה היתה אוכלת, שהרי כבר לקחה ובלא"ה היתה אוכלת.

ד. ובאמת יל"ע בדעת הרמ"ה והרא"ש דלקחה ברה"ר ואכלה ברה"י חייב, דהכל תלוי באכילה, והרי מפורש בגמ' (כא:): דצריך כניסה בפשיעה (ועי' לק' נח.). הרי שהכניסה היא המחייבת. ואם לקחו מרה"ר הרי אין הכניסה גורמת ההיזק ולמה היא תחייבו.

ונראה דגם להרמ"ה והרא"ש הכניסה לרה"י הוא חלק מהמחייב, אלא דפלוגתם בזה דתוס' ס"ל דבעינן שהכניסה לרה"י תהיה סיבת ההיזק, ולכן בלקחה ברה"ר ואכלה ברה"י, דגם אילו לא הכניסה היתה אוכלת, פטור. אבל הרמ"ה והרא"ש ס"ל דענין הכניסה המחייבת הוא דע"י שפשעו הבעלים בכניסתה לרה"ר ניתוסף עליהם חיוב שמירה, דהתורה אמרה דאם נכנסה בהמתו בפשיעתו לחצר הניזק ניתוסף עליו חיוב שמירה אפילו על נזקי שן ורגל, אבל כשנכנסה באונס לא ניתוסף על הבעלים חיוב שמירה⁴⁹. אבל כשלקחה ברה"ר ואכלה ברה"י נהי דבלא הכניסה היתה אוכלת ברה"ר אבל מזה אין הבעלים חייבים למנעה אבל כיון שנכנסה לרה"י נתחייבו הבעלים לשמרה מלאכול את כל הפירות אשר הם ברה"י, וזה כולל מה שבפי הפרה כיון דפי פרה כרשות הניזק, ולכן חייב על אכילתה.

ה. והנה תוס' בסוגיין מפרשים הבעיא דמתגלגל בהיתה מתגלגל מרה"י וסופו לנוח ברה"ר, ולמבואר נראה דטעם הספק משום שיש מקום לומר דאין הכניסה לרשות הניזק גורמת ההיזק, שהרי היתה סופה לנוח ברה"ר. ותוס' לטעמייהו דבעינן לקיחה ברה"י, דהיינו שהכניסה תהיה סיבת ההיזק כנ"ל.

וכן מפורש בחי' הרשב"א והרא"ש (כג.) דלהתוס' ספק הגמ' במגלגל הוא משום דשמא דמי לנטלו ברה"ר, דפטור אף שאכלו ברה"י, וה"נ כיון שסופו לנוח בחוץ הו"ל כנטלו מרה"ר ופטור אף שאכלו ברה"י. ובהשקפה ראשונה דבריו סתומים דלמה נחשיבו כנטל בחוץ ולא כאכלו בחוץ, אבל למש"נ הדברים ברורים, דהוי כנטלו בחוץ כיון שאין הכניסה סיבת ההיזק, אבל מצד הגזזה"כ דצריך אכילה בפנים הרי סוכ"ס אכלו בפנים ואין לאכילה אלא מקומה ושעתה.

אלא דיל"ע דגם הרא"ש פי' הבעיא כן, ולדידיה מאי מבע"ל כיון שסוכ"ס היתה האכילה ברה"י. והרי איך יתכן דאם לקחה מרה"ר ונכנסה לרה"י ואכלה חייב, ואילו במתגלגל וסופה לנוח ברה"ר ולקחה ואכלה ברה"י פטור, והרי אפילו אם היה מתגלגל עד רה"ר ולקחה משם ואכלתו כאן היה חייב. וכל שכן כשטרם נתגלגל ואכלתו כאן.

אכן כבר הקשה כן בחי' תלמיד הרשב"א והרא"ש, ותירץ וז"ל והתם הכי קמבע"ל מי אמרינן כיון דפירות מתגלגלין לרה"ר ושם היתה סופן לנוח והבהמה היתה יוצאה אחריהן ואוכלתן שם כמאן דשקלתינהו ברה"ר וכאן דאכלתינהו ברה"ר דמי עכ"ל. וזו לכ' סברא אחרת, דכיון דאם היה מתגלגל לרה"ר היתה הבהמה מסתמא אוכלתן שם השתא נמי הוי כמאן דאכלתינהו ברה"ר, והסברא צ"ב.

ושי"ל דאמנם לדעת הרא"ש והרמ"ה הכניסה לרה"ר מחייבת שמירה יתירה, וזהו הטעם דבעינן כניסה בפשיעה, דע"י הפשיעה של הכניסה חייבתו תורה בשמירה יתירה, אבל אין חיוב שמירה זו אלא על הפירות שברשות הניזק, וזהו הטעם דאם נטלה ברה"י ואכלה ברה"ר פטור, כמבואר בגמ' גבי כלב שנטלה חררה דאי"ח אלא כשאכל ברשות בעל החררה, משום שעכשיו שיצאו הפירות מרשות הניזק שוב אי"ח לשמור את כלבו מלאכלם.

ומעתה זהו ספיקת הגמ' במתגלגל שמא כיון שסוף פירות אלה לנוח ברה"ר אי"ח לשמור את בהמתו מלאכלם – אפילו כשטרם יצאו. וזהו מש"כ תלמיד הרשב"א והרא"ש דאף שאכל הפירות ברשות הניזק אבל כיון שסופם לצאת והיה אוכלם ברה"ר ומזה לא היו הבעלים צריכים לשמרה ה"נ דאי"ח לשמרה מלאכלם טרם יצאו.

⁴⁹ וא"ת א"כ שן ורגל דפטורים ברה"ר למ"ל טעמא משום שיש לבהמה רשות, ואין לבעל הפירות רשות להניח שם פירותיו, כמש"כ הרא"ש ריש מכילתין ובסוגיא דקופצת, תפ"ל דלא היתה שם פשיעה המחייבת, והרי אפילו אם נפלה לרה"י באונס פטור, אף שאין לבהמה רשות להלוק שם. אבל פשוט דאילו היה לבעל הפירות רשות להניח פירותיו ברה"ר א"כ גם זה היה נחשב שדה אחר, והיה בעל הבהמה חייב על מה שנכנסה בהמתו לרה"ר. והכניסה לרה"ר היתה כניסה המחייבת. אבל בזה אמרה תורה דיש לבהמה רשות להלוק, ואין לבעל הפירות רשות להניח פירותיו, וממילא אי"ח שדה אחר ואין שם כניסה המחייבת.

ו. עוד יל"ע לפי מה שמבואר בדברי תוס' ר"פ דאם בשעה שנכנסה הבהמה לא היתה יכולה להגיע להפירות הו"ל כתחילתו באונס א"כ איך יתחייב באמת על מה שנתנו חש"ו לתוך פיו, גם למה דקיי"ל דפי פרה כחצר הניזק, והרי כיון שלא פשעו הבעלים בשעת הכניסה א"כ יפטרו כמו בנפלה לרה"י באונס דפטור על האכילה באותה ערוגה אפילו אם שהתה שם הרבה, כמבואר לק' (נח.).

אבל לק"מ, דלא אמר תוס' ר"פ שהכניסה היא תחילתו באונס אלא כלפי פירות שברשות הניזק שאינה יכולה להגיע אליהם, אבל כלפי פירות שיכולה להגיע אליהם ודאי הו"א הכניסה כפשיעה, ואם פי פרה כחצר הניזק א"כ עכשיו שהפירות הם בפיה הו"ל הכניסה הראשונה ג"כ בפשיעה כלפי פירות אלה. ומה לי שבשעת הכניסה עדיין לא היתה יכולה להגיע אליהם, אבל הכניסה היא פשיעה כלפי כל פירות שיגיעו לרשות הניזק גם אח"כ, והגע בעצמך אילו נכנסה הבהמה לרשות הניזק בפשיעת הבעלים, ואח"כ הכניס שם פירות, וכי אין בעל הבהמה חייב עליהם.

(ורק אם פי פרה כחצר המזיק, אז למה דס"ד דיכול להתחייב על הנטילה לחוד דפשע בגרמת ההיזק הוא דמספק"ל שמא אי"ח, דבשעה שנכנסה לא היתה פשיעה כלפי פירות אלה, ואח"כ כשאכלתם הרה"ז אכילה בחצר המזיק שאי"ח בשמירתה, ואין כאן פשיעה המחייבת כלל.)

סוגיא דכל המשנה ובא אחר ושינה בו

כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור. עי' נמוק"י (כד:): פי' דהניזק גרם שהמזיק ישנה. אבל דבריו הם אליבא דרבא שלא פטר אלא במשסה את הכלב, אבל בשתי פרות ס"ל דחייב, וזה מובן שהרי הרבוצה לא גמרה למהלכת שתבעוט בה. אבל בדעת ריש לקיש שפטר בשתי פרות א"א לפרש כן, וכן בדעת רב שפטר באכלה כסות וכלים, א"א לפרש כן, שהרי שם הניזק לא גרמה למזיק שתשנה.

ומ"מ מתסבר שגדר כל המשנה גם לדידהו אינו שונה לגמרי מגדר כל המשנה לרבא, אלא נראה לשי' הנמוק"י דרבא ס"ל דאין הניזק יכול לתבוע את המזיק על מה שהמזיק שינה במקום שהניזק גרם למזיק שישינה, ורב וריש לקיש ס"ל דסגי שהשינוי של הניזק עכ"פ סייע בהיזק, וכגון בכסות וכלים דאלמלא שהניח הכסות והכלים ברה"ר לא היתה הבהמה מוצאם ואוכלם, אף דל"ש לומר שהניזק גרם לבהמה שתשנה. וכן בשתי פרות נהי דהרבוצה לא גרמה למהלכת שתבעוט בה, אבל מ"מ אלמלא שרבצה לא היתה נבעטת.

ב. הנמוק"י הק' על פסקי הרי"ף דפסק כרבא דלא אמרינן כל המשנה כ"א במשסה את הכלב, שהניזק גרם למזיק שישינה, ומ"מ גבי כסות וכלים הוצרך לטעמא דעבידי אינישי דמנח ומתפחי.

ועי' ברא"ש שתירץ וז"ל כי יש חילוק בין בע"ח לדבר אחר, דכלים עשויין לידרס ברגלי אדם וברגלי בהמה הלכך אי הוה משנה פטורה עכ"ל. ותמה הגר"א דאינו מובן לכ' מאי קאמר.

המהרש"ל תי' שי' הרי"ף, דס"ל לרבא דשינוי קטן דהניזק כגון רבוצה פטור רק שינוי קטן דהמזיק כגון לסגויי עלי', דאף שהוא משונה אבל אין כונתו להזיק, אבל על שינוי גדול דבעיטה דכונתה להזיק חייב. וזהו דקאמר רבא כי אית לך רשותא כו'. והנחת כסות וכלים ברה"ר אמנם אינו אלא שינוי קטן, אבל גם אכילת הבהמה הוי שינוי קטן, דאין כונתה להזיק (אבל רש"י כתב דאכלה כסות וכלים הוי כונתה להזיק), ולכן הוצרך הרי"ף לטעמא דעבידי אינישי כו'.

וממוצא דבריו דגדר כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור הוא דכיון שהניזק שינה אינו יכול לתבוע את המזיק על מה ששינה הוא.

ונראה לבאר דברי הרא"ש, דרבא ס"ל דלא אמרינן כל המשנה כו' אלא כשהניזק שינה באופן ששינוי זה היה יכול לגרום לנזק כולו, ובכה"ג איבד את זכותו לתבוע את המזיק על מה שהשינוי שלו גרם היזק. ולכן ברבוצה השינוי של רביצה היה יכול לגרום שידרסו על הבהמה הרבוצה, אבל אי"ז היזק גדול כ"כ כמו בעיטה, ולכן עדיין יכול לתבעו על בעיטה. אבל הנחת כסות וכלים ברה"ר אילו היה נחשב שינוי היה עלול לגרום שידרסו עליהם ויפסדו לגמרי, וממילא איבד זכותו לתבוע את המזיק על מה ששינתה בהמתו ואכלם. וזהו מש"כ הרא"ש דכסות וכלים עשויין "לידרס", והוא על משקל "סימן העשוי לידרס", היינו לידרס ולישחת, וכל כסות וכלים ברה"ר עשויין לידרס ולהיפסד לגמרי, ושינוי כזה של הניזק מונעו מלתבוע את המזיק על מה ששינה.

והוא כעין סברת מהרש"ל, דכששינה הניזק שינוי במידה קטנה, אינו יכול לתבוע את המזיק על שינוי כמידה זו, אבל על שינוי במידה גדולה יכול לתבוע. אלא דלמהרש"ל מידת השינוי נמדדת לפי אופי השינוי, ואילו להרא"ש מידת השינוי נמדדת לפי ההיזק העלול להיגרם על ידו.

ג. ויסוד פלוגתת הנמוק"י והרא"ש בביאור דברי רבא שאמר נהי דאית לך רשות לסגויי עלי כו'. דרבא בודאי בא לבאר בזה החילוק למה אית לי' כל המשנה כו' ומ"מ פליג על ריש לקיש. דהנמוק"י פי' דכונת רבא דאם היתה בהמת המזיק דורסת על הרבוצה אמנם היה המזיק פטור משום כל המשנה ובא אחר ושינה בו, כי הרביצה גורמת לשינוי שתפסע על הרבוצה, ודמי למססה את הכלב, וזהו מש"א רבא דאית לי' "רשותא", היינו ששינוי זה אינו באשמת המזיק אלא באשמת בהמת הניזק, וזהו גדר כל המשנה לרבא, שהשינוי של הניזק גורם לשינוי של המזיק, מש"א כ' כשבעטה ברבוצה לא היה שינוי זה בגרימת הניזק, ולכן ס"ל לרבא דבכה"ג לא אמרי' כל המשנה כו', ופליג על ריש לקיש.

אבל הרא"ש מפרש דברי רבא באופן אחר, דהנה הרמב"ם פי' דאם דרס עליה פטור משום דהו"ל רגל. וכן פירשו התוס' לק' (לב). ופירושים תמוה לכאורה דא"כ למה הזכיר זה רבא, ומה זה ענין לסגויי לבאר דבעיטה הוי קרן ולסגויי הוי רגל, ולא ביאר רבא כלל מהו החילוק בין משסה את הכלב, דאית לי' כל המשנה, לבין שתי פרות, דל"ל כל המשנה.

אבל שיטתם מבוארת עפ"י דברי הרא"ש, דהרי להרא"ש גדר כל המשנה לרבא הוא שהניזק שינה באופן שהיה עלול לגרום שיוזק כשיעור שבאמת המזיק הזיקו. וכל שהמזיק שינה והזיקו כשיעור שהיה כבר עלול להיות ניזק ע"י שינוי הניזק איבד הניזק את זכותו לתבוע על שינוי זה. וכל המזיק שינה והזיקו היזק גדול יותר ממה שהיה עלול להיות ניזק ע"י שינוי הניזק יכול הניזק לתבוע על שינוי זה ולא איבד זכותו. ולכן כשבעטה מהלכת ברבוצה אנו צריכים לדון על ההיזק שהיה עלול להיות נגרם לרבוצה על רביצתה, ואם היזק זה שווה להיזק שגרם לה המהלכת ע"י ששינתה ובעטה בה. וכשאנו דנים מה הוא ההיזק שהיה עלול להיות נגרם לרבוצה ע"י רביצתה, בודאי צריכים לאמוד מה היה עלול לקרות לרבוצה אם שאר הבהמות תלכנה כאורחייהו. דרך זה הוא ההיזק שעלול וצפוי להיות נגרם ע"י הרביצה. וזהו דקאמר רבא, אמנם ע"י הרביצה היא עלולה ששאר בהמות יפסעו עליה, ואיבד זכותו לתבוע את המזיק על כיו"ב, אבל לא היה צפוי שיבעטו בה, והוא היזק גדול יותר, ולא איבד זכותו לתבוע את המזיק כשיעור זה.

(וצריך להדגיש דגם כשאיבד הניזק את זכותו היינו שאיבד את הזכות לתבוע את המזיק על מה ששינתה בהמתו לעשות מעשה משונה ברה"ר, כיון שגם הניזק עשה מעשה משונה ברה"ר להניח שם כסות וכלים במקום שעלולם להידרס. אבל אם המזיק הזיקו בידים או שהוזק ע"י אש או שאר אבות נזיקין שאינם תלויים בשינוי בודאי חייב ע"ז, כי הניזק לא הפקירם. והוא על דרך דברי הגמ' לק' (כ:): סתם פירות ברה"ר אפקורי מפקר להו, דאין הכונה דהוי הפקר ממש דא"כ אמאי משלם על ההנאה, אלא דלענין ז"נ וזל"ח לא חשיב חסר כיון שעלולים לידרס, ועד"ז קאמר הרא"ש דכיון שעלולים לידרס ע"י שינויו של הניזק איבד זכותו לתבוע את המזיק על ההיזק שנגרם ע"י השינוי של המזיק⁵⁰.

וכן ראוי להעיר דפשוט דכשהמהלכת בעטה ברבוצה חייב כל ההיזק, ואין מנכים שיעור ההיזק שהיה עלול להנזק ע"י דריסה, כי הניזק לא מחל על ההיזק, ואין כאן אלא שיעור בשינוי, באיזה אופן איבד הניזק ע"י שינויו שלו לתבוע את המזיק על השינוי שלו. וז"פ.)

ולדרכו של הרא"ש פי' התוס' (לב) והרמב"ם – דלסגויי עלה הו"ל רגל – לא רק שאינו קשה מהגמ', אלא שהיא מוכרחת, שהרי רבא בא לבאר מידת השינוי של הניזק, כמה היזק היה עלול להיות נגרם ע"י הרביצה – כדי שנאמר שאיבד זכותו במידה זו – וזה בודאי נמדד לפי מה ששאר הבהמות יזיקו אותה דרך הילוכן. אבל אם לסגויי עלה היה נחשב משונה, א"כ לא היה זה נחשב היזק העלול להיות נגרם ע"י שינוי הניזק. דאין המעשים המשונים עלולים⁵¹.

⁵⁰ וביותר לפי מה שביאר הגרש"ק בשערי ישר (ש"ג פכ"ה) ענין ז"נ וזל"ח, דכל שלא חסרו הבעלים ע"י ההנאה אין להם זכות לתבוע את הנהנה, כיון שלא נחסרו על ידה, ואין לבעלים זכות לתבוע אלא הנאה המחסרת. וא"כ סברת רמי בר חמא דסתם פירות ברה"ר אפקורי מפקר להו מתפרש דכיון שהניחם במקום שעלולים לידרס איבד בעל הפירות את זכותו לתבוע על החסרון. ועד"ז קאמר הרא"ש דמה שהניזק יכול לתבוע את בעל הבהמה על מה ששינתה ברה"ר אינו אלא בשינוי המחסרו, אבל כל שהניזק כבר שינה באופן שעלול לגרום שיידרסו ויופסדו כבר אין השינוי של המזיק נחשב שינוי המחסר ואיבד את זכותו לתבוע על מה ששינה.

⁵¹ וקצת יל"ע דאף שתוס' (לב) פי' דברי רבא דיש לו רשות לסגויי עלה הו"ל רגל, וע"כ א"כ הא דכל המשנה ובא אחר ושינה בו מתפרש על דרך הרא"ש דכיון ששינה הניזק באופן שעלול ע"י להיות ניזק איבד זכותו לתבוע את המזיק, מ"מ מבואר מדבריהם

אלא דיל"ע א"כ במשסה את הכלב אמאי ס"ל לרבא דפטור, והרי גם כשמשסה את הכלב הרי מה שהכלב נשכו הו"ל קרן, וע"כ דהוא עדיין משונה, וא"כ למה נחשבת הנשיכה להזיק שהיה עלול לקרות ע"י השינוי. ולמה איבד המשסה את זכותו לתבוע את בעל הכלב על ששינה. צ"ל דלא דמי, דאמנם נשיכת כלב הוא משונה בעצם, דאין לו רשות לעשות כן ברה"ר, אבל מ"מ המשסה את הכלב בודאי יש לו לצפות שהכלב ישכנו, ונמצא שהשינוי של הניזק עלול לגרום היזק כשיעור שהזק באמת, אבל בהמה שרבעה אין סיבה לצפות שיבעטו בה, ואין השינוי של הניזק עלול לגרום אלא היזק קל שיפסעו עליה, ועדיין יכול הוא לתבוע את המזיק על ההיזק הגדול של בעיטה.

ה. ממוצא הדברים דהמחייב בקרן הוא מה ששינה, ועל זה תבעו הניזק.

ועי' שטמ"ק בשם רבינו אפרים שהק' כיון דכל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור למ"ל קרא דובער בשדה אחר לפטור שן ורגל ברה"ר תפ"ל דכל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור. ותי' דבשו"ר ל"ש לומר ובא אחר ושינה בו עיי"ש. ולכ' תמוה דכיון דהמזיק פטור אם שינה בו כל שכן כשלא שינה, דהרי כל ששינה חייב טפי, כדחזינן דשו"ר פטורים ברה"ר וקרן חייב⁵².

ואפש"ל בכונת רבינו אפרים, דחייב רגל הוא משום שהיזקו מצוי, ולא משום ששינה, ובזה ל"ש טענת כל המשנה כו', דאין תביעת הניזק על השינוי. אבל קרן שאין היזקו מצוי, חייב משום ששינה, ובזה שייך טענת כל המשנה דבמקום שגם הניזק שינה אינו יכול לתבוע על השינוי.

עוד יתכן בכונתו, דאלמלא קרא דובער בשדה אחר הייתי מחייב רגל ברה"ר, אף שלא שינה, ואזי גם חיוב קרן לא היה מחמת השינוי (ולא היה השינוי אלא סיבה להקל לדונו בח"נ, אבל עצם החיוב אינו מחמת השינוי). ואז איה"נ לא היה שייך לומר כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור. אבל השתא דכתיב ובער בשדה אחר, וילפינן דכל שהוא אורחיה פטור ברה"ר, מעתה חיוב קרן ברה"ר הוא באמת על מה ששינה, והניזק תבעו על השינוי, ומעתה הוא דאמרינן דאם גם הניזק שינה איבד את זכותו.

ה. וכיון שנתבאר לפי"ז דקרא ד"ובער בשדה אחר" מגלה דחיוב קרן הוא על מה ששינה, יתכן להוסיף דגם חיוב רגל ברה"י שנלמד מקרא זה הוא מחמת ששינה, אלא דברגל השינוי הוא מה שנכנס לחצר הניזק, ובקרן עצם המעשה הוא משונה אפילו ברה"ר.

ובזה יובנו דברי הרמב"ם (פ"א נזק"מ ה"ז) התמוהים לכאורה, שכתב לענין קרן ברשות המזיק וז"ל במה דברים אמורים בשנכנסה הבהמה לרשות הניזק והזיקתהו. אבל אם נכנס הניזק לרשות המזיק והזיקתהו בהמתו של בעל הבית הרי זה פטור על הכל. שהרי הוא אומר לו אילו לא נכנסת לרשותי לא הגיע לך היזק והרי מפורש בתורה ושלח את בעירה ובער בשדה אחר עכ"ל. ותמוה מה ענין קרא דובער בשדה אחר הפטור שן ורגל ברה"ר לענין פטור קרן ברשות המזיק.

ולמבואר י"ל דמובער בשדה אחר ילפינן דלעולם אי"ח על נזקי בהמתו אלא כשהמזיק שינה והניזק לא שינה. ולכן קרן ברשות המזיק פטור, חדא דברשות המזיק אי"ז שינוי דיש לה לעשות הכל ברשות המזיק, ועוד שהרי הניזק שינה להכנס לרשות המזיק.

ולפי"ז יש לנו גם תוספת הבנה בשיטת הרמב"ם והרמב"ן בדין קופצת, דהניזק יש לו רשות להניח על גבי בהמתו והוא רה"י, אבל אין המזיק חייב אא"כ שינה, והשינוי בשן הוא מה שנכנס בחצר הניזק, אלא דברה"י גמורה גם כניסה כל דהו הוי שינוי, וזהו דין אכלה מתוך החנות, אבל גבי בהמתו הו"ל רה"י שאינה גמורה (כמש"כ הנמוק"י), וברה"י שאינה גמורה אין הכניסה של הבהמה נחשבת שינוי אא"כ שבקה לרה"ר לגמרי.

בסוגיין (ד"ה ואזדא) דלא ס"ל כהר"ף, ופשיטא לי' דאם בכסות וכלים אמרינן כל המשנה כל שכן בשתי פרות. וצ"ל דל"ל סברת הרא"ש לחלק בין בע"ח לשאר דברים, אלא ס"ל דכמו בבע"ח אין ההיזק דלסגויי עלה דומה להיזק דבעיטה, ולא איבד זכותו לתבוע את המזיק על השינוי דבעיטה, רק בכסות וכלים אין ההיזק דדריסה דומה להיזק דאכילה.

⁵² ושם היה אפש"ל דהיינו לבתר דכתיב ובער בשדה אחר, וילפינן מינה דיש לבהמה רשות ללכת כדרכה ברה"ר ולהזיק, כמש"כ הר"ף והרמב"ם, אבל אילולא קרא הייתי אומר דאדרבא שו"ר חייבים טפי דכיון דאורחיה הו"ל לאסוקי אדעתיה, משא"כ קרן דבחזקת שימור קיימא. ויהיה צ"ל דהסברא דכל המשנה כו' הוא בדרך תרתי לריעותא, חדא דהניזק שינה, וגם הבהמה הזיקה בשינוי ולא הו"ל לאסוקי אדעתיה. אבל מלבד דעצם הסברא דחוקה גם אכתי יקשה דמסתמא כל המשנה כו' פטור גם בקרן מועד, ובקרן מועד בודאי מה ששינה הוי חמורא ולא קולא.

וידידי הר"ר מאיר גודמן שליט"א הוסיף, דעי' בדברי ר"ח בסוגיין שכתב בדעת שמואל דמחייב בכסות וכלים ברה"ר משום ד"כקן דיינין לי' שהוא שינוי וחייב ברה"ר", ומשמע קצת דאילו לרב לא מדמינן לי' לקרן, ותמוה דהא גם לרב הוא קרן אלא דס"ל דכל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור. עוד יש לדייק לשיטת רב דמה דתנן במתני' דברה"ר פטורה קאי הן אפירות וירקות והן אכסות וכלים, דלכאורה ק"ק דבלשון אחד כלל שני דינים שונים לגמרי, דאכלה פירות וירקות פטורה משום שהוא שן ברה"ר, ואכלה כסות וכלים פטורה אף שהוא קרן משום שכל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור. אבל למש"נ הכל אחד, דפטור שן ברה"ר הוא משום שלא שינה שהרי אכלה כאורחה וגם לא נכנסה לרשות הניזק, ופטור אכלה כסות וכלים ברה"ר הוא משום שהניזק שינה ולכן אינו יכול לתבעו על השינוי, והכל פטור אחד – הן רגל ברה"ר והן קרן כששינה הניזק – דאין כאן שינוי של המזיק שיכול הניזק לתבעו עליו, ולא קרינן ביה "ובער בשדה אחר". וזהו דקאמר ר"ח דשמואל ס"ל דחייב על אכילת כסות וכלים ד"כקן דיינין לי' שהוא שינוי", אבל רב ס"ל דפטור על אכילת כסות וכלים דכיון שגם הניזק שינה אינו יכול לתבוע את המזיק על השינוי, וא"כ באמת אינו נידון כקרן, אלא כשן ברה"ר בעלמא, דאף ששינתה לאכול כסות וכלים אבל כיון שהניזק איבד זכותו לתבעו על שינוי זה א"כ דל מהכא השינוי והו"ל כשן ברה"ר, ונכון.

משלמת מה שנהנית

מצינו בכ"מ דאפילו במקום שא"ח משום מזיק עדיין חייב לשלם משום נהנה, כשן ברה"ר דמשלמת מה שנהנית, וכן עי' כתובות (ל): אם תחב לו חברו בבית הבליעה דמשלם מה שנהנה. וכן בהמשך סוגיין לענין דר בחצר חברו שלא מדעתו.

ב. ועי' לק' (קא.) דמבואר בגמ' דאם בא קוף וצבע את צמרו בצבע של חברו דמבע"ל אם יש שבח צבע בצמר דהיינו אם חשיב דהצבע בעין שיהיה חייב להחזירו, והק' התוס' תפ"ל דחייב משום נהנה שהרי נתייקר צמרו, ותי' דל"ש נהנה כ"א כשבא ע"י מעשיו (כמו דר בחצר חברו שלא מדעתו) או מעשה בהמתו (כמו שן ברה"ר) או הנאת גופו (כגון תחב לו חברו בבית הבליעה).

ג. והנה יל"ע אם גדר חיוב נהנה משום דיכול לומר לו ממוני גבך, או"ד הוא משום שמעשה ההנאה מחייבתו. וממש"כ התוס' דא"ח כ"א ע"י מעשיו או מעשה בהמתו או הנאת גופו מבואר דבעי' מעשה הנאה לחייבו ומשמע דאינו משום דממונו גבי' אלא הוא מעשה המחייב.

וכן נראה מהא דמבואר בגמ' כתובות שם דבתחב לו חברו בבית הבליעה שייך דין קלב"מ, ואילו היה חיובו משום דממונו גבי' מה שייך בזה קלב"מ. (אבל אי"ז פשוט לגמרי דעי' בדברי בעה"מ סנהדרין עב. דמבואר מדבריו דמה"ת שייך קלב"מ גם בגזילה בעין, ועי' בשיעורים שם מה שביארנו בדבריו.)

ועוד, דעי' חולין (קלא.) דמקשה הגמ' לרב חסדא דס"ל דמזיק מתנות כהונה או אכלם פטור (או משום גזה"כ דזה יהיה גו' או משום שהוא ממון שאין לו תובעים) מהא דאנסו בית המלך גרנו שנטלו המתנ"כ בשביל מה שהוא חייב לבית המלך דחייב לשלם הדמים לכהנים, ומתרצת דהתם משום דמשתרשי לי', ועי' רש"י דכיון שנשתכר במתנ"כ הוי כאילו מכרם וחייב לתת הדמים לכהנים, דחל בהם חיוב נתינה. והק' התוס' שם דא"כ כשאכל מתנ"כ נמי נימא דמשתרשי לי', ותי' דאי"ז נחשב משתרשי לי' שהרי היה יכול להתענות. ולכ' קשה א"כ בתחב לו חברו בבית הבליעה נמי אמאי חשיב נהנה הרי היה יכול להתענות.

וביאר הקצה"ח (רמ"ו ב') דהם שני ענינים, מה שחייב משום שנהנה ומה שחייב משום שמשתרשי לי', ובתחב לו חברו בבית הבליעה החיוב הוא על מה שנהנה, וא"כ מה לי שהיה יכול להתענות, הרי זה גופא ההנאה שלא נתענה. אבל במתנות כהונה א"א לחייבו משום שנהנה, שהרי הוא ממון שאין לו תובעים, וכמו שא"ח משום מזיק כך אינו חייב משום נהנה, ורק במשתרשי לי' הוא דחייב, והיינו שנשתכר, וכיון שהיה יכול להתענות הרי לא נשתכר את"ד.

וביאר השע"י (ש"ג פכ"ה) דבריו דבנהנה החיוב משום שמעשה ההנאה מחייבתו, וכמש"כ התוס' דבעי' מעשיו או מעשה בהמתו או הנאת גופו, דכיון שיש שם מעשה הנאה לכן המהנה יכול לתבוע, וכמו שהניזק יכול לתבוע את המזיק, וזה ל"ש במתנ"כ שהרי הוא ממון שאין לו תובעים, וגם אי"ז בכלל "זה". אבל במשתרשי לי'

אי"ז בגדר מעשה המחייב, אלא הגדר דמה שנשתכר ע"י המתנ"כ הם דמיהן, וכאילו מכרן, והחיוב מתנות כהונה חל בדמים כמו שהיה חל במתנ"כ.

וגם מזה מבואר דחיוב שכן נהנה הוא בגדר מעשה המחייב, דע"ז יש למהנה זכות לתבעו, ובזה נבדל מדין משתרשי ל', וכנ"ל.

וכן יש להביא ראיה מהמבואר בגמ' לק' (ק"ב). דקטן אי"ח משום נהנה (ועי' שו"ת הגרעק"א קמא קמ"ז), ואילו קטן שלוחה כתב הרא"ש (כתובות קז). בשם הרמ"ה דחייב, ולכאורה החילוק בזה דהלואה הוי ממוני גבך ושייך גם בקטן אבל בנהנה בעינן מעשה המחייב וזה ל"ש בקטן.

וצריך להבין מניין נלמד דין זה דמה שנהנה הוא מעשה המחייב, ועי' בשערי ישר (ש"ג פכ"ה) שצידד שנלמד ממועל בהקדש דאי"ח משום מזיק אבל חייב כשנהנה עיי"ש.

ד. והנה דעת רבה בסוגיין דמשלמת דמי עמיר, ורבא ס"ל דמי שעורים בזול, ועי' במאירי אמתני' דביאר דבאמת הוא רגיל להאכילו עמיר, אלא דס"ל לרבא דכיון שאם היה מוציא שעורים בזול מסתמא היה מאכילה שעורים, דע"ז כחה יפה יותר לשאת בעול, לכן מחייבים כשיעור זה. ויל"ע דתינח גבי שן ברה"ר, דהנהנה שאנו מחייבים אותו עליה אינה הנאת גופו אלא הנאת ממונו, בזה י"ל דא"א לומר שנהנה כשיעור דמי שעורים כשער השוק, שהרי אינו רגיל להאכיל כן, ומאיך אין השיעור דמי עמיר שהרי נהנה יותר שע"י השעורים הבהמה מתחזקת יותר, ולכן השיעור הוא דמי שעורים בזול. אבל הרי ענין זה דמשלם כשער הזול מצינו גם באדם הנהנה, כגון יתומים שהניח להם אביהם פרה שאולה, ועי' ברשב"ם ב"ב (קמו:). דכל מחזירי אוכלין שלא לדעת משלם בזול ומייתת עלה הא דסוגיין דמשלם דמי עמיר בזול ודמי שעורים בזול (ומשמע דגרס בסוגיין דגם עמיר משלם בזול, וכ"כ הרי"ף, ודלא כרש"י והמאירי), הרי דכללא הוא דכל נהנה משלם בזול. והרי לגבי אדם הנהנה למה נאמר שהנהנה היא לפי שער הזול, והרי יש לו הנאת גופו באכילת בשר ולמה לא נשערו כשער השוק.

ונראה דגם באדם הנהנה בעינן הנאת ממונו, וזה מבואר בהמשך סוגיין דבגברא דלא עביד למיגר אין דירתו חשובה הנאה, וא"כ גם כשאכל בשר כיון שאם היה יודע שייצטרך לשלם לא היה קונה בשר הו"ל לגבי בשר כגברא דלא עביד למיגר, אלא דכיון דאנ"ס שאם היה מוצא בשר בזול היה אוכל בשר א"כ לגבי שער הזול הו"ל כגברא דעביד למיגר.

והנה שי' רש"י והמאירי דלרבה משלם דמי עמיר כשער שבשוק, ולא כשער הזול, כיון דבאמת מאכילה עמיר, ואפש"ל דהוא ג"כ מדין נהנה, אבל אפשר שהוא גם מדין משתרשי, דבבהמה ל"ש לומר שיכול להתענות, שהרי מזונותיה עליו. וא"כ יל"ע בדברי התוס' (לק' קא). שכתב דחיוב נהנה הוא במעשיו או מעשה בהמתו או הנאת גופו, ומנ"ל שיש חיוב נהנה ע"י מעשה בהמתו, דילמא מה שמשלם מה שנהנית אינו מדין נהנה אלא מדין משתרשי ל'. אבל נראה שלמדו זה מדעת רבא שמשלם דמי שעורים בזול, וזה אינו מדין משתרשי דהרי באמת לא היה מאכילה שעורים כלל, אלא מדין נהנה דעכ"פ נהנה כשיעור זה כי מה שבהמתו מתחזקת ע"י אכילת שעורים הו"ל הנאת ממונו כיון שאם היה מוצא שעורים בזול היה מאכילה כן וכמש"נ.

ויל"ע בדעת הרי"ף והרשב"ם דגם דמי עמיר משלם בזול, והרי משתרשי ל' ולמה ישלם כשער הזול, ושמא ס"ל דגם לענין משתרשי יכול לטעון שהיה מוצא בזול. אי"נ ס"ל דעמיר לאו היינו קש ותבן כפרש"י, וכן משמע במאירי דעמיר אינו קש ותבן, אלא דהמאירי כתב דמיירי שהוא רגיל להאכילה עמיר, אבל הרי"ף והרשב"ם אפשר שמפרשים שאינו רגיל אלא להאכילה קש ותבן, ועוד גם אם הוא רגיל להאכילה עמיר אבל כיון שיכול היה להאכילה קש ותבן אפשר דלא חשיב משתרשי כ"א בדמי קש ותבן, אלא דהחיוב לשלם דמי עמיר הוא מדין נהנה, ובזה אי"ח אלא כשער הזול דאם היה מוצא כשער הזול ודאי היה מאכילה עמיר. אבל המאירי ס"ל דכל שרגיל להאכילה עמיר חשיב משתרשי ל' דמי עמיר כשער השוק, דכיון דמסתמא היה מאכילה כן א"כ הרויח דמים אלה.

ז"נ וזל"ח

בטעמא דקיי"ל ז"נ וזל"ח פטור, דעת הפנ"י דהוא משום שכופין על מידת סדום. וכן מבואר בתוס' ב"ב (יב: ד"ה כגון) בשם רי"ב א. ונראה דאין הביאור דמדין מידת סדום היה צריך להניחו לדור בחצרו חנם, דזה אינו

שהרי יכול למנעו לדור בחצירו, כמש"כ תוס' והרא"ש, אלא עצם מה שתבעו על ההנאה שלא חיסרו כלום הו"ל מידת סדום.

אבל השערי ישר (ש"ג פכ"ה) פי' בע"א, דאי"ח משום נהנה אלא כשהלה תבעו, כמבואר בגמ' בחולין (קל:): דאם אכל מתנ"כ פטור דהו"ל ממון שאין לו תובעים. ולמ"ד ז"נ וזל"ח פטור אמרינן דכל שלא חסר אינו יכול לתבעו. ובזה ביאר דברי התוס' בהמשך סוגיין דמדויק הגמ' דעת ר' יוסי דאם עמד מקיף פטור, וסבר הגמ' לומר דטעמא משום דהו"ל ז"נ וזל"ח, וקשה א"כ גם עמד עמד ניקף אמאי חייב והרי סוכ"ס הו"ל ז"נ וזל"ח. ותירצו התוס' משום דגלי דעת' דניח"ל בהוצאות. וקשה מה בכך סוכ"ס הו"ל ז"נ וזל"ח. וביאר השע"י משום דבכה"ג דידיעין שהניקף היה מוציא הוצאות הו"ל משתרשי לי', ומשתרשי לי' הו"ל ממוני גבך ממש וחייב להוציא מתח"י גם אם אינו תובעו, כמבואר בגמ' שם דבאנסו בית המלך גרנו חייב לשלם גם במתנ"כ משום דמשתרשי לי', ואף שהוא ממון שאין לו תובעים את"ד.

ב. והנה דעת רש"י (ב"ב שם) דגם למה דקיי"ל כרב יוסף שם דיכולים האחים לומר מעלינן לך כנכסי דבי בר מריון, ולא כייפינן להו על מידת סדום, היינו טעמא משום דאפשר ששדה זו תתברך יותר, אבל במקום דידיעין ודאי שכולם שוים באמת כופין על מידת הסדום. אבל דעת ר"ת דגם אי דידיעין שהשדות שוות, מ"מ יכולים לומר שאינם מוותרים על חלקם בשדה זו משום דאדרבא רוצים למכרה לו בדמים יתירים. והק' בשו"ת הרא"ש (צ"ז ב) וז"ל כל ז"נ וזל"ח דכופין על מדת סדום⁵³ אמאי כופין והלא חסר הוא ממון שיתן לו חברו בשביל הנאתו אם לא נוכף לעשות בלא דמים עכ"ל. והקושיא מבוארת, דאם יש להם זכות שלא לוותר על הגורל משום שרוצים להשתכר הדמים היתירים שיכולים להרויח ע"י שימכרוה לאח שהוא בר מצרא, א"כ למה לא יהיה לבעל החצר זכות שלא לוותר על מה שחייב לו הדר בחצרו משום נהנה. ולכן הסכים הרא"ש עם פרש"י.

אכן קושיית הרא"ש היא עפ"י ההנחה דטעמא דז"נ וזל"ח פטור משום שכופין על מידת סדום, וכדעת הריצב"א. וכן מבואר מתוך לשונו במש"כ "כל ז"נ וזל"ח דכופין על מידת סדום".

ולדעת ר"ת י"ל דס"ל דטעמא דז"נ וזל"ח פטור אינו כלל משום שכופין על מידת סדום, דבאמת ל"ש מידת סדום במקום שיכול לזכות בדמים יקרים, אלא כהסברת השע"י דאין לו זכות תביעה. ועי' לק' תוד"ה הא איתהנית, ומש"נ שם.

תוד"ה זה אין נהנה. התוס' כתבו דבזה לא נהנה וזה חסר ודאי פטור, דכיון שלא נהנה אין מקום לחייבו, דאי משום מזיק אינו אלא גרמי. אבל הרי"ף כתב דכל שחסר חייב. וביאר הרא"ש משום שהוא אוכל חסרונו של חברו. וצ"ב איזה חיוב הוא זה מה שאוכל חסרונו של חברו, כיון שאינו נהנה ואינו מזיק. ומשמע מזה שדעת הרי"ף - לפי מה שביאר הרא"ש - דעצם גדר נהנה - למ"ד ז"נ וזל"ח פטור - הוא שאכל חסרונו של חברו. ונראה לבאר זה, דהוא כעין ממוני גבך, אלא דנבדל מדין משתרשי לי' - כמו שהוכיח הקצה"ח מהסוגיא בחולין - דבמשתרשי לי' שנתרבה ממונו ממש אי"צ מעשה הנאה, וכגון באנסו בית המלך גרונו דאין שם לא מעשיו ולא מעשה בהמתו ולא הנאת גופו. אבל נהנה הוא בגונא שלקח הנאה מממון חברו, וע"י המעשה לקיחת הנאת ממון חשיב דממון חברו אצלו. ונידון סוגיין הוא דלמ"ד ז"נ וזל"ח חייב, כל שהאוכל הוא גברא דעביד למיגר ומצדו הו"ל הנאת ממון, גם אם לא חסר בעל החצר חשיב שאכל ממון של חברו, אבל לדין דז"נ וזל"ח פטור בעינן דוקא שיאכל חסרונו של חברו, דהיינו שבעל החצר יחסר, אבל אי"צ שהאוכל ינהה הנאת ממון, דכל שאכל חסרונו של חברו אמרינן שדמי ההנאה אצלו ויכול לתבעו משום ממוני גבך.

וזהו הסברה חדשה בטעמא דמ"ד ז"נ וזל"ח פטור.

[דף כ' ע"ב]

⁵³ מלשון זה הוא שמבואר להדיא שדעתו דטעמא דז"נ וזל"ח פטור משום שכופין על מידת סדום.

תוס' ד"ה הא איתהנית, בר"ד אפילו למ"ד בפ"ק דב"ב כופין אותו על מדת סדום ויהיבין ליה אחד מצרא שאני הכא שהיה יכול למונעו מתחילה מלדור בביתו עכ"ל. צריך להבין מאי קשיא להו מעיקרא, ומה ענין כפיה על מידת סדום לכופו לחלק בלא גורל לכפיה על מידת סדום לכופו שלא לתבעו מה שנהנה. ולא משמע דכונתם להקשות דכמו שכופין אותו לתת חלק בשדה הגובל על מצרו בלא גורל כיון שאינו חסר כך נכופו אותו לדור בחצירו כיון שלא חסר, דפשטות דבריהם דזה מילתא דפשיטא דיכול למנעו מלדור בביתו, דאינו מחוייב להפקיר נכסיו או תשמישיהם. אלא צ"פ דענין כופין על מידת סדום הוא דלעולם הו"ל מידת סדום לתבוע את חבירו במקום שהוא לא חסר. ולכן הקשו דכמו דחשיב ל' רבה מידת סדום לתבוע גורל, כיון שלא חסר, כך הו"ל מידת סדום לתבוע דמי הנאתו, כיון שלא חסר.

אלא דא"כ צריך להבין מהו שתירצו דשאני הכא שהיה יכול למנעו מתחילה מלדור בביתו, אבל הרי לא על זה אנו דנים, אלא על תביעת ההנחה אח"כ. ועי' בחי' תלמיד ר"ת שביאר דכיון שיכול למנעו מלדור בביתו כך יכול לתבוע שכר ע"ז. ואם נאמר דחייב נהנה הוא בגדר ממוני גבך מובן מאד, דכיון דהיה יכול למנעו מלדור לכן כשדר בלא רשותו הו"ל ממונו גביה וא"ז מידת סדום לתבוע החזרת ממונו. עכ"פ מפורש בדברי תלמיד ר"ת דכונת התירוץ הוא דתביעת דמי ההנחה אינה תביעה חדשה, אלא הוא חלק ממה שיכול למנעו מלדור, שתובע שכר הדירה שהיה יכול למנעו ממנה. וזה ל"ש למידת סדום.

ב. עו"כ התוס' וז"ל ולמ"ד התם מעלינן ליה כנכסי דבר מוריון משום דדמי למונע חבירו מתחילה לדור בביתו אבל הכא כבר דר עכ"ל.

והנה כבר הבאנו מה שנחלקו בביאור עיקר טעמא דמ"ד ז"נ וזל"ח פטור, דהפנ"י כתב דהוא משום כפיה על מידת סדום, וכן מפורש בתוס' ב"ב (יב:) בשם ריב"א ובוש"ת הרא"ש (צ"ז ב.). אבל השע"י פי' דטעמא דבעצם אינו יכול לתבעו על מה שנהנה במקום שלא חסר.

וראיתי מדייקים מדברי התוס' דלא כהשע"י, אבל לענ"ד אדרבא מדברי התוס' מדוייק כדבריו. דהנה בפשוטו כונת התוס' לחלק דלענין חלוקה בגורל ס"ל לרב יוסף דאין לחוש כ"כ למידת סדום, דאינו אלא כמונעו מלדור בביתו, דלא הוי מידת סדום, משא"כ כאן שתבעו ממונו הו"ל מידת סדום טפי. וזה ממש סברא הפוכה ממש"כ בר"ד דהכא דומה טפי למונע את חבירו מלדור בביתו ולכן לא חשיב מידת סדום. אמנם אי"ז קושיא גמורה דאפשר דאיה"נ כונת התוס' דהסברות מתהפכות מן הקצה אל הקצה.

ועדיין קשה דהנה קושיית התוס' אינה אלא לפי' ר"ת שם דטעמא דרב יוסף שיכול לתבוע גורל שזהו זכותו ואם יזכה בשדה זו ימכרנה לבר מצרא בדמים יקרים. אבל לפי' רש"י דטעמא דרב יוסף משום שאפשר ששדה זו תתברך יותר אין מקום לקושיא מעיקרא, דזהו סברא פרטית לענין שדה בית הבעל, כמבואר בגמ' שם דלפרש"י בשתי שדות אחד ניגרא דל"ש סברא זו באמת גם רב יוסף מודה דכופין על מידת סדום לחלקו בלא גורל. אלא ע"כ דקושיית התוס' היא לפי' ר"ת דוקא.

וכן מפורש בשו"ת הרא"ש הנ"ל דלפי' ר"ת הוא שקשה לפי"ד רב יוסף שם דקיי"ל כותי' דמעלין ל' כנסכי דבי בר מריון למה בז"נ וזל"ח כופין על מידת סדום. ומכח קושיא זו דוחה פר"ת ומסכים עם פרש"י עיי"ש.

וכן נראה מבואר מחי' תלמיד ר"ת ור"א (ד"ה למה שפירש רש"י) שהקשה ג"כ קושיא זו. אלא שיש חסרון הניכר בדבריו דמשמע שמקשה כן לפרש"י דוקא, וזה תמוה מאד דהרי אדרבא לרש"י ניחא, גם עצם לשונו קשה מש"כ וז"ל ולפי פירוש רש"י דמשמע דהך דינא דבתרוייהו אחד ניגרא כופין אפילו היכא דאיכא חדא אמיצרא דידיה עכ"ל, ומאי "אפילו" דקאמר הרי אדרבא דוקא כשיש אח אחד על המיצר הוא שכופין. וראיתי במהדורה אחת שהגיהו דצ"ל "היינו" במקום "אפילו", אבל סוכ"ס תמוה איך תהיה הקושיא לרש"י דוקא, והרי אדרבא לרש"י ניחא ולר"ת הוא דקשה. אלא ודאי דחסר שורה בדבריו וצ"ל דלרש"י כופין כשהשדות שוות כגון דתרוייהו אחד ניגרא, אבל לר"ת אין כופין אפילו אם השדות שוות ואפילו אם יש חדא אמיצרא, ועל זה מקשה כקושיית הרא"ש. ותירץ וז"ל דהתם לא מיירי אלא שלכתחילה יכול למחות בידו, והכי נמי הכא פשיטא שיכול למחות שלא ידור בו מכאן ואילך, אבל על נתינת שכר אין לפשוט כלום עכ"ל. וזהו לכאורה כתירוץ התוס'.

אלא דמעשה אין התירוץ מובן, דסוכ"ס ס"ל לר"ת דאי"ז מידת סדום לתבוע גורל כיון שרוצה למכרו בדמים יקרים, וא"כ למה כאן ייחשב מידת סדום לתבוע מה שנהנה כיון שע"ז ירויח דמים. וכמו שהקשה הרא"ש בתשובה. והרא"ש חשיב ל' תשובה ניצחת על שיטת ר"ת.

ויהיה צריך לומר דכונת התוס' וכן תלמיד ר"ת דמה שיכול לתבוע גורל אינו משום שרוצה למכרה בדמים יקרים, אלא משום שבעצם אינו מחוייב לחלק בלא גורל כיון שיש לו זכות גורל בשדה והו"ל כמניעת חבירו מלדור בביתו. וקשה דלשון הגמ' "מעלינן לי' כנכסי דבי בר מריון" משמע דמשום דמים יקרים הוא שתובע.

ג. אבל לפי"ד השע"י נראה לפרש דברי התוס' ותלמיד ר"ת ברוחא, דבאמת טעמא דז"נ וזל"ח פטור אינו כלל משום מידת סדום, אלא משום שבעצם אין לו כח לתבוע אם לא חסר. ויש כאן שני נידונים, האחד נידון סוגיין אם יש לו כח לתבוע את חבירו כשלא חסר בעצמו. והשני הנידון בסוגיא דב"ב גם במקום שיש לו כח לתבוע אם יאות לעשות כן משום מידת סדום.

והתוס' בתחילת דבריהם הקשו, לרבה דס"ל התם דכופין על מידת סדום, א"כ מ"ט דמ"ד ז"נ וזל"ח חייב, נהי דס"ל להך מ"ד דיש לו כח לתבוע את חבירו אפילו כשלא חסר, אבל למה אי"ז מידת סדום. ותירצו התוס' דאי"ז מידת סדום דכיון שיכול למנעו מלדור בביתו ממילא אי"ז מידת סדום לתבוע שכר על זה. וזו סברא מוסכמת, ולכן אין סוגיין ענין למידת סדום כלל.

ואח"כ הקשו התוס' להיפך, למ"ד בסוגיין דז"נ וזל"ח פטור, דאין לו כח לתבוע את חבירו כשהוא עצמו לא חסר, א"כ מ"ט דרב יוסף התם דיכול לתבוע חלוקה בגורל, אמנם אי"ז מידת סדום לדעתו כיון שרוצה למכרו דמים יקרים, אבל איך יש לו כח לתבוע כיון שלא חסר. ולזה פירשו דהא פשיטא שיש לו כח לתבוע גורל, כמו שיש לו כח למנעו מלהכנס בביתו, ולא נחלקו בסוגיין אלא כשבא להוציא ממון מחבירו אם יש לו כח לתבוע כשלא חסר.

והתוס' לשיטתייהו דנקטו פירוש הסוגיא שם כר"ת, דטעמא דרב יוסף – דקיי"ל כותיה – דמעלינן לי' כנכסי דבי בר מריון הוא משום שרוצה למכרו בדמים יקרים, והרי לר"ת ל"ש לומר דטעמא דז"נ וזל"ח פטור משום שכופין על מידת סדום, דהרי רוצה את הדמים היקרים של ההנאה. וכמו שהקשה בשו"ת הרא"ש. אלא ע"כ דמה דז"נ וזל"ח הוא על דרך השע"י, משום שאינו יכול לתבוע כשלא חסר בעצמו.

ואין כאן סברות הפוכות בדברי התוס' כלל, דבתחילת דבריהם דנו בגדרי מידת סדום, ובזה קאמרי דמצד מידת סדום תביעת הנאה דומה יותר למונע את חבירו מלהכנס בביתו, דכמו שאי"ז מידת סדום למנעו מלהכנס לביתו כך אי"ז מידת סדום לתבוע שכר ע"ז. אבל אח"כ דנו בגדרי ז"נ וזל"ח, דמ"ד ז"נ וזל"ח פטור ס"ל דאין לו כח לתבוע את חבירו כשאינו חסר, ובזה כתבו דתביעת גורל דומה טפי למניעה מלדור בביתו, דכמו דפשיטא שיש לו כח למנעו מלהכנס בביתו כך פשיטא שיש לו כח למנעו מליקח חלק מהשדה בלא גורל. (אמנם אם יאות לעשות כן מצד מידת סדום זהו נידון אחר ובזה נחלקו רבה ורב יוסף שם.)

ד. והנה התוס' בסוגיין הקשו מתחב לו חבירו בבית הבליעה (כתובות ל:) דמשלם כמה שנהנה, והרי כבר נמאס והו"ל ז"נ וזל"ח. ותירצו דמ"מ נהנה מחמת החסרון שהיה מתחילה. אבל התוס' בכתובות תי' דאף כשנמאס היה שוה פחות משו"פ. והנה אם טעמא דז"נ וזל"ח פטור משום שכופין על מידת סדום – כדעת הריצב"א והרא"ש – א"כ מובנת מאד תי' התוס' בכתובות, דגם ע"י חסרון פחות משו"פ כבר ליכא מידת סדום, דאינו מחוייב לוותר על פחות משו"פ, והרי על זה לקו דור המבול שכל אחד גזל פחות משו"פ עד שנתרושש, אבל תי' התוס' כאן אינו מובן דמה לי שחסר מתחילה אבל זה שנתחב בבית בליעתו הרי למה לא ייחשב מידת סדום לתבוע על מה שבלע. ומאידך, לסברת השע"י דטעמא דז"נ וזל"ח פטור משום שאינו יכול לתבוע כשלא נחסר א"כ אינה מובנת סברת התוס' בכתובות, דעל חסרון פחות משו"פ איך יכול לתבוע, אבל תי' התוס' בסוגיין מובנת דכיון שנהנה מחסרונו יכול לתבוע.

ומסתבר דהתוס' בכתובות אזלי בשיטת הריצב"א והרא"ש דטעמא דז"נ וזל"ח משום שכופין על מידת הסדום. ואילו התוס' כאן אזלי לשיטתייהו דס"ל דטעמא לאו משום שכופין על מידת סדום, אלא כטעם השע"י.